

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Nepilna laika klātienes studijas

1. līmeņa profesionālā studiju programma

Pirmsskolas izglītības skolotājs

MARIJA LINDE

Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu labestīgas saskarsmes sekmēšana rotaļās

Kvalifikācijas darbs

Darba autore. Marija Linde _____

Darba vadītāja. Lektore, Mg. paed. Irēna Miltiņa _____

RĪGA 2017

Anotācija

Kvalifikācijas darba temats ir “Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu labestīgas saskarsmes sekmēšana rotaļās”. Darba autore ir Marija Linde, darba vadītāja ir lektore, Mg. paed. Irēna Miltiņa. Darba mērķis ir teorētiski un praktiski izziņāt bērnu labestīgu savstarpējo attiecību sekmēšanas iespējas rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Tika izvirzīta **pētījuma hipotēze**, ka bērnu labestīgas saskarsmes veidosies sekmīgāk, ja skolotājs analizēs un prognozēs bērnu savstarpējās attiecību īpatnības, veicinās tieši/netieši bērnu labestīgu saskarsmi rotaļās. **Pētījuma uzdevumi** paredz analizēt labestīgas saskarsmes struktūru dažādu autoru skatījumā, raksturot bērnu saskarsmes spējas vecākā pirmsskolas vecumā un veikt pētījumu par pieaugušā nozīmi labestīgas saskarsmes veicināšanā vecākā pirmsskolas vecuma bērnu rotaļās.

Saskarsme ir kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties. Tā sākas bērnam piedzimstot, tad attīstās ģimenē, vēlāk, ar iegūto priekšstatu par saskarsmi, nonāk pirmsskolas izglītības iestādē, kur saskarsmes prasmes turpina attīstīties. Rotaļa ir vecākā pirmsskolas vecuma bērnu dzīvesveids un galvenais attīstības virzītājs. Rotaļās bērni labāk koncentrējas, atceras, izziņina pasauli, veidojas priekšstati, attīstās izziņas, intereses un intelektuālās spējas, veidojas tīšie psihiskie procesi, nostiprinās jūtas un attieksmes.

Pētījums notiek Rīgas X pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 13 vecākā pirmsskolas vecuma bērni. Pētījums ilgst no 2017. gada janvāra līdz 2017. gada aprīlim. Pētījuma metodes ir bērnu novērošana, pedagoģiskā izmēģinājuma darbība un pētījuma rezultātu apkopošana. Galvenie atslēgas vārdi ir saskarsme, labestība, radošās rotaļas, vecākā pirmsskolas vecuma bērni.

Bērnu labestīgas saskarsmes prasmes tiek pilnveidotas ar tiešu/netiešu skolotāja līdzdalību, caur labestību veicinošām kustību rotaļām, individuālām sarunām ar bērnu vecākiem. Pētījumā izvirzītais mērķis un uzstādītie uzdevumi ir īstenoti, pētījuma hipotēze, kas apgalvo, ka bērnu labestīga saskarsme veidosies sekmīgāk, ja skolotājs analizēs un prognozēs bērnu savstarpējās attiecību īpatnības, veicinās tieši/netieši bērnu labestīgu saskarsmi rotaļās ir pārbaudīta un apstiprinājusies. Ir vērojami uzlabojumi bērnu saskarsmes prasmju izaugsmē.

Darbs sastāv no ievada, teorijas un pētījuma daļas, rezultātu apkopojuma, analīzes un secinājumiem. Darba apjoms 67 lpp., kura ietvaros ir 2 attēli, 2 tabulas, 4 pielikumi. Darbā izmantoti 59 literatūras un informācijas avoti.

Annotation

The subject of the qualification work is “The ways of fostering kind interaction to preschoolers through the use of games”. The author of this assignment is Marija Linde. The tutor of this work is the professor Mg. Paed. Irena Miltina. The goal of this work is, practically and theoretically, study the kindness between oldest children in preschool while playing games.

The conclusion of this work is that children kindness will develop better if teacher will analyse and predict children peculiarities and will motivate the direct and indirect contact between the oldest children in preschool while playing. The observation tasks predicts to analyse the structure of kindness in different author aspect, to describe children ability to make contact between themselves in preschool, also to investigate the effect of adults and their kindness assistance in the oldest children in preschool.

Communication is a part of building the friendship and development process that is caused by the need to fit in. This begins from the moment when child is born, continues to develop in the family. Then starting the preschool child is gaining the idea of communication and the skills continue to evolve. Activities are the most important and main lifestyle for children in preschool age to develop themselves. Children are concentrating better when they are playing. Their memory is improving, they are discovering the environment and the world, starts to make their own opinions, developing their mental process and fixing their emotions and attitude.

The research takes place in Riga`s X preschool. The part takes 13 children in preschool age. The research terminates from January 2017 to April 2017. The aim of this research is to observe the children, pedagogical trial work and analyse the results of this research. The keywords are: the contact, kindness, creative activities, children of oldest group in preschool.

The ability to build a contact between children is improving with direct and indirect interaction of teacher: the activities which are developing kindness, individual conversations with children parents. The goal stated in the beginning of this research paper has been achieved. The hypothesis states that children kindness will develop better if teacher will analyse and predict children peculiarities and will motivate the direct and indirect contact while playing between children in preschool age, has been approved. There is observation of improvements of ability to make a contact between children.

The research paper consists of introduction, theory, research, gathering the results and their analysis, and conclusion. The capacity of this work is 67 pages, which has 2 images, 3 tables and 2 attachments. For writing this research paper there has been used 59 literature and information sources.

Saturs

1. Pirmsskolēnu savstarpējo attiecību īstenošana saskarsmē.....	7
1.1. Labestīgas saskarsmes būtības un struktūras skaidrojums dažādu autora skatījumā.....	7
1.2. Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības likumsakarības problēmas kontekstā	12
1.3. Bērnu sadarbības veidi rotaļās	18
1.4. Skolotājs kā bērnu labestīgu savstarpējo attiecību sekmētājs.....	23
2. Pedagoģiskais pētījums par bērnu savstarpējo attiecību izpausmēm rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma grupā.....	29
2.1. Bērnu savstarpējo attiecību raksturojums grupā.....	30
2.2. Skolotāja tieša/netieša ietekme bērnu labestīgu savstarpējo attiecību veidošanā.....	38
2.3. Pētījumā iegūto rezultātu apkopošana	52
Secinājumi	57
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	58
Pielikumi.....	61

Ievads

Bērns saskarsmē tiek iesaistīts ar pirmo elpas vilcienu – piedzimstot. Saskarsme turpinās ģimenes vidē, kur tiek iepazītas savstarpējās attiecības un uzvedības normas. Jau mazs būdams, bērns atdarina ģimenē pieņemto saskarsmes veidu un to pielieto saskarsmē ar citiem (Kupčs, 1997, 7). Saskarsmes prasmju pamati sakotnēji veidojas ģimenē.

Vēlāk bērns nonāk pirmsskolas izglītības iestādē, kur jāveido savstarpējās attiecības ar citiem bērniem. Te satiekas bērni no dažādām ģimenēm. Notiek savstarpēja mijiedarbība, kas ne vienmēr ir pozitīva. Pirmsskolā vērojams, ka vairums bērniem ir saskarsmes prasmju trūkums, ar ko ikdienā sastopas bērni un pirmsskolas personāls ikdienā (Golubina, 2007, 10). Skolotājs ir tas pieaugušais, kuram ir jāiesaistās labestīgas saskarsmes veicināšanā.

Mūsdienās aktuāla problēma ir bērnu uzvedība un saskarsme. Pieaug bērnu agresivitāte, kas izraisa dažādas problēmas. Pētījuma dati liecina, ka vecāku un bērnu attiecības laika gaitā pasliktinās, vecāku attiecību problēmas 80% ir galvenais bērnu emocionālās veselības kavētājs, grūtības ģimenē bērni izrāda savā uzvedībā – 76% ar dusmu uzplūdiem, 68% bērniem ir zems pašvērtējums, 60% bērnu ir grūtības koncentrēties un kontrolēt emocijas (Latvijas skolu psihologu un sociālā atbalsta speciālisti. Bērnu laimes ienaidnieki Latvijā, 2015). Vecāki, aizņemtības dēļ, nespēj nodrošināt bērniem piemērotas nodarbes, kas noved pie mūsdienu jauno tehnoloģiju lietošanas pieauguma pirmsskolas vecuma bērniem. Latvijā mobilās ierīces skatās teju katrs otrais bērns vecumā līdz diviem gadiem – 47%. Vecumā no trīs līdz sešiem gadiem tās lieto 89% bērnu. Katrs otrais bērns (44%) ierīces izmanto viens pats – bez pieaugušā klātbūtnes, netiek kontrolēts vecumposmam atbilstošs saturs (Centrs Dardedze, SolidData. Bērnu audzināšana, 2016). Bērniem palielinās labestīgas un pozitīvas saskarsmes grūtības.

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem galvenā darbošanās joma ir rotaļa, caur ko tiek veicināta saskarsmes prasmju attīstīšana. Skolotāja tieša vai netieša iesaistīšanās rotaļā ir vēlama kā labestīgas saskarsmes veicinātājs, jo bērniem ir jāmāca savā starpā spēlēties un labi saprasties, jāattīsta rotaļas gaita, lai bērniem veidotos pozitīva pieredze saskarsmē vienam ar otru (Dzintere, 1981, 21). Ikviens bērns kļūs par pieaugušo. Šodien tiek veidota nākotnes sabiedrība.

D. Dzintere un I. Stangaine apstiprina, ka rotaļa ir pirmsskolas vecuma bērnu dzīvesveids. Rotaļājoties, bērns netieši sagatavojas nākotnes lomām (Dzintere, Stangaine, 2007, 186). Savukārt V. Baha apgalvo, ka pirmsskolas periods ir tas laika posms, kurā veidojas saskarsmes pieredze, kad vieglāk apgūt nepieciešamās zināšanas un praktiskās iemaņas šajā jomā. Pirmsskolas izglītības iestādēs skolotājs pamanīs bērnus ar saskarsmes grūtībām. Tas rada iespēju palīdzēt bērnam turpat ierastajā vidē, neatņemot laiku vecākiem un neuztraucot bērnu (Baha, 2008, 3 – 5).

Pētījuma objekts

Rotaļa pedagogiskajā procesā

Pētījuma priekšmets

Bērnu labestīgu savstarpējo attiecību attīstība

Pētījuma mērķis

Teorētiski un praktiski izziņāt bērnu labestīgu savstarpējo attiecību sekmēšanas iespējas rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem

Pētījuma hipotēze

Bērnu labestīgas saskarsmes veidosies sekmīgāk, ja skolotājs

- analizēs un prognozēs bērnu savstarpējās attiecību īpatnības
- veicinās tieši/netieši bērnu labestīgu saskarsmi rotaļās

Pētījuma uzdevumi

1. Analizēt labestīgas saskarsmes struktūru dažādu autoru skatījumā
2. Raksturot bērnu saskarsmes spējas vecākā pirmsskolas vecumā
3. Veikt pētījumu par pieaugušā nozīmi labestīgas saskarsmes veicināšanā vecākā pirmsskolas vecuma bērnu rotaļās

Pētījuma metodes

1. Teorētiskā
Literatūras analīze problēmas skatījumā
2. Empīriskās
 - Bērnu novērošana
 - Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība
 - Pētījuma rezultātu apkopošana

Pētījuma bāze

Pētījums notiek Rīgas X pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 13 vecākā pirmsskolas vecuma bērni. Pētījums ilgst no 2017. gada janvāra līdz 2017. gada aprīlim.

1. Pirmsskolēnu savstarpējo attiecību īstenošana saskarsmē

1.1. Labestīgas saskarsmes būtības un struktūras skaidrojums dažādu autora skatījumā

Ar saskarsmi bērns iepazīstas jau piedzimstot, vēlāk to attīsta ģimenes vidē. L. Dubkēvičs atzīmē, ka **saskarsme ir cilvēku savstarpējās attiecības un viena no svarīgākajām pamatvajadzībām**. Tā norit nepārtraukti dažādās formās. Saskarsmes būtība ir attiecības, bet forma – verbāla un neverbāla uzvedība (Dubkēvičs, 2006, 64 – 65). Saskarsme ir savstarpējo attiecību realizācija uzvedībā (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 128).

Savukārt S. Omārova apgalvo, ka saskarsme ir galvenā cilvēka esamības forma un neatņemams cilvēka raksturojums. **Saskarsmes kultūra ir neatņemama cilvēces un katras tautas garīgās kultūras sastāvdaļa**. Galvenās savas sociālās vajadzības cilvēks var apmierināt tikai kontaktējoties ar citiem cilvēkiem. Cilvēkam izolācija no citiem ir nepanesama, vientulības izjūta ir viena no visvairāk psihi traumējošām cilvēka izjūtām. Tiek uzsvērts, ka saskarsme ir cilvēka sociālās dabas izpausme un realizācija. Saskarsme ir viena no cilvēka patstāvīgām darbības formām ar specifiskiem mērķiem un uzdevumiem, kurā notiek cilvēku mijiedarbība un nodibinās cilvēciskie sakari. Saskarsme noris kā tiešs vai netiešs kontaktēšanās process, kura mērķis ir ietekmēt otra cilvēka uzvedību, emocijas, attieksmi, aktivitātes pakāpi un darbību (Omārova, 2002, 9 – 11).

M. Pļaveniece un D. Škuškovnika saka, ka **saskarsme ir kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties**. Saskarsmes ietvaros norisinās informācijas apmaiņa, cilvēks pauž savas domas, emocijas, attieksmi un jūtas. Ar saskarsmes starpniecību tiek apmierināta vajadzība pēc kāda klātbūtnes, palīdzības, padoma, atzinības un parauga (Pļaveniece, Škuškovnika, 2002, 68).

J. Kupčs uzsver, ka **jebkura mijiedarbība starp cilvēkiem sauc par saskarsmi**, kuras mērķis ir iedarboties uz otra cilvēka izturēšanos. Saskarsme ir ietverta jebkurā cilvēcisko kontaktu veidā, tās varā ir regulēt un mainīt katra atsevišķa cilvēka psiholoģisko attīstību un uzvedību jebkurā dzīves situācijā. Saskarsme palīdz cilvēkam saprast citus un arī sevi (Kupčs, 1997, 7 – 9).

Latviešu valodas vārdnīcā jēdziens **labestīgs tiek pielīdzināts tādām īpašībām kā labsirdīgs un labvēlīgs**, kas nozīmē to, ka **cilvēks saskarsmē ar citiem ir iejūtīgs, atsaucīgs, miermīlīgs, citiem vēl un dara labu**. Cilvēks atbalsta kādu, vēlot tam labu, ir **vēlīgs un draudzīgs**, kā arī ir **labvēlīgi noskaņots pret citiem** (Latviešu valodas vārdnīca, 1987, 426 – 427). Ne vienmēr bērnu starpā ir vērojama labestīga saskarsme, veidojas nesaskaņas, kas rodas, ja kāda no cilvēka pamatvajadzībām nav tikusi apmierināta (Omārova, 2002, 114).

Darba autore piekrīt V. Baha teiktajam, ka saskarsmes prasmes nodrošina sekmīgu funkcionēšanu sabiedrībā, ceļ pašvērtējumu, izraisa prieku par savu esību. Saskarsmes kvalitāti, lai veidotos savstarpēji pieņemami kontakti, nosaka cilvēka personības īpašības, psihisko procesu attīstības līmenis kopumā un temperaments (Baha, 2008, 3). Saskarsme ar cilvēkiem un ārpusauli cilvēkos sākas tūlīt pēc dzimšanas. Taču šīs spēja ir jāpilnveido un jāattīsta, līdz tā kļūst par prasmi. Neveiksmīga saskarsmes pieredze bērnībā var radīt nedrošības izjūtu, neticību sev, kas var saglabāties visā turpmākajā dzīvē. Pirmsskolas periods ir tas laika posms, kurā veidojas saskarsmes pieredze, tas ir laika periods, kurā vieglāk apgūt nepieciešamās zināšanas un praktiskās iemaņas šajā jomā (Baha, 2008, 3). Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu dzīvesveids ir rotaļa, caur ko tiek apgūtas saskarsmes prasmes. Pirmsskolas skolotājs ar vērošanu, tiešu vai netiešu iesaistīšanos, palīdz bērniem pilnveidot un attīstīt labestīgas saskarsmes veidu, lai rezultātā saskarsme kļūtu par prasmi.

Darba autore piekrīt apgalvojumam, ka tikai saskarsmē ar cilvēkiem kļūstam par personībām, iegūstam kontaktēšanās pieredzi, zināšanas, prasmi ātri orientēties saskarsmes partnerī un situācijā, iemācāmies klausīties un runāt, uzvesties un darboties (Omārova, 2002, 12). Saskarsmes prasmes veicina personības attīstīšanos.

Apkopojot dažādu autoru skaidrojumus par saskarsmi, galvenie atslēgas vārdi ir vienādi, kas apstiprina, ka **saskarsme ir attiecības, mijiedarbība, nepieciešamība, pamatvajadzība, komunikācija, kontakts, izpaužas nepārtrauktā cilvēka uzvedībā, attieksmē, domās, jūtās un savstarpējo kontaktu uzturēšanas manierē.** Saskarsme sākas bērnam piedzimstot, tad attīstās ģimenē, vēlāk, ar iegūto priekšstatu par saskarsmi, nonāk pirmsskolas izglītības iestādē, kur saskarsmes prasmes turpina attīstīties un veidoties turpmākajai nākotnei.

Saskarsme sākas ģimenē. Jau no mazotnes bērns cenšas atdarināt pieaugušos. Vecāki atrodas tiešā saskarsmē ar bērnu, ģimenes locekļu savstarpējās attiecības atklājas ik dienu gan patīkamos, gan arī nepatīkamos brīžos. Vecāku saskarsmes un uzvedības parauga saglabāšanās un nostiprināšanās ir atkarīga no savstarpējās saskaņas ģimenē. Laimīgi tie bērni, kuri savas ģimenes var veidot uz vecāku laulības parauga (Plotnieks, 1988, 20 – 21). Attiecības starp tēvu un māti ietekmē bērna personības veidošanos. Strīdi ģimenē bērnus dara nervozus, raudulīgus, nepaklausīgus un agresīvus. Svarīga ir kopā būšana, kopīgas nodarbes un bērnam atvēlētais uzmanības laiks, kā arī ģimenes klimats – saskaņa, atmosfēra, mīlestība. Ģimene bez konfliktiem nemēdz būt, katrā, kaut retu reizi, rodas savstarpēji strīdi, nesaskaņas un sarežģījumi, taču svarīgi, lai tā rezultātā nav izjukusi ģimene un traumēta bērna psihe. Bērns mācās nesaskaņu risināšanā no vecāku tīšas un netīšas demonstrācijas. Lai saprastu, kāpēc bērns ir tieši tāds un ar tādu uzvedības izpausmi, tā cēloņi meklējami ģimenes vidē. Ja vecāki vēlas palīdzēt bērnam attīstīties labvēlīgā virzienā, tad jāsaprot, kā bērns redz un uztver savu ģimeni, apkārtējo vidi un

sevi. **Svarīga ir labvēlīga savstarpēja saskarsme starp māti, tēvu un bērnu.** Bērns sabiedrībā demonstrē ģimenē apgūto saskarsmes veidu (Крайг, Бокум, 2005, 318 – 320; Хоментausкас, 1989, 124 – 129).

A. H. Maslovs (Abraham Harold Maslow) 1943. gadā izstrādāja cilvēku vajadzību hierarhijas teoriju, kas tika attēlots piramīdas veidā, tādejādi uzsverot katras vajadzības svarīguma pakāpi un secību. Autore S. Omārova piekrīt, ka vīriešiem un sievietēm, saskaņā ar šo teoriju, ir tās pašas vajadzības, kuras neapmierinot cilvēki nespēj pilnvērtīgi dzīvot (Omārova, 2002, 113). A. H. Maslovs (A. H. Maslow) izšķir piecus vajadzību hierarhijas līmeņus:

1. Fizioloģiskās vajadzības – gaiss, ūdens, miegs, barība, siltums, veselība, dzīves telpa, seksualitāte (tās ir ikviena cilvēka pamatvajadzības)
2. Drošība – aizsardzība no briesmām, kārtība, tiesības un drošības izjūta, kas orientēta uz izdzīvošanu nākotnē
3. Sociālās vajadzības – ģimene, draudzība, mīlestība, komunikācija
4. Sociālā atzinība – sociālais statuss, atzinība, cieņa, ietekme, panākumi, labklājība
5. Pašīstenošanās vajadzība – individualitāte, personība, personīgā potenciāla īstenošana, pašattīstība (Maslow, 1943, 370 – 396).

S. Omārova apgalvo, ka visas šīs vajadzības parādās cilvēka saskarsmē un atstāj iespaidu uz kontaktu norisi. **Neapmierinātās vajadzības ir spēcīgākais cilvēku uzvedības motīvs.** Starp visiem citiem cilvēka uzvedības veidiem neapmierinātās vajadzības iespaido arī cilvēku komunikatīvo uzvedību, tiecas apmierināties ar cilvēcisko kontaktu palīdzību. No katra cilvēka individuālās personības attīstības pakāpes, kultūras un takta ir atkarīgs tas attieksmju līmenis, kurš tiks realizēts pret otru cilvēku (Omārova, 2002, 114).

Arī J. Kupčs piekrīt, ka vajadzības ietekmē saskarsmes procesu un kontaktu īpatnības. Cilvēkam, lai dzīvotu un attīstītos, jāatrodas labvēlīgos apstākļos, jābūt apmierinātam un laimīgam. Vajadzības ir viens no cilvēka darbības dzinējspēkiem, degviela, kuras daudzums pieaug proporcionāli vajadzību neapmierinātības pakāpei. Izmantojot saskarsmes procesu, tās tiecas tikt apmierinātas, lai piešķirtu cilvēka eksistencei līdzsvara un komforta izjūtu. **Viena no primārajām cilvēka vajadzībām, bez kuras apmierināšanas var iet bojā, ir saskarsme** (Kupčs, 1997, 31). Ikvienam cilvēkam ir dabiska vajadzība būt saskarsmē ar citiem cilvēkiem. Jaundzimušajam pirmā saskarsme ir ar māti, tad ģimenes locekļiem, vēlāk pirmsskolas izglītības iestādē ar vienaudžiem. Saskarsmes prasmes nepārtraukti attīstas un pilnveidojas.

Otrs cilvēks tiek uztverts audiāli, vizuāli un emocionāli. Uztveres rezultātā saskarsmē veidojas priekšstats par otru un arī sevi:

- identifikāciju – otra cilvēka novērtējums, pielīdzinot viņu sev;
- empātiju – spēja iejusties otrā cilvēkā, izprast viņu, rēķināties ar viņu;

- refleksija – spēja apzināties, kādu iespaidu atstājam uz otru (Dubkēvičs, 2006, 76 – 77).

Saskarsme sākas ar savstarpējo uztveri. Cilvēku savstarpējai uztverei (priekšstatu veidošanai) ir trīs posmi:

- atlase – koncentrē uzmanību uz partnera atsevišķām pazīmēm;
- informācijas organizācija – iegūto inoformāciju pārvērš priekšstatā par cilvēku;
- novērtējums – salīdzina izveidoto priekšstatu ar savu iepriekšējo pieredzi un dod savu vērtējumu.

Saskarsmes struktūrā izšķir trīs komponentus:

- **sociālā percepcija** jeb sociālā uztvere – saskarsme sākas ar savstarpējo uztveri, no tās atkarīgs, kā saskarsme veidosies tālāk. Tā ir cita cilvēkā fiziskā tēla uztvere, priekšstats par viņa nodomiem, spējām, emocijām, darbību un vēlmēm. Tas ietver sevī cilvēka uzvedības novērtējumu un vispārīgo raksturojumu. Sociālā uztvere ne vienmēr atbilst patiesībai, jo balstās uz cilvēka subjektīvo viedokli, stereotipiem un attieksmes;
- **komunikācija** (informācijas apmaiņas process). Tā ir informācijas nodošana otram dažādos veidos. Informācija var tikt nodota vārdiski – to sauc par verbālo komunikāciju. Liela daļa informācijas tiek nodota bez vārdiem, ar ķermeņa kustībām, žestiem, pozu, balss intonāciju, mīmiku – to sauc par neverbālo komunikāciju. Saskarsmē piedalās viss cilvēka organisms – acis, ķermeņa valoda, pieskārieni kustības, ķermeņa pozas, žesti, mīmika un verbālās runas stils (Dubkēvičs, Ķestere, 2003, 58 – 59, 105 – 107).

Saskarsmei ir divas izpausmes: ārējā un iekšējā. Saskarsmes ārējā izpausme ir cilvēku uzvedība, kuru var redzēt un dzirdēt, kura izpaužas kā vārdiska un nevārdiska vēršanās pie otra cilvēka. Savukārt **saskarsmes iekšējo izpausmi nevar redzēt, bet var spriest balstoties uz novērojumiem** – uztveres īpatnības, emocionālais pārdzīvojums, kontakta motīvs vai mērķis, saskarsmes psiholoģiskais efekts vai rezultāts (Omārova, 2002, 11).

Verbālā komunikācija nozīmē savstarpējo kontaktēšanos, izmantojot valodu. Tā ietver sevī sarunu citam ar citu. Sarunājoties vienam ar otru, ir iespējams atrast problēmsituācijas atrisinājumu. Nepareizi veidota verbālā komunikācija var novest pie neizpratnes vai konfliktsituācijas. Informācija tiek nodota ar runas palīdzību. Sarunājoties informāciju var precizēt, papildināt, tiek trenētas prasmes sniegt informāciju pašam un iegūt informāciju no partnera klausoties un uzdotot jautājumus.

Savstarpēji komunicējot cilvēki nodot informāciju 7% ar vārdiem, 38 % ar balsi/toni un 55% ar ķermeni. **Neverbālā komunikācija** noris bez vārdiem. Tajā ietilpst cilvēka sejas izteiksme, kas parāda neapzinātas emocijas, vispārēja ķermeņa kustības un pozas, žesti, acu skatiens, pieskārieni, balss – kā tiek izteikta doma, telpas un savstarpējas distances ievērošana. Iepieš minētais norāda uz cilvēka neapzinātām darbībām, kas apliecina viņa emocionālo stāvokli un

labsajūtu. Verbāli partnerim tiek nodota mazākā informācijas daļa, lielākā informācijas daļa tiek nodota ar vidažādāko neverbālās komunikācijas zīmju palīdzību. Verbālo komunikāciju gandrīz pilnībā kontrolē cilvēka apziņa, savukārt neverbālā komunikācija pakļauta cilvēka psihe neapzinātajiem procesiem, tāpēc tā ir patiesāka un ticamāka (Pļaveniece, Škuškovnika, 2002, 73; Ļubļinska, 1979, 209 – 210);

- **interakcija** (mijiedarbība, vērsta uz rīcības regulāciju). Saskarsmes procesā, veicot kādu kopīgu darbību, cilvēki cits citu ietekmē. Mijiedarbība saskarsmē var izpausties kā sadarbība vai konkurence. Šie komponenti – sociālā percepcija, komunikācija, interakcija – saskarsmes procesā darbojas kā vienota sistēma. Izolēti cits no cita, tie neeksistē (Pļaveniece, Škuškovnika, 2002, 72 – 73). Saskarsme ir vienota un sarežģīta sistēma, kas ietver sevī daudz komponentu, kas vienlaikus darbojas.

Sadarbībā – cilvēkiem ir kopīgs mērķis, kuras sasniegšanā viņi var darboties cits no cita neatkarīgi, darboties savstarpēji saistīti, noteiktā secībā, kad viena darbība ir atkarīga no otra paveiktā, vienlaicīgi darboties vairāki, veidojot komandu. Konkurencē – cilvēkiem var būt viens mērķis, taču tā sasniegšanai cenšas viens otru pārspēt (Saskarsme audzēkņiem, 1999, 16 – 17).

Cilvēku mijiedarbībai saskarsmē vienmēr ir kāds konkrēts mērķis:

- mainīt situāciju – iespaidot partneri sev vēlamā virzienā;
- ietekmēt otru – mainīt uztveri, viedokli, pozīciju;
- mainīt kaut ko sevī – pierādīt, apliecināt.

Galvenie ietekmēšanas veidi ir piespiešana, otra cilvēka emocionālā iespaidošana un ieinteresēšana, kā arī pārliecināšana (Omārova, 2002, 54, 78).

Pirmsskolas vecuma bērnu saskarsmē vērojamas arī konfliktsituācijas, kad vērojamas pozitīvas un labestīgas saskarsmes ievērošanas grūtības. Psihologijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā konflikta jēdziens tiek skaidrots, ka tā ir attiecīgajā laikā un telpā pretrunīgu tendenču vai interešu sadursme, tā ir neizbēgama un normāla sazināšanās forma, kam nepieciešams atrisinājums. Katra konflikta atrisināšana cilvēkam attīsta pašregulācijas un sociālās spējas (Psihologijas vārdnīca, 1999, 72).

A. Ancupovs un A. Šipilovs izanalizējuši 52 konfliktu definīcijas un izveidojuši savu, kas skaidro, ka konflikts ir subjektu mijiedarbībā nozīmīgu pretrunu asākais risināšanas veids, kas realizējas abpusējā pretdarbībā un parasti rada negatīvas emocijas (Анцупов, Шипилова, 1999, 10). Galvenais skolotājam ikdienas darbā ar pirmsskolas vecuma bērniem veicināt labestīgu saskarsmi un laicīgi pamanīt, spēt paredzēt konfliktsituācijas, vērst tās pozitīvā atrisinājumā.

1.2. Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības likumsakarības problēmas kontekstā

Bērnu attīstībā ir kopējas tendences, kas izriet no vecumposma īpatnībām, bet katram bērnam ir savs individuāls attīstības temps. Raksturot precīzi 5 – 6 gadīgu bērnu attīstības procesu ir ļoti grūti, jo bērni nav vienādi. Ir bērni, kuri attīstās ātrāk, citi – lēnāk. Vienota likuma, kas noteiktu visu bērnu attīstību, nav, taču eksistē divi galvenie faktori, kas palīdz bērnam mobilizēt savus spēkus attīstībai, savu iekšējo potenciālu: vecāku un citu pieaugušo cilvēku mīlestība un ticība pašam bērnam (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 30). Cilvēka attīstība ir nepārtraukts process, kas norit visas dzīves garumā.

Visnozīmīgākais posms cilvēka attīstībā ir tieši pirmsskolas vecums, kad bērns aug, attīstās un veidojas atbilstoši savai ģenētiskajai programmai. Viņa attīstība notiek atbilstoši zināmām likumsakarībām, jo bērns kā individualitāte ietver sevī tās īpašības, kas izpaužas viņa personībā un pieredzē, līdz ar to, pirmsskolas vecumu varētu dēvēt par cilvēka attīstības sākumposmu. Šajā laikā veidojas bērna personības, pasaules uzskata un veidola pamats, tiek likti pamati visām viņa turpmākajām zināšanām, prasmēm un attieksmēm. Psihiskā, fiziskā un garīgā attīstība, apkārtējās pasaules izziņas process, organisma funkcionālo spēju pilnveidošana, fizisko īpašību veidošana iespējama tikai bērna aktīvas darbības laikā (Крайг, Бокум, 2005, 13 – 14).

Mūsdienās ir vērojama pretruna starp garīgo un fizisko attīstību, īpaši jau bērniem. Moderno tehnoloģiju attīstība radījusi jaunus brīvā laika pavadīšanas veidus, kas visbiežāk ir saistīti ar nepietiekami aktīvu dzīvesveidu. Tehnoloģiju attīstība rosina bērnu izmantot televīzijas, datora un interneta piedāvātās iespējas. Neskatoties uz šo informācijas avotu izmantošanas motīviem vai mērķiem, tas ir saistīts ar mazaktīvu dzīvesveidu. Ilglaicīga televizora vai datora lietošana var negatīvi ietekmēt bērna veselību. Pētījumos konstatēta pārmērīgas TV un datora lietošanas negatīvā ietekme uz bērna balsta, kustību sistēmu un psiholoģisko labsajūtu (Hakala, 2006, 536 – 541). Arī R. Andersens atzīmē, ka pārlietu liela mūsdienu tehnoloģiju izmantošana bērniem veicina nepietiekamu fizisko aktivitāti, samazina patērēto enerģijas daudzumu, kas palielina aptaukošanās varbūtību. Tas ietekmē bērna fizisko attīstību (Andersen, 1998, 938 – 942).

Sešgadīga bērna nervu sistēma un smadzeņu funkcijas ir tā pilnveidojušās, ka nervu procesi kļūst vairāk līdzsvaroti. Sešu gadu vecumā bērns ir sasniedzis tādu fizisku un garīgu brieduma pakāpi, kas nodrošina iespēju uzsākt sistemātiski mācīties. Sešu gadu vecums ir bērna intelektuālās attīstības, sociālās gatavošanas un emocionālās nobriešanas sensitīvs periods. Tas jāņem vērā, jo pretējā gadījumā, bez atbilstoša pieaugušā rūpēm, netiks apmierinātas bērna vajadzības (izziņas, saskarsmes, pieaugšanas, pašrealizēšanās u.c.) un nenotiks viņu spēju

attīstība. Galvenā forma bērnu mērķtiecīgai attīstībai ir sistemātiski organizēta mācīšana un audzināšana (Lieģeniece, 1995, 5 – 6).

Fiziskā attīstība. Tās attīstības mērķis ir laba veselība un laba pašsajūta. Tas sasniedzams tikai izglītošanās un vingrināšanās veidā. Fiziskā attīstība ir svarīga veselības uzturēšanai ar fizisko aktivitāšu palīdzību, atbilstoši vingrinājumiem, tādējādi bērns iepazīst savu ķermeni un tā spējas, izprot to pielietot ikdienas gaitās. Bērniem kustības ir dabiska nepieciešamība, kas veicina asins cirkulāciju un nodrošina bērnu atbilstošu augšanu un attīstību. Bērniem parādās vajadzība neierobežoti atbrīvot enerģiju, tas parādās spēlējoties. Fiziskās aktivitātes ir bērnu ikdienas neatņemama sastāvdaļa.

5 – 6 gadīgiem bērniem raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana un koordinācijas spēju pilnveidošanās. Gada ietvaros bērns var pastiepties augumā līdz 10 cm, ķermeņa muskulatūra un 206 kauli turpina attīstību, mugurkauls ir jūtīgs pret deformējošām darbībām. Bērns jāiesaista dažādās sporta nodarbībās. Iesaka dot iespēju skriet, rāpties un lēkt, taču vienlaikus ierobežojot un kontrolējot bērnu kustības, jo bieži tiek gūtas traumas. Bērnu dabisko aktivitāti jākontrolē, organizējot dažādas kustību rotaļas (Пензулаева, 1988, 4 – 6).

Sešos gadus izmainās ķermeņa proporcijas. Kājas aug ātrāk par ķermeni. Piecgadīgam bērnam galva ir gandrīz sasniegusi pieauguša cilvēka galvas apmērus. 6 – 7 gadu vecumā bērni zaudē piena zobus. Sejas izteiksme zaudē bērnišķību un kļūst labāk izveidota un vairāk atklāj bērna individualitāti nekā iepriekšējā periodā. Regulāra fiziskā aktivitāte uzlabo fizisko sagatavotību un fizisko attīstību (Lieģeniece, 1995, 5). Šajā vecumā bērns brīvi pārvalda rokas muskuļus, taču plaukstu un sīko muskulīšu attīstība turpinās. Ir attīstījušās visas maņas, taču redze vēl nav pielīdzināma pieauguša cilvēka redzei, jo bērna acs lēcas ir mazāk izliektas (Golubina, 2007, 123 – 124).

Pirmsskolas vecuma bērnam ir jānodrošina katru dienu 3 – 4 stundas pavadīt svaigā gaisā, aktīvi kustoties un darbojoties. Jārada apstākļi, lai bērns pareizi apgūtu pamatkustības un tiku nodrošināta atbilstošu kustību prasību uzkrāšanās, neskatoties uz sabiedrībā pastāvošo viedokli, ka jebkurš vesels bērns pats iemācīsies staigāt un skriet, jo tas ir dabisks process (Бернштейн, 1990, 13 – 14).

Bērns vispirms apgūst pamatkustības – soļošanu, skriešanu, rāpšanos, lēkšanu un mešanu. Pamatkustības iesaista darbā daudz muskuļu un paaugstina organisma darbaspējas, aktivizējot visus fiziskos procesus. Pamatkustības sekmē balsta un kustību aparāta attīstību, pastiprina vielmaiņas intensitāti organismā, sirdsdarbību, elpošanu un pārējās organisma funkcijas, sekmē fizisko īpašību attīstību, kā arī nostiprina muskulatūru, kas nosaka cilvēka stāju. Šīs kustības jāapgūst bērnībā, jo tās nevar attīstīt un pilnveidot vēlākajos gados (Давыдов, 2005, 39 – 43).

Lai nostiprinātu kustību prasmes un attīstītu fiziskās īpašības, pirmsskolas vecuma bērniem, veiksmīgi var izmantot kustību rotaļas. Tās organizējamās gan sporta nodarbībās, rīta vingrošanas laikā, gan pastaigā un brīvajā laikā pēcpusdienas cēlienā, tās kā atsevišķus elementus var integrēt arī nodarbībā. Kustību rotaļu laikā attīstās bērna aktivitāte, apzinīgums, patstāvība, iniciatīva, kuras laikā dalībnieki ir noteiktās savstarpējās attiecībās, jo viņiem jāprot darboties saskaņoti, organizēti un draudzīgi. Bieži kustību rotaļā, mainoties situācijai, bērnam ir jāveic kustības īsā laika posmā, kad tiek attīstītas tādas fiziskās īpašības kā ātrums un lokanība, kustību koordinācijas, ritma un līdzsvara sajūtas attīstību (Кенеман, Хухлаева, 1978, 45).

Kustību aktivitātes laikā netieši tiek stimulēta arī intelektuālo procesu attīstība. Kustību aktivitāte ietekmē emocionālo stāvokļu maiņu un sekmē visa organisma muskuļu tonusu. Kustību aktivitātēs bērns izjūt un spēj izprast daudzveidīgu emociju gammu – sākot no uzvaras kopīgās rotaļās līdz zaudējuma sarūgtinājumam, kā arī gūst socializējošu pieredzi. Kustību aktivitātēs un rotaļās uzkrātā pieredze sekmē saskarsmes un adaptācijas procesu norisi (Ābele, Tauriņa, 2002, 5 – 12). Fiziskās aktivitātes veicina bērna organisma fizisko un garīgo attīstību.

Psihiskā attīstība. Tas ir saistīts ar galvas smadzeņu nobriešanu, attīstās sajūtas, uztvere, domāšana, atmiņa, runa, bērna emocionālais stāvoklis, spējas un griba. Vecākais pirmsskolas vecums ir intensīvs psihiskās attīstības posms. Tieši šajā vecumā notiek izmaiņas visās jomās, sākot ar psihofizioloģisko funkciju pilnveidošanos un beidzot ar personības jaunveidojuma rašanos. 5 – 6 gadīgiem bērniem psihes attīstība notiek vadošās darbības ietvaros – caur rotaļu. Tā sekmē bērna attīstību kopveselumā. Rezultātā notiek pārmaiņas bērna psihisko procesu (izziņas, jūtu, gribas) attīstībā, kas sagatavo viņu pārejai jaunā attīstības pakāpē. Šajā periodā darbojas un turpina attīstīties iepriekšējā perioda jaunveidojumi – vajadzība pēc emocionāla kontakta, runa, uzskatāmi tēlainā domāšana. Tie turpina attīstīties caur rotaļu, kas saglabāties no iepriekšējiem periodiem – tiešā intīmā saskarsme un priekšmetiskā manipulācija. Šīs vadošās darbības ir virzītas uz attiecību izzināšanu starp cilvēkiem, lietu un priekšmetu izzināšanu, attīstot ne tikai vajadzības un motīvus, bet arī izziņas procesus. 5 – 7 gadu vecumā veidojas iekšējā regulācija, tīšā uzmanība, tīšā atmiņa, tīšā iegaumēšana, kā arī ar tiem saistīto vajadzību un motīvu jomas attīstība.

Vecākajā pirmsskolas vecumā valoda kļūst tekoša, izteiksmīga, daudziem bērniem tā ir radoša. Valoda tiek izmantota savu darbību komentēšanā, kā arī pasaules atklāsmē un izpratnes par to veidošanā. Runu sāk izmantot savas darbības plānošanā un regulācijā. Bērns bagātina savu emocionālo pasauli. Tas notiek sižeta – lomu rotaļās, dramatizācijas rotaļās, stāstu lasīšanas laikā, mācoties tekstus no galvas. Emocionālos un izziņas procesus bērns bagātina, mācoties izprast pasaules attēlojumu daiļliteratūrā, mākslā, mūzikā, dejā un citos veidos, ar kurām var pasauli attēlot (Lieģeniece, 1995, 6 – 8).

5 – 7 gadu vecumā pieaug bērna zinātkāre un viņa novērošanas spējas, atmiņa, savienojoties ar runu un domāšanu, iegūst intelektuālu raksturu; vārdiskā atmiņa paplašina izziņas darbības sfēru, sāk veidoties tīšā atmiņa; palielinās uzmanības noturības laiks; attīstās uztvere, veidojas lasīt un rakstīt prasme, motivācija; rodas parādību cēloņsakarību izpratne; zinātkāres rādītāji ir bērna jautājumi; rodas tieksme skaidrot parādības un procesus; sāk veidoties šādas domāšanas īpašības: patstāvība, elastīgums, vērīgums; savā verbālajā jaunradē iekļauj personāžus cilvēciskās dzīves situācijās, apveltot viņus ar cilvēciskām domām, pārdzīvojumiem un rīcībām (Lieģeniece, 1999, 63 – 68).

5 – 7 gados turpinās izmaiņas bērna valodā un domāšanā. Bērns labāk apgūst dzimto valodu un biežāk risina visdažādākos uzdevumus, kurus viņam piedāvā ikdiena. Saskarsmes procesā ar vienaudžiem un pieaugušajiem bērna runa socializējas. Arvien mazāk tiek lietotas pavēles un jautājumi, vairāk tiek sniegta informācija (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 43). Strauji turpina paplašināties runā lietoto vārdu, it īpaši lietvārdu, darbības vārdu, vietniekvārdu skaits. Pieaug arī izmantoto īpašības vārdu skaits. Ievērojami paplašinās prievārdu un apstākļu vārdu lietojuma biežums, jo piecu gadu vecumā bērns jau veido saliktus teikumus. Blakus virsteikumiem, bērni sāk lietot palīgteikumus, bieži vien veidojas sarežģītas konstrukcijas. Šī vecuma bērni apgūst dzimtās valodas gramatisko uzbūvi un izmanto to samērā brīvi un pareizi. Novērots, ka visi bērni valodu neapgūst vienādi ātri un pilnīgi. Arī šajā vecumā ir vērojamas individuālas atšķirības. Vēlākais piecu gadu vecumā bērns jau runā tekoši, skaidri, ar garām un diezgan sarežģītām teikuma kopām. Vecākajā pirmsskolas vecumā visbiežāk parādās pirmie pastāvīgie mēģinājumi izteikt savu domu rakstītā veidā. Atbalstot paša bērna interesi par grāmatām, pieaugušie var mērķtiecīgi ievadīt bērnu rakstīšanas un lasīšanas prasmē (Lubļinska, 1979, 266 – 272).

Bērna zinātkāre izzināt pasauli ir iedzimta vajadzība. Šīs izzināšanas rezultātā bērnam notiek psihs pilnveide, galvas smadzeņu nobriešana un izziņas process jeb kognitīvā attīstība (sajūtas, iztēle, uztvere, domāšana, runa). Lai spētu saprast bērna psihisko procesu cēloņus un sekas, ir jāņem vērā katra vecumposma īpatnības. Bērna attīstībā nevar izpalikt kāds no posmiem. Posmu saturs un ilgums ir elastīgi, jo atkarīgi no bērna individuālajām īpatnībām un personiskās pieredzes kvalitātes (Lieģeniece, 1992, 131).

Svarīgākais priekšnoteikums sekmīgai bērna attīstībai ir emocionālā gaisotne – pozitīva saskarsme ar pieaugušo un citiem bērniem, pieaugušā vēlme kontaktēties ar bērnu. No tā, kā pieaugušais atbild uz bērna jautājumiem, ir atkarīga bērna vēlēšanās izzināt. 6 – 7 gadu vecumā bērna valoda ir pilnveidojama, izmantojot runāšanu, stāstīšanu, atbildēšanu uz jautājumiem, jautāšanu, rotaļas valodas attīstīšanai (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 45).

5 – 7 gadīgs bērns ir sasniedzis tādu attīstības pakāpi, kas ļauj viņam apgūt teorētiskās zināšanas, kā arī psiholoģiski iesaistīties mācīšanās darbībā – gribēt mācīties un būt aktīvam. Katram bērnam raksturīga dabīga interese par jauno un nezināmo, 5 – 6 gadu vecumā kļūst par patstāvīgu bērna darbības motīvu, kas virza viņu uz apzinātu jaunu zināšanu apguvi, ja bērns tajā saskata personīgo jēgu un tiek respektētas bērna domas un uzskati (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 88).

5 – 6 gadīgi bērni labi sāk orientēties laikā un telpā, saprot, ko nozīmē vakar, šodien un rīt. Zina dažas nedēļas dienas un mēnešus. Pastiprinās interese par kalendāru, tāpēc ieteicams to novietot bērnam ērti pieejamā vietā, lai turpinātu zināšanu apguvi. Interesējas arī par pulksteni un laika mērvienībām, tādējādi var sākt bērnu iepazīstināt ar laiku, kā arī to, ko konkrētā laika brīdī cilvēki parasti dara (Bakisa, Romēns, 1997, 161 – 164).

Atmiņa ir spēja iegaumēt, saglabāt un vajadzīgajā brīdī atjaunot iegūtos iespaidus. Pirmsskolas vecumā visintensīvāk attīstās tēlainā atmiņa. Tai ir liela nozīme bērna intelektuālajā attīstībā. Tikai pirmsskolas vecuma beigās bērns iemācās savas atmiņas vadīšanu (Avotiņš, Prindule, Upmane, 1981, 117).

Uzmanība ir gribas process, personības psihisks stāvoklis, kas izpaužas spējā koncentrēties uz kaut ko, jo nevienu darbību vai rotaļu nevar veikt bez uzmanības. 4 – 7 gadu vecumā ir svarīgi mācīt bērniem tīšuprāt pievērst uzmanību lietām un darbībām, kur nepieciešama koncentrēšanās. Arī interese ir psihe pamatīpašība, tā tiek uzskatīta par uzmanības pamatu. Bez intereses nebūs uzmanības (Lubļinska, 1979, 168 – 169).

Sociālā attīstība. Sešgadīgam bērnam ir mazāk iekšēju ierobežojumu, viņš saņem mazāk ārēju, sabiedrības diktētu ierobežojumu, tāpēc šo periodu var nosaukt par maksimālo spontānās rīcības periodu. Šis ir strauju svārstību periods, kur vērojama pretrunīga uzvedība. Šajā vecumā bērnam ir vajadzība būt atkarīgam no pieaugušā, gan būt pilnīgi neatkarīgam. Bērna rīcība ir pretrunīga. Kādu brīdi bērns var izrādīt brieduma pakāpi, bet nākošajā mirklī var kļūt bērnišķīgs, dažreiz darbīgs un citus respektējošs, bet citreiz uzvedība var kļūt destruktīva. Vecākajā pirmsskolas vecumā bērniem rīcības kļūst apjēgtākas. Rodas vajadzība ar patstāvīgu darbību apliecināt sevi, savu neatkarību un varēšanu. To parāda darbībās ar priekšmetiem un lietām, rotaļu darbībās un saskarsmē ar citiem. Grib iepriecināt draugus un līdzināties tiem, patīk dziedāt, dejot un tēlot. Izrāda lielāku patstāvību. Attīstās sevis mīlēšanas un pašapliecināšanās motīvs.

Bērns tikumisko uzvedību izrāda pret plašu cilvēku loku, ar kuriem nav tiešu sakaru. Tas ir saistīts ar to, ka bērns apjēdz tikumiskās normas un noteikumus. Vecākajā pirmsskolas vecuma beigās parādās arī pilnīgi apzināta tikumisko normu izpilde, respektējot citu intereses. Jūtu veidošanā nozīme ir zināšanām un paša bērna tikumiskās uzvedības pieredzei, taču visi bērni

nesaņem vienādu sociālo pieredzi. Piemēram, sociālo attieksmju jomā, grupā izdalās līderi un sekotāji, dalībnieki un vientuļnieki, novērotāji un atstumtie bērni. Arī atšķirīgas ģimenes var veidot bērniem dažāda līmeņa atsvešinātību, kas var ietekmēt bērna jūtu sfēras un patstāvības veidošanos. Pieaugušie ir tie, kas var ietekmēt to, kādu pieredzi bērns saņem no apkārtējās vides. Bērns apzinās savu rīcību un tā izraisītās sekas. Tikai vecākajā pirmsskolas vecumā interese par zināšanām kļūst par bērna darbības patstāvīgu motīvu, kas sāk virzīt tā uzvedību (Lieģeniece, 1995, 8 – 11; Valsts izglītības satura centrs, 2013, 3).

Darba autore atzīmē, ka sociālā vide pirmsskolā bērnam ir savas uzvedības izpratnes un pārbaudes lauks, jo tajā gūtā pieredze ietekmē viņa darbību un personības veidošanos. Spēcīga sociālā vide ir arī ģimene, kuras funkcionēšana notiek ciešā saistībā ar izmaiņām sabiedrībā. Galvenie faktori, kas rada bērniem saskarsmes grūtības, nespēju pielāgoties, ir iekšējā nedrošības izjūta un bailes no atstumtības.

Rotaļa. Pirmsskolas vecumā rotaļa ir bērna galvenais darbības veids (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 9). Rotaļai ir liela nozīme bērna prāta darbības attīstībai. Caur rotaļu bērns iepazīst tās īpašības, kas kļūst par pamatu viņa pašapziņas struktūrā. Rotaļās bērni koncentrējas labāk un atceras vairāk nekā parastā situācijā, kad viņiem liek kaut ko iegaumēt. Tieši rotaļā bērns iepazīstas ar pieaugušā uzvedības un savstarpējo attiecību modeli, kas kļūst par paraugu viņa paša uzvedībā. Rotaļas gaitā veidojas priekšstati, attīstās izziņas intereses un intelektuālās spējas, veidojas tīšie psihiskie procesi, nostiprinās jūtas un attieksmes (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 12). Rotaļa sniedz emocionālo gandarījumu un ir neatņemama pirmsskolas vecuma bērna ikdienas sastāvdaļa. Rotaļāšanās ir dabiska, brīva un neuzspiesta nodarbe bērnam, kas tādējādi sevi nodarbina, izglīto, pilnveido un attīsta, apgūstot savam vecumposmam atbilstošas zināšanas, iemaņas un saskarsmes prasmes.

Rotaļai bērna attīstībā ir ļoti svarīga nozīme, jo tas, kā viņš rotaļājas, liecina par bērna fizisko, psihisko un intelektuālo attīstību. Pieaugušo uzdevums ir radīt labvēlīgu rotaļu gaisotni, veltīt bērnam savu laiku un mīlestību. Rotaļāšanās attīsta bērnu ne tikai emocionāli un iemāca veidot pozitīvas attiecības ar vienaudžiem, bet veido arī prasmi regulēt savu uzvedību un audzina gribu. **Rotaļa ir bērniņas neatņemama sastāvdaļa.** Rotaļa rada bērnam emocionālo komfortu, līdzsvaru, apmierinājumu, prieku, brīvības un drošuma izjūtu, kas ļauj realizēt sevi, apjaust savas intelektuālās spējas un veiklību. Rotaļādamies bērns attīsta uzmanību, uztveri, domāšanu, maņas, atmiņu, zinātkāri, patstāvību, iniciatīvu, darbīgumu, prasmi domāt un pašizteikties, jaunradi, gūst plašu pārdzīvojumu spektru un pilnveido kustības (Sīle, Volkova, 2011, 11).

Darba autore piekrīt, ka ar rotaļas palīdzību jāizkopj bērnu saskarsmes prasmes. Sekmēt lomu rotaļu pilnveidi ar skolotāja tiešu vai netiešu starpniecību, ievērojot profesijas kompetenci un bērnu intereses. Caur rotaļu bērns labāk uztver un saprot, labāk koncentrējas un iegaumē.

1.3. Bērnu sadarbības veidi rotaļās

Darba autore uzskata, ka bērnu sadarbību vislabāk var novērot rotaļā, kas ir pirmsskolas vecuma bērnu ikdienas sastāvdaļa. Bērni rotaļājas viens ar otru, kas nebūtu iespējams bez sadarbošanās. Pirmsskolas vecuma bērniem ir svarīga saskarsme savā starpā, tas bērnus veido par cilvēkiem.

5 gadīgi bērni sāk apvienoties rotaļā, pamatojoties uz savstarpējām simpātijām un draudzību. Rodas bērnu rotaļu grupas, taču tās vēl ir nenoturīgas. Tikai 6 – 7 gados veidojas mazi, bet noturīgi rotaļu kolektīvi. To veidošanā liela uzmanība jāpievērš bērnu savstarpējām attiecībām, uzvedības noteikumu ievērošanai, nepieciešamo sabiedrisko īpašību attīstībai. Bērns rotaļā izmēģina savus spēkus vienaudžu sabiedrībā – ieteic, parāda, apstrīd, paskaidro, rēķinās ar citu bērnu interesēm un vēlmēm, ar biedru uzskatiem. Ja bērns neiemācās pakļauties citu bērnu uzskatiem un nevēlas ievērot rotaļas notiekumus, tad bieži vien bērns ir nevēlams rotaļu biedrs.

Bērni rotaļājoties dalās mazās apakšgrupās balstoties uz dzimumu, vecumu, kopīgām interesēm, draudzību un simpātijām, vajadzība pēc saskarsmes, piederības, lai kopā darbotos un realizētu savus mērķus (Dzintere, Stangaine, 2007, 144 – 154).

Bērnu savstarpējo attiecību un sadarbības veidu dažādība ir vērojama gan uzsākot rotaļu, gan visā rotaļas procesā, kas liecina par tās dalībnieku savstarpējo uzmanību, iejūtību, prasmi aizstāvēt savu viedokli un ieklausīties rotaļu biedros. **Starp bērniem rotaļā pastāv divu veidu attiecības – lomu un reālās.** Lomu attiecības ir saistītas ar to, ka **bērns izpilda savu lomu, sadarbojas ar pārējām lomām.** Izpildod konkrētas lomas, bērns dziļāk iepazīst cilvēku savstarpējās attiecības. **Reālās attiecības izpaužas lomu sadalē, attieksmē pret saviem rotaļu biedriem, konkrēto situāciju, konfliktos un nesaskaņu risināšanā.** Vislabāk tas novērojams vecākajā pirmsskolas vecumā, jo bērni rotaļājas cits ar citu (Dzintere, Pučure, 2003, 37 – 38; Dzintere, Boša, 1997, 38; Dzintere, Stangaine, 2005, 133).

Rotaļai izšķir vairākas funkcijas:

- **izglītojošā funkcija** – attīsta bērnu veselumā, vienlaicīgi audzina un māca, sagatavo dzīvei;
- **bērna dzīves organizācijas funkcija** – ar rotaļas palīdzību bērns mācās sevi aizņemt, nodarbināt;
- **bērna attīstības diagnostikas funkcija** – rotaļā kā brīvā, bērnam patīkamā un interaktīvā aktivitātē vislabāk redzams bērna kognitīvais un sociāli emocionālais attīstības līmenis, viņa vajadzības, intereses un vērtības;
- **terapijas funkcija** – rotaļa bērnu ārstē, iepriecina, nomierina, ierosina, nodarbina. Rotaļas funkcijas nodrošina bērna attīstību veselumā (Dzintere, Stangaine, 2007, 21 – 22).

Izšķir divas rotaļu grupas: **rotaļas ar atklātiem, fiskētiem noteikumiem un rotaļas ar slēptiem noteikumiem**. Pie pirmās rotaļu grupas pieskaita didaktiskās, kustību un muzikālās rotaļas, pie otrās grupas – radošās rotaļas: sižetiskās lomu rotaļas, dramaturģijas un celtniecības rotaļas. Lai ieaudzinātu bērniem pozitīvu saskarsmes veidu, vairāk uzmanības jāpievērš sižetiskajām lomu rotaļām. Sižetiskajās lomu rotaļās bērni atveido dzīvi. Viņi attēlo dažādas dzīves norises, izvēlas līdzekļus savai darbībai, uzņemas noteiktas lomas (Dzintere, 1984, 17 – 18).

Radošā rotaļa ir brīva, radoša darbība, kurā bērns, balstoties uz pieredzi, radoši attēlo vēroto un pārdzīvoto, apmierina savas vajadzības pēc saskarsmes, fiziskās aktivitātes, izzināšanas, pašregulācijas. Rotaļa sekmē sava ES apzināšanos, bērna pašattīstību un veicina attīstību veselumā. **Tiek atzīmētas šādas radošās rotaļas īpatnības:**

- rotaļa ir iekšēji motivēta darbība. Rotaļa mīkstina dažādas kļūdas un neveiksmes. Tiek izzināta apkārtējā pasaule.
- rotaļā ir vāji izteikta saikne starp mērķi un līdzekli. Bērni ne katru reizi tiecas pēc noteikta mērķa un meklē līdzekļus tā sasniegšanai. Nereti rotaļas gaitā tiek mainīti mērķi, lai tie pieskaņotos jauniem līdzekļiem, vai maina līdzekļus, lai pieskaņotos jauniem mērķiem. To veicina iztēle. Ar rotaļas palīdzību bērns ne tikai izzina, bet arī rada un izgudro.
- bērni nepiešķir lielu nozīmi rotaļas rezultātam. Viņi variē savus mērķus, vadoties tikai pēc savas fantāzijas. Ja variēt nav iespējams, tad rotaļa bērnu garlaiko.
- bērna rotaļai reti kad ir gadījuma raksturs, tā nav haotiska. Rotaļa attīstās pēc noteikta scenārija. Nereti bērns attēlo pavisam pretēji redzētajam, idealizējot ikdienu.
- bērns rotaļā gūst apmierinājumu. Pat šķēršļi, ko bērni paši rada rotaļā, sagādā viņiem prieku. Bērnam tie liekas nepieciešami, jo bez tiem rotaļa kļūst vienmuļa un garlaicīga (Dzintere, Pučure, 2003, 36).

Radošā rotaļa ir bērnu savstarpējo attiecību skola. Nozīmīgākās no radošajām rotaļām ir lomu sižeta rotaļas. **Sižetiskajām lomu rotaļām**, tāpat kā citām radošajām rotaļām, ir nepiespiests, brīvs raksturs, kas saistīts ar bērnu patstāvību un pašorganizāciju. Bērna patstāvība sižetiskajās lomu rotaļās izpaužas dažādi – rotaļas temata un satura izvēlē, rotaļu grupu izveidē pēc brīvprātības principa, bērna iespēja iekļauties rotaļā vai aiziet no tās pēc savas gribas. K. Ušinskis norāda, ka rotaļa bērnam ir interesantāka par īstenību, jo ir paša radīta un vieglāk saprotama. Patiesajā dzīvē bērns ir tikai bērns, kam nav nekādas patstāvības, toties rotaļā bērns izmēģina savus spēkus un patstāvīgi rīkojas ar saviem veidojumiem (Ušinskis, 1966, 376).

Sižetiskā lomu rotaļa parasti ir saistīta ar bērna iniciatīvu, izdomu, kas izpaužas sižeta izvēlē, lomu izpildē, apstākļu radīšanā rotaļām, zināšanu un prasmju ātrā mobilizēšanā, to

kombinēšanā. Bērna ir jāparedz rotaļu biedra darbība, reizēm jāmaina savas darbības taktika vai veids. Raksturīgākā rotaļas iezīme ir emocionālā piesātinātība, plašais pārdzīvojumu diapazons. Savās rotaļās bērni atspoguļo māmiņas maigumu, ārsta rūpes par slimnieku, jūrnieka varonību (Dzintere, 1984, 18 – 20).

Sižetiskā lomu rotaļa dod vislielākās iespējas bērnu pašorganizācijas attīstībai. Bērni ne tikai paši izvēlas rotaļas tematu, bet arī attīsta tās sižetu pēc savas ieceres, jo nav stingru pieaugušā diktētu noteikumu. Rotaļas sižets rodas bērna apziņā no redzētā, dzirdētā un vērotā ietekmē, bet tiek attēlots pārveidoti. Tieši radošās rotaļas sekmē bērna jūtu, prāta un gribas attīstību, sava ES apzināšanos, patstāvību sadzīvē un mācībās, māca radoši izmantot savu pieredzi, saskaņot to ar pārējiem rotaļu biedriem (Dzintere, Stangaine, 2007, 6).

Sižetiskajās rotaļās bērns sāk sevi apzināties par kolektīva locekli, mācās darboties kopā ar citiem biedriem, attēlojot rotaļas saturu, bērni apgūst dažādus savstarpējo attiecību tipus un sociālās uzvedības normas. Galvenais sižetisko lomu rotaļu saturs ir pieaugušo dzīve un viņu savstarpējās attiecības darbā un sadzīvē. Rotaļās bērni apmierina savu sociālo vajadzību – būt savā dzīvē kopā ar pieaugušajiem. Šajā attīstības posmā bērniem vairs nepietiek vienkārši būt klāt pieaugušo darbībā, viņi paši savā starpā organizē īpašu rotaļu dzīvi, veidojot to no savas vides sociālo attiecību un pieaugušo darba dzīves galvenajiem elementiem, iedalot sev novērotās pieaugušo lomas. Bērna rakstura iezīmju veidošanās ir tieši atkarīga no bērnu savstarpējām attiecībām. Ja bērna simpātijas vai antipātijas pret vienaudžiem kļūst noturīgas, tas ne vien ietekmē viņa rakstura iezīmes, bet arī nosaka to virzību. Labas attiecības ar vienaudžiem veido viņa labvēlību, atsaucību, godīgumu, bet konflikti – rupjību, ieraušanos sevī un pat agresivitāti (Plaude, 2008, 7).

Sevišķa nozīme bērnu attīstībā radošajām jeb lomu rotaļām ir attiecināms uz 3 – 7 gadīgiem bērniem. Lomu rotaļas ir pirmsskolas vecuma bērnu galvenā nodarbošanās. Tās rodas un pastāv sakarā ar apkārtējās dzīves novērojumiem, klausoties stāstus un pasakas, kā arī sarunājoties ar pieaugušajiem (Lubļinska, 1979, 98).

Loma un sižets veido rotaļas pamatu. Bērni parasti uzņemas pieaugušo lomas. Tās nozīme palielinās, ja tajā var aizsargāt citus. Rotaļas sižetu veido īstenība, ko bērns attēlo rotaļā, sižetā bieži vien atainojas konkrēta bērna dzīve. Pieaugušais, vērojot bērnu rotaļājamies, var izprast bērnu un nepieciešamības gadījumā sniegt viņam palīdzību (Dzintere, Pučure, 2003, 36).

Vecākajā pirmsskolas vecumā rotaļu sižeti kļūst sarežģītāki salīdzinājumā ar jaunākajiem bērniem, jo lomām ir ne vien kopīgas darbības, bet lomas atrodas arī noteiktās savstarpējās attiecībās. Dažās rotaļās ir galvenās un pakļautās lomas (skolotājs un bērns). Citās rotaļās notiek situācijas maiņas, izspēlē, piemēram, ārsts – māsiņa – slimnieki (Dzintere, 1984, 20 – 23).

5 gadīgi bērni jau atveido vairākas savstarpēji saistītas darbības (aiziet uz veikalu, izvēlas preci, samaksā par pirkumu). Rotaļu darbības šajā vecumā kļūst daudzveidīgākas: bērni attēlo dažādas profesijas, to darbības, iesaista rotaļās dziedāšanu un dejošanu. Bērni jau prot ar vienu rotaļlietu veikt vairākas daudzveidīgas rotaļu darbības. 6 – 7 gadīgi bērni mācās saskaņot lomas darbības ar citām lomām, palielinās viņu atveidojamo profesiju skaits, darbības attēlošanā vērojama radoša izdoma. Rotaļu darbības aizvien biežāk tiek pakļautas lomām, to savstarpējām attiecībām. 5 – 6 gados bērniem jāturpina attīstīt tādas īpašības kā atsaucība, izpalīdzība, uzmanība pret citiem, jāveicina iniciatīva, mērķtiecība, drosmē, atbildība, organizētība, kā arī jāpievērš dažādu negatīvu īpašību izskaušanai kā egoisms, rupjība, cietsirdība un skaudība. Bērniem jāamāca lomu sadalē ņemt vērā arī citu domas un intereses, pašiem taisnīgi izšķirt strīdus (Dzintere, 1984, 33 – 36).

Apkārtne jeb vide, kurā bērns dzīvo, nosaka viņa intereses un piedalīšanos rotaļā. Vasarā bērni rotaļājas ar smiltīm, akmentiņiem, gliemežvākiem, rudenī – ar lapām, kastaņiem un zīlēm. Ziemā ar sniegu. Rotaļas virzību nosaka arī tas, vai bērns rotaļājas telpās, pagalmā, mežā vai plāvā. Bērniem interese par rotaļas sižetiem jeb tematika atšķiras. Zēniem vairāk patīk dinamiskas spēles ar kustībām, to lomu izpildīšana. Mazāk bērni ir iecienījuši prāta spēles. Vērojama arī dažāda attieksme pret pieaugušo piedalīšanos rotaļā. Zēni labprāt rotaļājas vieni paši. Meitenēm labāk patīk, ka rotaļās piedalās skolotājs (Dzintere, Boša, 1997, 25 – 27). Meitenes vairāk spēlē ģimeni, zēni attēlo attiecības cilvēku un dzīvnieku starpā, kas atgādina attiecības starp vecākiem un bērniem. Zēni biežāk nekā meitenes spēlē rotaļas ar iztēles cīņām, kuras noskatītas televizorā (Dzintere, Pučure, 2003, 37).

5 – 6 gados bērniem rotaļas gaitā jāprot izgatavot dažādas rotaļlietas, tās labot, jāvingrinās patstāvīgi radīt izdomātajam sižetam rotaļas vidi, izmantojot konstruēšanas iemaņas, gatavot rotaļlietas no dažādām detaļām un dabas materiāliem. Piektajā dzīves gadā bērni sāk attēlot vienkāršākās sabiedriskās dzīves norises, pastāvīgi apvienojas rotaļā, rada rotaļu vidi, paredz rotaļas gaitu. Paši izdomā vismaz divus rotaļas sižeta variantus, izmanto zināšanas, kas apgūtas nodarbībās un savu pieredzi. Atveidojot lomas, bērni savā starpā sadarbojas un sarunājas, prot izmantot rotaļlietas dažādos variantos, neesošas rotaļlietas aizstāj ar dažādiem priekšmetiem. Rotaļa ilgst 20 – 25 minūtes. 6 – 7 gadīgi bērni rotaļās radoši attēlo pieaugušo cilvēku darbu, viņu savstarpējās attiecības un citas sabiedriskās dzīves norises. **Pastāvīgi, pamatojoties uz savstarpējām simpātijām un kopīgām interesēm, apvienojas rotaļu grupās, rada rotaļu situācijas, attēlojot dzirdēto, vēroto, mācīto, saista realitāti ar fantāziju.** Bērni rotaļas sākumā kopīgi pārdomā rotaļas plānu, radoši prot atveidot 3 – 6 lomas, attīstīt vienas rotaļas sižeta 2 – 4 variantus. Viņi arī patstāvīgi regulē lomu attiecības un reālās attiecības,

taisnīgi izšķir strīdus, paši rotaļas gaitā gatavo rotaļlietas, organizēti beidz rotaļu. Rotaļa ilgst 25 – 40 minūtes, dažas no tām turpinās arī nākamajā dienā (Dzintere, 1984, 36 – 39).

Līdzīgas lomu rotaļām ir **dramatizācijas rotaļas jeb režisoriskās rotaļas** – teatrālās rotaļas. Te rotaļas attīstās pēc zināma scenārija – literārā darba, kas rotaļas gaitā mainās. Reizēm stāsts, pasaka, ko bērni ataino, veidojas rotaļas procesā. Režisorisko rotaļu centrā ir sīko rotaļlietu komplekti. Bērns rotaļlietai piedēvē dažādas nozīmes, sarunājas ar to. Tajās centrā ir priekšmets nevis pieaugušā darbības atveidošana.

Ļoti tuvas lomu rotaļām ir arī **celtniecības jeb konstruktīvās rotaļas**. Bērni ceļ mājas, garāžas, slimnīcas un cita veida celtnes, attēlo ārējo pasauli, kuru pārveido pēc savas iekšējās iztēles. Šāda iztēle bērnam nepieciešama, lai mācītos skolā. Šī rotaļa sekmē bērna pašattīstību. Pieaugušajiem ir jānodrošina, ka bērni netiks iztraucēti savā rotaļā, jo doma, kas tiek pārtraukta, nevar attīstīties (Dzintere, Pučure, 2003, 37).

Pirmsskola ir pirmā izglītības iestāde, kur skolotāja vadībā norisinās bērna audzināšanas, mācību un attīstības process, līdz ar to, skolotājam jānodrošina bērniem atbilstoša rotaļu un saskarsmes vide izaugsmei (Špona, Čehlova, 2004, 134).

Skolotājam ir svarīgi ievērot arī bērna emocionālo noskaņojumu un censties, lai rotaļas atbilstu bērna garastāvoklim. Rotaļa var nomierināt bērnu, ja viņš ir uztraucies. Uzmaniģi un neuzbāzīgi jāpiedāvā bērnam dažādi rotaļu varianti. Bieži vien rotaļu tēmas saistās ar nodarbībās dzirdēto un pārdzīvoto. Prasmīgs skolotājs nodarbību laikā bagātina bērnu pieredzi, sniedz idejas tālākajai darbībai un rotaļai, mudina bērnus risināt dažādas problēmas, rosina bērnu zinātkāri un darbīgumu (Pučure, 2000, 44 – 45).

Lai rotaļa sasniegtu vēlamo mērķi, tai jābūt piemērotai bērnu fiziskajām un garīgajām spējām, rotaļām un videi jāatbilst viņu vecumposma īpatnībām. Līdz ar bērnu fizisko un garīgo spēju pieaugšanu, attiecīgi jākāpina arī viņiem paredzēto rotaļu saturs (Ošs, Rinks, Slavietis 1993, 4). Jāievēro vecumposma īpatnības un rotaļām jāklūst sarežģītākām.

Labestīgas saskarsmes prasmes var attīstīt tikai ļaujot bērnam rotaļāties kopā ar citiem bērniem, trenējoties rotaļas ietvaros, sadarbojoties ar citiem rotaļu biedriem, tādējādi apgūstot vitāli svarīgas iemaņas kā sarunāties, klausīties, risināt problēmsituācijas, atpazīt un kontrolēt savas emocijas un uzvedību, izzināt pasauli un sagatavoties nākotnei – pieaugušo dzīvei. Pieaugušajam ir svarīga loma bērna saskarsmes prasmju izkopšanā, izmantojot rotaļu kā pamatmetodi, jo rotaļāties bērnam ir dabiska vajadzība. Galvenais ļaut būt saskarsmē ar citiem un radīt labvēlīgu vidi rotaļām. Sižetiskās lomu rotaļas veicina labestīgas saskarsmes prasmju apguvi. Pēc novērojumiem tiek secināts, ka meitenes lielākoties izvēlas dramatizācijas rotaļas (teatrālās rotaļas), zēni galvenokārt izvēlas celtniecības jeb konstruktīvās rotaļas (no dažāda veida klucīšiem ceļ celtnes un izspēlē atbilstošas lomas).

1.4. Skolotājs kā bērnu labestīgu savstarpējo attiecību sekmētājs

Pēc pētījuma datiem liela nozīme tiek piešķirta skolotāja cilvēciskajām un profesionālajām kvalitātēm – spējai būt vienlaikus stingram, prasīgam un taisnīgam un tajā pašā laikā – ar labu humora izjūtu, jūtīgam un saprotošam, zinošam savā jomā un vienlaikus – sociāli aktīvam un ieinteresētam apkārt notiekošajā. Ideāls skolotājs ir – cilvēkus kopumā un bērnus mīlošs, atsaucīgs un saprotošs, taisnīgs un objektīvs, elastīgs, zinātkārs, spējīgs klausīties un saprast, cilvēcisks, ar spēju aizraut un ieinteresēt, motivēt mācīties, saprasties ar bērniem un viņu vecākiem, veido pozitīvu vidi, nevienu bērnu neatstumj, ar labi attīstītām saskarsmes spējām un komunikācijas prasmēm, savas jomas augsti kvalificēts speciālists, prasīgs un spējīgs nodrošināt kārtību bērnu vidē, ar iedzimtu talantu būt par skolotāju (Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS. Pedagogam nepieciešamās profesionālās kompetences, 2007). Darba autore piekrīt, ka skolotājs ir cilvēks, ar pedagoģisko izglītību, kurš māca citus, palīdz apgūt zināšanas pēc noteiktas programmas, ko nosaka konkrēta izglītības iestāde, kā arī skolotājam ir jābūt kā paraugam apkārtesošajiem bērniem, kuru uztver kā autoritāti, uzticas un paļaujas viņa konkrētajam mācību vadīšanas veidam un ietekmei uz bērna attīstību.

Bērnu audzināšanas un mācīšanas efektivitāte galvenokārt ir atkarīga no skolotāja, viņa personiskajām īpašībām, profesionālās sagatavotības. Nevienā citā profesijā cilvēka personībai, viņam raksturam, pārlicēbai, attieksmei pret citiem cilvēkiem nav tik liela nozīme kā skolotāja profesijā. Jo aktīvāka ir skolotāja ietekme, jo prasmīgāk tā ir saskaņota ar audzināšanu ģimenē, jo vairāk tā iedarbojas uz bērna jūtām, izziņas interesēm, mobilizē bērna gribu un ietekmē apziņu, jo sekmīgāk veidojas bērna personība. **Pirmsskolā svarīga nozīme bērna darbības izpildē ir skolotāja novērtējums, viņa emocionālajai attieksmei pret bērniem.** Vispozitīvākais savstarpējo attiecību veids ir skolotāja iejūtīga, emocionāla iedarbība uz bērnu. Tāda attieksme paaugstina bērna iniciatīvu, un tai ir liela nozīme bērna pozitīvo iezīmju veidošanā. Ja bērnam ar skolotāju ir labas attiecības, uzticēšanās skolotājam, atbalsts, tad bērns drošāk un aktīvāk iekļaujas dažādās aktivitātēs un rotaļās. Skolotāja vienaldzīga vai negatīva attieksme pret bērnu pazemina viņa sociālo aktivitāti un veicina negatīvu rakstura iezīmju veidošanos.

Bērnu rotaļu attīstību saista ar skolotāja profesionālajām īpašībām, spējām (interesi par bērniem, māku izprast bērnu vajadzības, skolotāja vērīgumu, taktu, organizatoriskajām spējām), skolotāja spējas ir personības īpašības, kas skolotājam dod iespēju sekmēt bērna attīstību. Rotaļā, ja skolotājs to pareizi vada, jāiejūtas bērnu pārdzīvojumos (Dzintere, 1984, 75 – 76, 78). Skolotāja saskarsmes veids, attieksme un iesaiste bērnu attīstībā ir nozīmīga ikdienu, tas ir

nepārtraukts process līdz bērns pamet konkrēto izglītības iestādi. Skolotāja pedagoģiskā saskarsme un tās nozīme dažādu autoru atziņās skatāma 3. pielikumā.

Skolotājs **atbilstoši savam darba stilam organizē mācības un audzināšanu.**

Autoritārais skolotāja darba stils:

- galvenokārt izmanto tiešās prasības – instrukcijas, norādījumus, pavēles, kas tieši iedarbojas uz bērna apziņu un tā sekmē vai bremzē bērna darbību;
- mazāk izmanto netiešās prasības – īpaši pozitīvās vai neitrālās;
- skolotājs pats atbild par visu – mācību organizāciju, skolēnu darbības procesu, uzvedību, viņu darba rezultātu;
- skolēnam nav jāatbild ne par darbības procesu, ne gala rezultātu;
- 100% atbildības skolotājam, 0% atbildības bērnam (Špona, 2006, 184 – 185).

Liberālais skolotāja darba stils:

- nenoteiktas, paviršas prasības un bezatbildība par bērna vispārējo attīstību, pārdzīvojumiem un paradumiem;
- skolotājs ļauj bērniem būt patstāvīgiem, ja bērni lūgs palīdzību, tad skolotājs iesaistīsies, pretējā gadījumā viss tiek atstāts pašplūsmā;
- neitrāla, neieinteresēta attieksme no skolotāja puses;
- 0% atbildības skolotājam, 0% atbildības bērniem.

Demokrātiskais skolotāja darba stils:

- balstās uz līdztiesību un dalītu atbildību;
 - 50 % atbildības bērnam, 50% atbildības skolotājam par grupas, dzīves darbības kvalitāti.
- Vēlamais ir skolotāja demokrātiskais darba stils. Tikai ar demokratiskā darba stilu skolotāji nodrošina bērnam pašrealizācijas iespējas, optimizē bērna pašizjūtas un produktīvas mācību darbības mijsakarības. Skolotāja pedagoģiskā darbība virzīta uz bērna pašaudzināšanu, uz apzinātu paradumu un pašregulācijas veidošanos (Špona, 2006, 184 – 185; Reņģe, 2002, 27 – 28).

Darba autore piekrīt, ka **skolotājam ikdienas darbā ar bērniem ir jāpielieto demokrātiskais skolotāja darba stils.** Tas paredz dalītu atbildību visās ikdienas darbības jomās, sadarbojas ar bērniem, mācību process norisinās ar dialoga starpniecību, tiek pielietotas mūsdienīgas un humānas audzināšanas metodes, ir savstarpēja uzticēšanās un cieņa.

Skolotājs, spēlējoties ar bērnu, palīdz viņam atklāt dabas dotības, attīstīt viņa spējas. Radot jaunas un arvien sarežģītākas rotaļu situācijas, bērns tiek virzīts uz priekšu savā attīstībā. Rotaļa dod bērnam zināšanas un māca viņu tās izmantot, attīsta bērna aktivitāti, pastāvību domāšanā, palīdz risināt dažādus uzdevumus, kā arī pārvarēt grūtības. Ar rotaļas palīdzību skolotājs var labāk saprast bērna iekšējo pasauli. 5 – 6 gadīgiem bērniem rotaļas kopā ar

vienaudžiem ir īpaši nozīmīgs pašapliecināšanās veids. Svarīgi bērna individuālos iesaistītos virzīt uz apkārtējās pasaules uztveri kopsakarībās, uz iespēju to dažādi attēlot vārdos, krāsās, skaņās, kustībās, dziesmās, dejās utt. Tāpēc skolotājam ir jāpalīdz bērnam ticēt sev, apzināties sevi, gūt panākumus, izteikt sevi radošajā darbībā un būt iejūtīgam bērna izpausmēs (Sīle, Volkova, 2011, 11 – 13).

L. Semušina uzskata, ka radošo rotaļu vadīšanā skolotājam nepieciešamas analītiskās, projektēšanas (kontruēšanas), organizatoriskās un komunikatīvās prasmes. Lai skolotājs sekmīgi vadītu rotaļas, jāprot analizēt un diagnosticēt bērnu rotaļas līmeni, paredzēt un plānot rotaļas saturu, jāzina rotaļu vadīšanas paņēmieni, kā arī jāprot radīt nepieciešamos apstākļus rotaļām, virzīt to attīstību, kopīgi ar bērniem iekļauties rotaļā (Семушина, 1978, 43 – 47), apstiprina, ka skolotāja iesaistīšanās rotaļās ir svarīgs bērnu attīstīšanas veicinātājs.

Skolotājam ar konkrētiem piemēriem no dzīves jāizskaidro noteikumu nozīmi, ka tie ir obligāti visiem rotaļu dalībniekiem. Noteikumu ievērošana sekmē uzvedības normu dziļāku apguvi, nepieļauj vienmēr vieniem tikai komandēt, dod arī iespēju pasīvākajiem bērniem drošāk izteikt savas domas. Vecākajā pirmsskolas vecuma grupā uzmanība jāpievērš aktīvākajiem bērniem. Ja skolotāja nepievērsīs vajadzīgo uzmanību rotaļas vadīšanai, šo bērnu aktivitāte var radīt egoistiskas noslieces.

Bērna aktivitāte ir atkarīga no viņa stāvokļa rotaļu grupā. Lai bērniem veidotos pareizas savstarpējās attiecības, pozitīvas rakstura iezīmes, skolotājam, apvienojot bērnus rotaļu grupās, jāievēro bērnu individuālās īpatnības, savstarpējā ietekmēšana, noslieces, katrā grupā jāizveido aktīvāko bērnu kodols, jāievēro bērnu personiskās simpātijas un intereses, kā arī viņu kopīgās intereses un mērķi (Dzintere, 1984, 43 – 44). Svarīga ir skolotāja ieinteresētība bērnu attīstības sekmēšanā, bērnu novērošanas laikā izdarītie secinājumi, kurus prasmīgi pielietojot, veicināt bērnu grupas labestīgu saskarsmi un attīstīt labvēlīgu vidi bērnu attīstībai.

Vecākajā pirmsskolas vecumā bērni jau apzinās savu vietu kolektīvā, ja skolotājs bērnam nepalīdz iekļauties rotaļā, tas izraisa pārdzīvojumus un pazeminās pašapziņas līmeni. Bērns, kurš nerotaļājas, neapgūst arī sociālo pieredzi saskarsmei ar cilvēkiem. Aktīvākie bērni bieži nonāk konfliktā ar citiem bērniem. Skolotāja iesaiste šajos gadījumos ir nozīmīga, lai netiktu traumēta neviena no iesaistīto bērnu psihēm. Bērna vietu grupā nosaka dažādi faktori – viņa zināšanas un prasmes kontaktēties ar bērniem. Dažiem bērniem nav attīstītas šīs iemaņas, un tāpēc viņi nespēj iekļauties kopīgās rotaļās ar citiem vienaudžiem. Tas jāņem vērā, īstenojot individuālu pieeju bērniem rotaļāšanās laikā. Lai bērnus pareizi virzītu radošajās, sižeta lomā rotaļās, skolotājam jāzina katra bērna vieta kolektīvā, jāreaģē uz bērnu konfliktiem, jāizzina to iemesli. Skolotājs nekādā gadījumā nedrīkst slavēt tikai vienus un tos pašus bērnus, salīdzināt

divu bērnu pretējas uzvedības. Jācenšas saskatīt vismazākos bērnu sasniegumus un uzslavēt arī mazaktīvos bērnus, ceļot viņu pašvērtējumu (Damberga, 1981, 43 – 56).

Lai skolotājs varētu mērķtiecīgi vadīt rotaļu ir jābūt šādām zināšanām: zināšanas par rotaļas komplekso iedarbību uz bērnu personības veidošanos, par dažādiem rotaļu veidiem un to specifisko iedarbību uz bērna attīstību, zināšanas par rotaļas kā darbības veida attīstības īpatnībām dažādās vecuma grupās, tās struktūras elementiem, par rotaļas uzdevumiem konkrētajā vecumā, par bērna individuālajām īpatnībām, kas izpaužas rotaļā, kā arī zināšanas par rotaļas vadīšanas paņēmieniem, to saistību ar konkrētu uzdevumu risināšanu un zināmu rezultātu sasniegšanu. Visi iepriekšminētie skolotāja nozīmes faktori bērna attīstībā liecina par to, cik skolotāja profesija ir nozīmīga bērnu personības veidošanā, ietekmēšanā, audzināšanā un attīstības vecināšanā.

Rotaļu iedarbība uz bērna attīstību ir atkarīga no tā, cik prasmīgi tās vada skolotājs. Bērna un skolotāja sadarbībā var izdalīt divus aspektus – izzinošo un sociālo aspektu. Izzinošais aspekts ietver sevī informācijas saturu un veidu, kādā to sniedz bērniem. Sociālais aspekts ir tās attiecības, kas rodas starp bērnu un skolotāju rotaļā. Abi šie aspekti ir cieši saistīti. Izzinošā darbībā svarīga ir ne vien informācijas sniegšana, bet arī bērna darbības kontrole un novērtējums. Skolotāja un bērnu savstarpējās attiecības mainās atkarībā no bērna vecuma. Vecākajā pirmsskolas vecumā – galvenajā vietā izvirzās tieši sadarbība rotaļā (Dzintere, 1984, 22, 77, 80).

Skolotāja iedarbība uz bērnu atkarīga no tā, kādus gūst iespaidus par apkārtējās dzīves norisēm, par cilvēku uzvedības normām, no tā, kādi apstākļi radīti kopīgām rotaļām, kā nodrošināta saikne starp rotaļu, darbu un apmācību, cik prasmīgi tiek izmantota bērnu personiskā pieredze, ievērotas viņu intereses un patstāvība, saudzīgi jāizturas pret bērnu radošo izdomu (Менбжерицкая, 1982, 126; Жуковская, 1975, 109).

Vislielākās grūtības skolotājam rada sižetisko lomu rotaļu vadīšana. Ir skolotāji, kas diktē rotaļas gaitu, šādā rotaļā domā tikai skolotājs, bērnu domas un iztēle nedarbojas. Citi skolotāji uzskata, ka bērnu rotaļas ir radošas un skolotājam tajās nav jāiejaucas. Ir arī tādi skolotāji, kas aktīvi iekļaujas bērnu rotaļās, intuitīvi tās vada, bet ne vienmēr padomā, kādi vadīšanas paņēmieni jāizmanto, lai sekmētu katra bērna rotaļas attīstību. Bērnu rotaļas attīstības līmeni nosaka arī skolotāja analītiskās prasmes – izmantot savas teorētiskās zināšanas praksē, novērošanas un pašanalīzes spējas. Analītiskās prasmes dod skolotājam iespēju ielūkoties bērna iekšējā pasaulē, izprast personību jau pēc niecīgām ārējām izpausmēm, uztverot bērnu psihisko stāvokli, kā arī objektīvi novērtēt savu skolotāja darbību. Pie analītiskajam prasmēm pieder prasme analizēt un novērtēt rotaļas attīstības līmeni, analizēt konkrētu radošo rotaļu, pievērsot uzmanību bērnu darbībai, skolotāja lomai, izdalīt galvenos faktorus, kas virza vai traucē rotaļas attīstību (Dzintere, 1984, 80 – 81).

Pieaugušais nav tikai modelis, ko bērni atdarina, bet arī atgriezeniskā saikne, kas reaģē uz bērna uzvedības pārmaiņām un novērtē to. Skolotājs māca bērnu, rada lietu vidi, veicina bērna vērtības, viņa ES apzināšanos, ceļ pašvērtējumu. Ģimene – vecāki, bērni, tuvinieki un skolotāji – viņu attieksme pret bērnu ir kā atgriezeniskā saikne, kas nosaka bērna uzticēšanos cilvēkiem, savas vērtības apzināšanos, vēlmi mācīties, sasniegt noteiktus rezultātus, gūstot apmierinājumu (Dzintere, Boša, 1997, 34 – 35).

Skolotājam bērns prasmīgi jāiesaista tādā darbībā, kas viņu aizrauj. Pieaugušā līdzdalība bērnam jau zināmās rotaļās veicina koncentrēšanos uz sarežģītāku rotaļas darbību. **Skolotājs var arī nebūt tiešs rotaļas dalībnieks, bet tikai atrasties bērnu tuvumā, psiholoģiski atbalstīdams, lai nepieciešamības gadījumā palīdzētu.** Savlaicīgs padoms, atbalsts, uzslava, kopīgas rotaļas ar citiem bērniem. Iejūtīga saskarsme ir nepieciešama visiem bērniem, bet īpašs atbalsts ir vajadzīgs kautrīgajiem, klusajiem bērniem. Viņiem jāpalīdz sevi izprast, pieņemt un objektīvi sevi novērtēt, novērst, kāpēc viņi negrib kontaktēties ar citiem (Kriķe, 1994, 3 – 6).

Netiešie rotaļu vadīšanas paņēmieni rada labvēlīgus apstākļus rotaļai. Skolotājs rada bērniem priekšnoteikumus, kas veicina rotaļas temata un satura attīstību, veido šo prasmi saturu atspoguļot ar rotaļas līdzekļiem. Vecākie bērni bieži kautrējas no pieaugušajiem, tāpēc skolotājam jāiegūst bērna uzticība, jārod ar viņiem kontakts. To var tikai tad, ja skolotājam attieksme pret rotaļu ir nopietna, ieinteresēta, nav izmejoša. Ja skolotājs spēj saskatīt rotaļas virzību, sižeta iespējas, tas palīdz prasmīgi un uzmanīgi iesaistīties rotaļā un netieši virzīt tās gaitu. Skolotāja piedalīšanās rotaļā, uzņemoties konkrētu lomu, palīdz izvērst rotaļas saturu un pareizi to virzīt, nepieļaut tās nejaušu izjukšanu, viegli un nepiespiesti iesaistīt rotaļā jaunus dalībniekus, arī kautrīgos un noslēgtos bērnus, kuri nelabprāt iesaistās radošajās, kolektīvajās rotaļās (Dzintere, 1984, 24 – 26).

Skolotāja uzdevums ir radīt labvēlīgu rotaļu gaisotni, veltīt bērnam savu laiku un uzmanību. Svarīgi ir bērnu uzslavēt, lepoties ar viņu, pastiprināt viņa vēlmi darīt vēl vairāk un vēl labāk. Spēlējoties ar bērnu, skolotājs palīdz atklāt viņa dabas dotības (Sīle, Volkova, 2011, 11). Skolotāja pozitīvā attieksme ļauj bērnam apzināties savas spējas, nejūtoties vainīgam, ja kaut kas neizdodas. Grupas vide jāpakļauj bērna vajadzībām, jo emocionāli un sociāli labvēlīgā vidē bērns tiek respektēts, tiek nostiprināta viņa pašcieņa. Pirmsskolas vecumā bērnam veidojas uzticēšanās un neuzticēšanās, apņēmība vai šaubas, darbīgums vai pasivitāte. No pieaugušā atkarīgs, kura no šīm rīcības formām kļūs dominējoša (Baha, 2008, 7).

Darba autore piekrīt uzskatam, ka skolotājam ir tieši vai netieši jāiesaistās bērnu rotaļās, kas kopumā sekmē bērnu attīstību. Skolotājs nedrīkst būt tikai vērotājs, bet prasmīgi jāveicina rotaļas gaitas attīstība, ja tā draud izjukt, laicīgi jāparedz un jānovērš

konfliktsituācijas, jāatrasa un jāiesaista rotaļās kautrīgie bērni, jāveicina un jāiesaistās labestīgas rotaļu vides izveidē. Skolotājs kā pieaugušais, pirmsskolas vidē, ir atbildīgs par bērna saskarsmes prasmi pilnvērtīgu apguvi un tā pielietošanu ikdienas saskarsmē ar citiem.

Balstoties uz teoriju, darba autore secina, ka rotaļa ir vecākā pirmsskolas vecuma bērnu dzīvesveids un galvenais attīstības virzītājs. Rotaļās bērni labāk koncentrējas, atceras, izzina pasauli, veidojas priekšstati, attīstās izziņas, intereses un intelektuālās spējas, veidojas tīšie psihiskie procesi, nostiprinās jūtas un attieksmes. Saskarsmes prasmes no ģimenes vides turpina attīstīties pirmsskolā. Saskarsme ir kontaktu nodibināšanas, uzturēšanas un attīstības process, ko rada vajadzība mijiedarboties. Svarīga ir labvēlīga savstarpēja saskarsme ģimenē, kas tiek pārnesta pirmsskolas vidē un pielietota saskarsmē ar citiem.

Labestīga saskarsme ir tad, kad bērns ir labsirdīgs un labvēlīgs pret apkārtesošajiem cilvēkiem. Taču ne vienmēr bērnu starpā tā ir novērojama, jo veidojas nesaskaņas, kas rodas, ja kāda no pamatvajadzībām nav tikusi apmierināta.

Pirmsskolas vecumā tiek likti pamati turpmākajām zināšanām, prasēm un attieksmēm. 5 – 6 gadīgs bērns ir sasniedzis tādu fizisku un garīgu brieduma pakāpi, kas nodrošina iespēju uzsākt sistemātiski mācīties. Raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana un koordinācijas spēju pilnveidošanās. Psihes attīstība notiek caur rotaļu. Valoda kļūst tekoša un izteiksmīga. Pieaug bērna zinātkāre, novērošanas spējas, atmiņa, runa savienojas ar domāšanu, veidojas tīša atmiņa, palielinās uzmanības noturība, uztvere, veidojas lasīt un rakstīt prasme, motivācija. Šis ir strauju svārstību periods, kur vērojama pretrunīga uzvedība. Šajā vecumā bērnam ir vajadzība būt atkarīgam no pieaugušā, gan būt pilnīgi neatkarīgam.

Bērni dalās rotaļgrupās, balstoties uz draudzību un simpātijām. Nozīmīgākās no radošajām rotaļām ir lomu sižeta rotaļas, kam ir nepiespiests un brīvs raksturs, kas sekmē bērna jūtu, prāta un gribas attīstību, sava ES apzināšanos, patstāvību, māca radoši izmantot savu pieredzi, saskaņot to ar pārējiem rotaļu biedriem.

Darba autore piekrīt apgalvojumam, ka pirmsskolas vecuma bērnu labvēlīga attīstība galvenokārt ir atkarīga no skolotāja, viņa personiskajām īpašībām un profesionālās sagatavotības. Skolotājs, spēlējoties ar bērnu, palīdz attīstīt viņa spējas. Radot jaunas un arvien sarežģītākas rotaļu situācijas, bērns tiek virzīts uz priekšu savā attīstībā. Skolotājam jāpalīdz bērnam iekļauties rotaļā, izmantojot tiešos un netiešos rotaļas vadīšanas paņēmienus, lai netraumētu bērna psihi, jo atstumtajiem un klusajiem bērniem pazeminās pašapziņas līmenis, ja viņi nerotaļājas un neveido saskarsmi ar citiem vienaudžiem. Darba autore savā ikdienas darbā ar bērniem pamana bērnus ar saskarsmes grūtībām, iesaista tos rotaļās ar citiem bērniem, lai veicinātu grupas bērnu labestīgu saskarsmi un labvēlīgu rotaļvidi.

2. Pedagoģiskais pētījums par bērnu savstarpējo attiecību izpausmēm rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma grupā

Pētījums notiek Rīgas X pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 13 vecākā pirmsskolas vecuma bērni, no tiem 5 ir zēni un 8 meitenes. Pētījums ilgst no 2017. gada janvāra līdz 2017. gada aprīlim.

Kvalifikācijas darba mērķis un uzdevumi ir analizēt labestīgu saskarsmi dažādu autoru skatījumā, raksturot bērnu saskarsmi vecākajā pirmsskolas vecuma grupā, kā arī veikt pētījumu par pieaugušā nozīmi labestīgas saskarsmes veicināšanā rotaļās.

Darba autore 1. un 2. darba nodaļā balstās uz dažādu teorētiku izteiktajām atziņām, kuras kļūst par pamatu kvalifikācijas darba praktiskajai daļai.

Empīriskajā pētījumā tiek izmantotas šādas metodes:

- **bērnu novērošana** – balstoties uz šo metodi, var izdarīt vispārēju bērnu novērošanu vai atsevišķu rādītāju novērošanu un analīzi atkarībā, kāds tiek izvirzīts pētīšanas uzdevums (Albrehta, 1998, 32). Novērošana ir mērķtiecīgs process ar mērķi izprast bērnu, kas tiek darīts regulāri vai atkārtoti. Skolotājam šī metode palīdz tuvāk iepazīt bērnus caur rotaļu, nepiespiestā un dabiskā vidē (Lūciņa, 2002, 45). Darba autore šo pētījuma metodi izmanto 2.1. un 2.2. apakšnodaļā, lai izzinātu bērnu saskarsmes prasmes dienas rita gaitā.
- **pedagoģiskā izmēģinājuma darbība** – bērni tiek novēroti visas dienas garumā, īpaša uzmanība tiek pievērsta rotaļām, savstarpējām attiecībām, uzvedības izpausmēm un saskarsmei vienam ar otru (Albrehta, 1998, 5). Šī metode paredz aktīvu skolotāja līdzdalību bērnu darbībās, nepieciešamības gadījumā iesaistās rotaļās, palīdz tieši vai netieši virzīt tās gaitu, palīdz bērniem risināt dažādas saskarsmes situācijas un nesaskaņas. Darba autore šo pētījuma metodi izmanto 2.2. apakšnodaļā, lai pārliecinātos par skolotāja nozīmi bērnu labestīgu savstarpējo attiecību veidošanā rotaļās.
- **pētījuma rezultātu apkopošana** – ikdienas skolotājs analizē, novērtē un izdara secinājumus par savu vērojumu un padarīto darbu, tiek analizēti sasniegtie rezultāti un sniegts vērtējums, lai varētu uzlabot savu darbu ikdienā strādājot ar bērniem un veicinātu to pilnvērtīgu attīstību veselumā (Špona, Čehlova, 2004, 12). Tiek veikta bērnu saskarsmes prasmju analīze un skolotāja ietekme bērnu labestīgas saskarsmes veicināšanā rotaļās. Darba autore šo pētījuma metodi izmanto 2.3. apakšnodaļā, lai skatītu iegūto rezultātu dinamiku.

2.1. Bērnu savstarpējo attiecību raksturojums grupā

Pētījumā piedalījās 13 bērni, visi bērni apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi kopš 1,5 gadiem, kopā vienā grupā jau ir vairākus gadus, līdz ar to, adaptācijas laiks sen vairs nav aktuāls. Bērni viens otru labi pazīst. Ir vērojamas grūtības atbilstoša darbinieka, pirmsskolas skolotāja atrašanās un noturēšanās, jo kopš darba autore strādā ar šiem bērniem, ir nomainījušās vairākas skolotājas, kas iespējams ietekmējis viņu uzvedības izpausmes un ietekmējis saskarsmes grūtības.

Bērni aug dažādās ģimenes vidēs, kur apgūtās saskarsmes prasmes pārnestas uz pirmsskolu. Grupā atrodas vairāki izteikti līderi, kuri uzspiež citiem savas domas, rotaļas, izmantojot gan fizisku spēku, gan negatīvu verbālu leksiku. Vienai meitenei ir veselības problēmas, kas tādējādi apgrūtina apgūt mācību procesu, labestīgas saskarsmes iemaņas un iekļauties rotaļās ar citiem bērniem. Ir trīs bērni, kuriem ir izteikti uzvedības traucējumi, grūtības koncentrēties, nespēja nosēdēt mierīgi nodarbībās, kā arī brīvajā rotaļāšanās laikā ir vērojamas labestīgas saskarsmes grūtības. Ir arī mierīgie bērni, kurus ir viegli pakļaut, vadīt un manipulēt, to izmanto līderi un enerģiskie bērni, lai sasniegtu savus mērķus rotaļā.

Kopumā grupas iekšējais klimats ir smagnējs, bērni ir skaļi, enerģiski, aktīvi, ne vienmēr pakļaujas un ievēro grupas un āra laukumiņa kārtības noteikumus, kas varētu tikt uzskatīts par iemeslu skolotāju maiņai. Katru dienu iekšējais grupas saskarsmes veids ir atšķirīgs, tas ir atkarībā no bērniem, kuri konkrētajā dienā apmeklē pirmsskolu. Ja kāda no bērniem nav, ir vērojamas izmaiņas, kas ir pozitīvas bērnu saskarsmes izpausmēs, mazāk vērojamas nesaskaņas.

Bērnu novērošana tiek veikta katru dienu – rīta cēlienā, ēdienreizēs, nodarbību, pastaigas, pēcpusdienas un rotaļāšanās laikā. Rotaļu situācijas tiek vērotas visas dienas garumā.

Tika izstrādāti 5 kritēriji katra bērna saskarsmes prasmju novērtēšanai:

1. Prot vienoties par rotaļas gaitu
2. Ievēro uzvedības normas rotaļā
3. Prot verbāli komunicēt
4. Ir patstāvīgi draugi rotaļās
5. Prot emocijas izteikt adekvāti situācijai (empātija).

Saskarsmes prasmju analīze tiek vērtēta punktos, par katru kritērija rādītāju var saņemt 1 – 3 punktus. Ņemot vērā iegūtos datus, var vērtēt **saskarsmes prasmju līmeņus:**

- augsts līmenis (3 punkti) – kad novēro konkrēto parādību **vienmēr;**
- vidējs līmenis (2 punkti) – kad parādība tiek novērota **bieži;**
- zems līmenis (1 punkts) – tiek bērnam sniegts, ja noteikto parādību novēro **reti.**

Saskarsmes līmeņu iedalījums veidojas pēc punktu skaita:

- zems saskarsmes prasmju līmenis līdz (5 punktiem);
- vidējs saskarsmes prasmju līmenis (6 – 10 punkti);
- augsts saskarsmes prasmju līmenis (11 – 15 punkti).

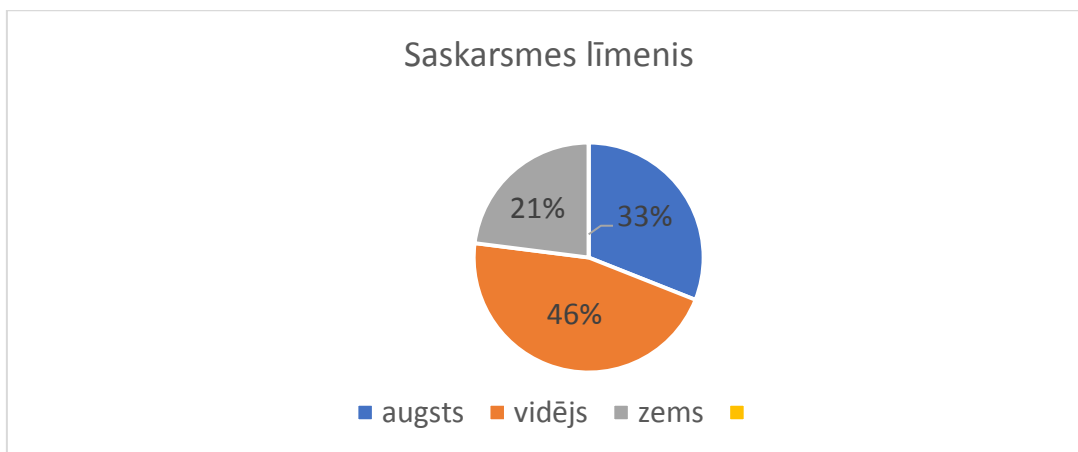
Saskarsmes pramju iegūtie rezultāti tiek attēloti 2. tabulā.

1. tabula. Bērnu saskarsmes prasmju novērtējums 2017. gada janvārī

Bērna vārds	Prot vienoties par rotaļas gaitu	Ievēro uzvedības normas rotaļā	Prot verbāli komunicēt	Ir patstāvīgi draugi rotaļās	Prot emocijas izteikt adekvāti situācijai (empātija)	Punkti
Elīna	3	3	3	3	2	14
Dana	3	3	3	3	3	15
Tīna	2	3	3	2	3	13
Beāte	1	1	3	2	1	8
Laura	1	1	3	2	2	9
Valters	2	2	2	3	1	10
Roberts	2	2	2	2	2	10
Tomass	2	2	3	3	2	12
Luīze	2	2	3	1	1	9
Monika	1	1	1	1	1	5
Marsels	1	1	1	1	1	5
Roze	1	1	1	1	1	5
Kristers	2	1	2	1	1	7

Balstoties uz iegūtajiem datiem, darba autore bērnu saskarsmes prasmju rezultātus izsaka procentuāli (skat. 1. attēlu) un izveido bērnu raksturojumus.

Kā redzams 2. tabulā **augsts saskarsmes prasmju līmenis** novērots 31% (4 bērniem – Elīnai, Danai, Tīnai un Tomasam), **vidējs saskarsmes prasmju līmenis** novērots 46% (6 bērniem – Beātei, Laurai, Luīzei, Kristeram, Valteram un Robertam), bet **zems saskarsmes prasmju līmenis** ir novērots 23% (3 bērniem – Monikai, Marselam un Rozei).

1. attēls. Bērnu grupas saskarsmes līmeņu procentuālais sadalījums 2017. gada janvārī

Ņemot vērā iegūtos datus, darba autore bērnus iedala trijās apakšgrupās, balstoties uz izvirzītajām trīs kategorijām par saskarsmes prasmju līmeņiem. Izmantojot novērošanas metodi, tiek sniegts detalizēts bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums.

Bērni ar augstu saskarsmes līmeni – Elīna, Dana, Tīna, Tomass. Šie bērni lielākoties prot vienoties par rotaļas gaitu, ievēro uzvedības normas rotaļā, prot labi verbāli komunicēt ar citiem rotaļu biedriem, ir patstāvīgi draugi rotaļās, kā arī prot emocijas izteikt adekvāti situācijai, ir apveltīti ar tādu rakstura iezīmi kā empātiju. Bērni ir aktīvi un labprāt iesaistās rotaļās, ir draudzīgi pret citiem bērniem, iejūtīgi un ievēro pieklājības normas gan savā starpā rotaļājoties, gan arī izrāda cieņu pret pieaugušajiem, jo nekad nav manīts, ka atnākot vecākiem, bērna uzvedība mainītos uz negatīvo pusi, tādējādi izrādot agresiju vai necieņu kādam no vecākiem. Labprāt palīdz skolotājam sagatavoties nodarbībai, iesaistās dažādās aktivitātēs. Neviens no šiem bērniem nav izteikts līderis, kad dominētu grupas bērnu vidū, taču ir apveltīti ar augstu saskarsmes līmeni, viegli pieņem un adaptējas problēmsituācijās, apvienojas un iesaistās rotaļās, viegli atrisina nesaskaņas, nepieciešamības gadījumā lūdz skolotāja palīdzību. Šie bērni lielākoties arī stāsta negatīvās lietas par citiem bērniem, lai tādējādi skolotāja tās atrisinātu, lai tas neatkārtotos.

Elīna, Dana un Tīna draudzējas savā starpā ikdienas, turas kopā gan nodarbību laikā, gan pastaigas laikā ārā rotaļu laukumā, kā arī kopā rotaļājas brīvajā laikā. Kopumā meiteņu trijotne izturas pret pārējiem bērniem iecietīgi un draudzīgi, taču labprāt spēlējas lielākoties savā starpā, viņas saista draudzība un savstarpējas simpātijas, kopīgas intereses. **Elīnas** un **Danas** vecāki savā starpā draudzējas, abas ģimenes daudz laika pavada kopā ārpus darba laika. Nereti meitenes brīvdienas pavada kopā viena pie otras ciemojoties. Viņām patīk spēlēt teātri ar pārgērbšanos, līdzīgi vienmēr ir lelles ar drēbēm un aksesuāriem, pašām skapītī stāv vairākas rokassomiņas, ko izmanto rotaļās. Lelles tiek pārgērbtas, izspēlētas dažādas ģimenes un ofisa darba ainas. **Tīnai** un **Danai** patīk pucēties, krāsoties, lielākoties nāk uz pirmsskolu ar uzkrāsotām lūpām, **Dana** krāso

acu ēnas dažādās krāsās, visām ir izdurtas ausis, kuras rotā auskari. Meitenes vienmēr ir sapostas, tīrās, skaistās drēbēs. Sevi nereti sauc par princesēm vai dāmītēm. **Elīnai** vecāki neļauj krāsoties, taču mati pēc dabas ir viļņoti, kurus rotā dažādi aksesuāri – sprādzītes, lentas, gumijas, stīpiņas, liels uzsvars tiek likts uz matu sakārtošanu, meitene vienmēr ir kleitā vai svārkos, nav redzēta grupas iekšējās biksēs, tās tiek uzvilktas tikai uz āra pastaigu. **Elīna** ar **Danu** prot lasīt un rakstīt, abas labprāt nododas grāmatu lasīšanā, daudz laika pēcpusdienas cēlienā pavada valodas interešu centrā. Abas meitenes **Tīnu** aktīvi apmāca lasītprasmē. **Elīna** un **Dana** ir izteiktas pedantes, jo viss, kas tiek iesākts darīt, tiek pabeigts līdz galam, kārtīgi un perfekti. **Tīna** savukārt ir centīga un neatlaidīga. Meitenes ir apveltītas ar augstu saskarsmes prasmju līmeni, ir centīgas, ļoti kārtīgas, **Dana** un **Elīna** ir izteiktas pedantes, perfekcionistas līdz sīkumam, tas vērojams gan individuālajos darbos, gan rotaļājoties, izpilda uzdevumus līdz galam un tik ilgi, kamēr viss ir pareizi. **Tīna** savukārt ir ļoti centīga un neatlaidīga. Meitenes viegli apgūst un uztver jaunu informāciju. Nekad nav bijis jāaizrāda par uzvedību vai atkārtoti jālūdz kaut ko izdarīt. Viegli vadāmas, pakļaujamas, pieņem rotaļas situāciju, spēj adaptēties jauniem pavērsieniem rotaļā, prot risināt nesaskaņas mierīgā veidā.

Tomass lielākoties draudzējas ar zēniem, ir pastāvīgi draugi rotaļām. Taču neskatoties uz to, ka ir apveltīts ar augstu saskarsmes prasmju līmeni, nav līderis starp saviem draugiem rotaļā. Viegli pieņem rotaļas sižetu, aktīvi un enerģiski izspēlē savu lomu. Aizraujas un patīk konstruēšana, tiek celtas dažāda veida celtnes, uzņemas robota, autovadītāja, jūrnieka vai karavīra lomas. Patīk būt uzvarētājam un pirmajam, kas lielākoties vienmēr arī tiek panākts – individuālo darbu izpildījumā, sporta aktivitātēs. Neprot zaudēt. Pārdzīvo.

Elīna pēc dabas ir mierīga, klusa, emocionāla un jūtīga, nereti no rītiem raud, jo ir grūtības atvadīties no abiem vecākiem. Aug pilnā ģimenē, ir vecāka māsa, kas iet sākumskolā.

Dana aug pilnā ģimenē, ir vecāka māsa, kas iet pamatskolā. Vecāki ir ārsti, kas bieži tiek atainoti lomā rotaļās. Meitene ir par sevi pārliecināta, lielu uzmanību pievērš savam ārējam izskatam un drēbēm, iejūtīga un mīļa, kas izpaužas kā rotaļlietu samīļošanā, zīmējumu zīmēšanā vecākiem vai skolotājam, vai arī gliemežīti pārnesīs pāri ceļam. Labprāt palīdz no rītiem skolotājam sagatavoties nodarbībai. Prot ievērot pieklājības normas, vienmēr saka: “Paldies!”, “Lūdzu!”, sveicinās ar visiem. Piemīt liela atbildības sajūta, ja tiek kaut kas uzticēts izdarīt. Individuālajos darbos izrāda centību, visu dara glīti un kārtīgi.

Tīna aug pilnā ģimenē, vecāki ir ļoti jauni gados, ģimenē aug mazāks brālis, kas vēl neapmeklē pirmsskolas izglītības iestādi. Meitene ir alerģiska, jāievēro diēta, kas nereti traucē pilnvērtīgi iesaistīties un izbaudīt svētku reizes (pasākumi, dzimšanas un vārda dienu svinības), jo nedrīkst organismā uzņemt vairākus produktus. Meitene šādās reizēs ir apbēdināta. Taču labprāt zīmē apsveikuma kartītes un iesaistās kopīgās rotaļās un dziesmās.

Tomass aug pilnā ģimenē. Ir vienīgais bērns ģimenē. Māte ir karavīrs, bet tēvs jūrnieks, taču neskatoties uz to, ka kāds no vecākiem dodas komandējumos, zēna uzvedībā negatīvas pārmaiņas netiek novērotas. Saskarsmē ar citiem bērniem viņš ir atvērts, izpalīdzīgs, draudzīgs un komunikabls. Daudz runā un smaida. Ļoti bieži smejas, pavelkot līdzī arī pārējos grupas bērnus smiekliem. Apveltīts ar labu humora izjūtu un runas prasmēm. Atrodas visu laiku kustībā, jo sevišķi tas vērojams rotaļās, kad tiek izspēlēta kāda loma, ko ir uzņēmis. Nav kautrīgs. Kļūst emocionāls, kad nenotiek pēc viņa prāta, grūti pārorientēties un pieņemt citu viedokli rotaļā. Cīnās par savu taisnību. Neatmaidīgs. Simpatizē un patīk meitene **Dana**. Labprāt pavada ar viņu brīvo laiku un iesaistās rotaļā par ģimenes tēmu ar meitenēm. Nereti raud, jo neprot zaudēt, vienmēr grib būt uzvarētājs. No rītiem raud, atvadoties no māmiņas, ja ilgi viņu nav redzējis, bet ātri nomierinās un iekļaujas rotaļās ar saviem patstāvīgajiem draugiem **Valteru** un **Robertu**.

Bērni ar vidēju saskarsmes līmeni – Beāte, Laura, Luīze, Valters, Roberts, Kristers. Šiem bērniem ir grūtības vienoties par rotaļas gaitu, ievērot pieklājības un uzvedības normas rotaļas laikā, prot labi runāt, taču neprot līdz galam izteikt savu domu, grūti paust to skaidri un noformulēt tā, lai otrs rotaļu biedrs saprot, nereti vērojama neatbilstoša leksika, dusmu izpausmes verbāli un fiziski. Ne visiem bērniem, kas atrodas šajā vidējās saskarsmes līmeņa kategorijā ir patstāvīgi draugi rotaļās, jo savas nereti impulsīvās, enerģiskās uzvedības labestīga saskarsme neveidojas.

Pastāvīgi draudzējas un rotaļājas **Beāte** un **Laura**, ir dienas, kad abām meitenēm izdodas labi saprasties un ilgtoši nodoties rotaļas sižetam, taču tas nav vienmēr, jo abas ir izteiktas līderes, līdz ar to, ne vienmēr ir vērojama labestīga saskarsme savā starpā rotaļās, jārisina nesaskaņas, nevar sadalīt kādu rotaļlietu, ir vairākas reizes sakāvušās par rotaļas gaitu un darba autorei nācies iejaukties un risināt konfliktu. Meitenēm patīk izspēlēt veikalu, dakterus un ģimenes sižetus.

Luīzei neveidojas patstāvīgi draugi rotaļās, viņa labprāt rotaļājas viena – zīmē, griež, lasa grāmatas vai arī skolotājas vadīta, iekļaujas rotaļās kopā ar **Danu**, **Elīnu** un **Tīnu**, atkarībā, kuras meitenes tajā dienā ir pirmsskolā, meitenes labprāt meiteni pieņem un iesaista savās aktivitātēs, jo Luīze, neskatoties uz to, ka ir emocionāla, izrāda interesi labestīgai saskarsmei un grib iesaistīties rotaļā. Iespējams tas saistīts ar to, ka **Luīze** neregulāri apmeklē pirmsskolu, meitene tiek vesta tikai darba autores darba dienās.

Valters ar **Robertu** ir draugi, vecāki arī savā starpā draudzējas, viņu draugs ir arī **Tomass**, šī trijotne ir nešķirami visas dienas garumā. **Valteram** ir grūtības ar emociju savaldīšanu, daudz dusmojas, kliez, ir nesavaldīgs, nereti aizskar fiziski un verbāli citus grupas bērnus, grūtības sagādā adekvātu emociju izrādīšana atbilstoši situācijai, vecāki ar zēnu individuāli strādā un ved

pie speciālista uz konsultāciju. Viņam ir patstāvīgi draugi rotaļās, viņam viegli padodas jaunas informācijas apgūšana, ir zinātkārs un aktīvs zēns, kuram patīk konstruēšana, matemātika un zīmēšana.

Beāte aug piecu bērnu ģimenē, ir jaunākais bērns, ir četri vecāki brāļi. Meitenei piemīt provokatīva un demonstratīva uzvedība, iespējams tas saistīts ar to, ka aug nepilnā ģimenē, ir tikai māte, jo tēvs pirms trim gadiem izdarīja pašnāvību pakaroties turpat dzīvoklī, kamēr visa ģimene gulēja. Māmiņa daudz strādā, lai uzturētu un audzinātu bērnus. Nereti vērojams, ka viņa ir pārgurusi gan fiziski, gan emocionāli. Pārejie grupas bērnu vecāki šīs ģimenes likteni zina, tāpēc svētku reizēs atnes viņiem produktus, tiek dāvinātas drēbes, rudens un dabas veltes, apmaksāti pasākumi un mācību piederumi no savāktās fonda naudas, lai atvieglotu finansiālās saistības mātei meitas un pārejo bērnu audzināšanas procesā. Beāte ir līdere, aktīva, enerģiska, labi padodas mācību process, visu uztver viegli, darbus izdara ātri, bet tikai tāpēc, ka ir apveltīta ar augstu intelektu, visu zina, prot. Māte apmeklēja kursus par hipermobiliem bērniem, kas atbilst Beātes uzvedības izpausmēm. Beātei piemīt labas komunikācijas prasmes, ja vēlas, var būt paraugbērns un apveltīta ar pozitīvām saskarsmes īpašībām, taču ir garastāvokļa cilvēks, prot labi sevi pasniegt pasākumos (dzied, spēlē teātri, labi kustās), ir pašpārliecināta un skaļa.

Laura meitenei ir vērojamas labestīgas saskarsmes grūtības, balstoties uz abu vecāku stāstīto, ir vecāks brālis, ar kuru nevar sadzīvot un labi saprasties, ir savstarpējas nesaskaņas un ikdienas konflikti. Vecāki ir uz šķiršanās robežas, arī valda nesaskaņas laulības dzīvē, mantas un bērnu dalīšana, kas varētu būt par iemeslu Lauras uzvedībai, kas ne vienmēr ir pozitīva pret citiem bērniem un pirmsskolas personālu. Meitenei nereti ir grūtības izpildīt uzdoto uzdevumu līdz galam, ātri padodas, ir jāmotivē un nereti jāpalīdz iesākto pabeigt līdz galam. Jāattīsta sīkā motorika, jo slikti griež ar šķērēm, nepadodas un līdz ar to nepatīk rokdarbi un zīmēšana. Ir runas problēmas, regulāri strādā logopēds, neizrunā skaņas R un G ikdienas saskarsmē ar citiem. Meitenei patīk dziedāt un spēlēt teātri, labi prot sevi parādīt pasākuma laikā, aktīva, enerģiska, atrodas nepārtrauktā kustībā, valdonīga un skaļa. Patīk, ja skolotājs viņu uzslavē ir viņas draugs, tad arī viņas uzvedības un saskarsmes izpausmes uzlabojas. Darba autore daudz rotaļājas ar viņu – tiek liktas puzles, dažāda veida konstruktori, lego un pildītas darba lapas.

Luīze aug pilnā ģimenē, dzimusi pirms laika, kas varētu tikt uzskatīts par iemeslu vecāku pāraprūpei, pārāk lielai kontrolei un satraukumam ikkatrā meitenes ikdienas solī. Vecāki vairākkārt ir sūdzējušies vadībai par iepriekšējo skolotāju darbu, citu bērnu uzvedības izpausmēm, kas skar viņu meitu. Meitene ir emocionāla, par sevi nepārliecināta, no rītiem grūtības atvadīties no vecākiem, raud. Grūti iekļauties kolektīvā un rotaļās ar citiem bērniem. Darba autore ir meitenes draugs rotaļās, paralēli tiek iesaistīta rotaļās ar citiem bērniem, lai veicinātu saskarsmes prasmes un atrastu patstāvīgus rotaļu biedrus, bet tas nav izdevies, jo

meitene uz pirmsskolu nāk neregulāri, bieži slimo vai arī vecāki tīšuprāt neved, jo mājās atrodas māte ar jaundzimušo māsiņu, kas iespējams izraisa greizsirdību un bailes no atstumtības.

Valters aug turīgā, izglītotā, pilnā ģimenē. Mātei ir doktores grāds. Abi strādā vadošos amatos. Ģimenē aug māsa, kas ir vecāka par Valteru. Zēns ir apveltīts ar bagātu fantāziju, šķirsta grāmatas, ir labas runas un stāstītprasmes. Ir patstāvīgi draugi rotaļās. Nereti ir uzbrūkoša un demonstratīva uzvedība personāla (skolotājas, auklītes) virzienā, jo zina, ka vecākiem ir vara, kuri viņu aizstāvēs, līdz ko viņš pasūdzēsies, kas iespējams ir saistīts ar to, ka konkrēti šī bērna vecāki ir panākuši ilgadīgas skolotājas atlaišanu no darba.

Roberts aug pilnā ģimenē, ir vecāka māsa, kas apmeklē to pašu pirmsskolu. Zēnam patīk konstruēšana, roboti un automašīnas. Saskarsmē ar saviem draugiem – Valteru un Tomasu izrāda entuziasmu, enerģiskumu rotaļājoties, taču nelabprāt spēlējas ar pārējiem bērniem vai ļauj tos iesaistīt viņu kopīgās rotaļās. Šķiro bērnus pēc dzimuma, izteikti nepatīk meitenes, izrāda neiecietību un nepatiku, kas sagādā grūtības mūzikas vai sporta nodarbībās, kad jāsadala bērni pāros.

Kristers aug pilnā ģimenē, ir jaunāka māsa, kas apmeklē to pašu pirmsskolu. Ir uzvedības, uzmanības, koncentrēšanās, labestīgas saskarsmes grūtības, kas iespējams saistīts ar to, ka pirms diviem gadiem notika nelaimes gadījums, zēns nopietni traumēja galvu, ir rēta pieres zonā pēc atveseļošanās. Zēns ir enerģisks, skaļš, grūtības noturēt draugus un ilglaicīgi pieņemt rotaļas veidu savas straujās, impulsīvās, negatīvās uzvedības dēļ. Nereti pats ir iniciators rotaļas izjukšanai, jo nespēj adekvāti paust emocijas, aizskar gan fiziski, gan emocionāli citus bērnus. Skolotāja ir draugs, nodarbina zēnu rotaļu laikā, kopā tiek liktas puzzles, konstruētas celtnes no dažāda veida klucīšiem, paralēli rotaļā tiek ieinteresēti citi bērni, lai zēnam veidotos pozitīva pašapziņa un motivācija censties būt labestīgam. Pārdzīvo, ja nav neviena drauga ar ko spēlēt. Patīk zīmēt, konstruēt, izrāda lielu interesi par skolas gaitu uzsākšanu un nepieciešamajām prasmēm un zināšanām, taču nodarbībās grūti noturēt uzmanību, visu dara ātri un pavirši, vēlas būt pirmais.

Bērni ar zemu saskarsmes līmeni – Monika, Marsels, Roze. Šiem trim bērniem ir zems saskarsmes līmenis, kas nozīmē to, ka ir vērojamas saskarsmes grūtības ar citiem bērniem, grūtības vienoties par rotaļas gaitu, ievērot uzvedības normas, verbālajā komunikācijā ir nepilnības, **Monika** un **Marsels** apmeklē logopēda konsultācijas, jo ir runas traucējumi. Ne vienmēr ir vērojams, ka šiem bērniem būtu pastāvīgi rotaļu biedri, tie ir mainīgi atkarībā no tā, kādi bērni konkrētajā dienā ir pirmsskolā un kāds garastāvoklis ir pašiem. Ne vienmēr emocijas tiek izteiktas adekvāti situācijai.

Monika – meiteni audzina vecvecāki, kas ir aizbildņi. Māte gados ļoti jauna, dzīvo Vācijā, uz Latviju brauc reti, līdz ar to, saskarsme ar meitu ir maza. Monikas ādas krāsa ir tumši brūna, Tēvu nezina, nepazīst, dokumentācijā nav norādīts, līdz ar to saskarsmes nav. Neskatoties uz to, ka meitene dzīvo blakus pirmsskolai, viņa tiek regulāri izņemta īsi pirms pirmsskolas darba laika beigām. Meitene izrāda interesi par mācībām (burti, cipari), vēlas to apgūt, taču netiek vesta uz nodarbībām laicīgi, tās tiek kavētas vai nokavētas pilnībā, līdz ar to, meitenei nav pilnīgas zināšanas kā pārējiem bērniem, kuri apmeklē un piedalās skolotāja vadītājās rotaļnodarbībās. Ar šo meitenei daudz jāstrādā individuāli pēcpusdienas vai vakara cēlienā, kad viņa paliek viena. Tas iespējas saistīts ar to, ka aizbildņiem darbs sākas vēlāk. Monika ļoti pārdzīvo, ka viņai nāk pakaļ katru dienu pašai pēdējai. Aptuveni stundu, viņa pavada pirmsskolas āra laukumīnā vai grupas telpās, viena pati ar skolotāju.

Marsels aug pilnā ģimenē, taču tēvs ilglaicīgi dzīvo un strādā ārpus Latvijas. Māte strādā maiņas darbu, līdz ar to, maz laika atliek veltīt saskarsmei ar dēlu. Zēns ir straujš, skaļš, enerģisks, ir vērojamas uzvedības, uzmanības, koncentrēšanās un saskarsmes grūtības. Patīk zīmēt, likt lego, kas zēnu nomierina un dara rāmāku. Ikdienas darbā skolotājs viņam piedāvā spēlēt ar kinētiskajām smiltīm un plastalīnu, kas novērš viņa nelabvēlīgo saskarsmi ar citiem bērniem, tas viņu nomierina un aizrauj. Tādējādi citi bērni labprāt viņam piebiedrojas, veicinot saskarsmi ar citiem bērniem, veidojas rotaļas sižets.

Roze – ģimene šķīrusies, audzina māte, kurai ir civilvīrs, meitene viņu sauc pat tēti. Vīrietis regulāri meiteni ved un izņem no pirmsskolas, izrāda rūpes par viņu, palīdz viņai sevi savest kārtībā pirms ienākt grupas telpās. Ģimenē aug jaunāka māsa, kurai Roze ļoti ir pieķērusies, izrāda lielas rūpes, gādību un mīlestību. Meitene ir visvecākā grupā, ir vecuma starpība ar pārējiem bērniem viens gads. Rozei ir veselības problēmas, kas ir medicīniski apstiprināts. Nākotnē nepieciešams apmeklēt speciālo skolu, jo veselības traucējumu dēļ nespēj uztvert un apgūt pirmsskolas programmu, tādejādi pilnvērtīgi sagatavoties skolai. Tāpēc arī neveidojas patstāvīgi draugi rotaļās, kas ir mainīgi katru dienu, jo bieži savas veselības uzlabošanas nolūkos, pirmsskola ilgstoši netiek apmeklēta rehabilitācijas dēļ. Labāk saprotas ar jaunākiem bērniem, kas novērots pastaigas laikā saskarsmē ar citas grupas bērniem. Uzvedība ir atkarīga no pašsajūtas, brīžiem skaļa, citreiz klusa un dzīvo savā pasaulē, nereti haotiska, savu reizi aizmirst savu sēdvietu un gultasvietu grupā. Tas skaidrojams ar veselības traucējumiem. Fanātiska pasakas “Ledussirds” piekritēja, vecāki nopirkuši visus iespējamus atribūtus ar šo pasaku motīviem (kleita, rotaļlietas, grāmatas u.c.).

2.2. Skolotāja tieša/netieša ietekme bērnu labestīgu savstarpējo attiecību veidošanā

Darba autore turpinājumā vēlas noskaidrot iemeslus, kāpēc konkrētie bērni rotaļājas kopā un veido atsevišķas rotaļgrupas, kā arī pārbaudīt, vai tieša un netieša skolotāja ietekme spēj uzlabot bērnu saskarsmes prasmes rotaļās. Saskarsme ir plašs un komplicēts jēdziens, kura nozīme ir patstāvīga darbības forma ar specifiskiem mērķiem un uzdevumiem, kurā notiek cilvēku mijiedarbība un nodibinās cilvēciskie sakari, kura mērķis ir ietekmēt otra cilvēka uzvedību, emocijas, attieksmi, aktivitātes pakāpi un darbību (Omārova, 2002, 9 – 11). Saskarsmi rada vajadzība mijiedarboties. Saskarsmes ietvaros norisinās informācijas apmaiņa, cilvēks pauž savas domas, emocijas, attieksmi un jūtas (Pļaveniece, Škuškovnika, 2002, 68).

Skolotājs māca bērnu, rada lietu vidi, veicina bērna vērtības, viņa **ES** apzināšanos, ceļ pašvērtējumu. Pieaugušā attieksme pret bērnu ir kā atgriezeniskā saikne, kas nosaka bērnu attīstību kopveselumā (Dzintere, Boša, 1997, 34 – 35). Skolotājs var arī nebūt tiešs rotaļas dalībnieks, bet tikai atrasties bērnu tuvumā, psiholoģiski atbalstīdams, lai nepieciešamības gadījumā palīdzētu (Kriķe, 1994, 3 – 6). Skolotāja uzdevums ir radīt labvēlīgu rotaļu gaisotni, velīt bērnam savu laiku un uzmanību. Spēlējoties ar bērnu, skolotājs palīdz atklāt viņa dabas dotības (Sīle, Volkova, 2011, 11). Skolotāja pozitīvā attieksme ļauj bērnam apzināties savas spējas. No pieaugušā atkarīgs, kura no rīcības formām kļūs dominējoša nākotnē (Baha, 2008, 7).

Darba autore piekrīt uzskatam, ka radošo rotaļu vadīšanā skolotājam nepieciešamas analītiskās, projektēšanas, organizatoriskās un komunikatīvās prasmes. Lai skolotājs sekmīgi vadītu rotaļas, jāprot analizēt un diagnosticēt bērnu rotaļas līmeni, paredzēt un plānot rotaļas saturu, jāzina rotaļu vadīšanas paņēmieni, kā arī jāprot radīt nepieciešamos apstākļus rotaļām, virzīt to attīstību, kopīgi ar bērniem iekļauties rotaļā (Семушина, 1978, 43 – 47), tas noved pie secinājuma, ka skolotāja iesaistīšanās rotaļās ir svarīgs bērnu attīstīšanas veicinātājs.

Darba autore uzskata, ka **skolotājam ir tieši vai netieši jāiesaistās rotaļās ar bērniem**, jo pieaugušajam ir liela ietekme un nozīme bērna labestīgas saskarsmes veicināšanā caur rotaļām. Pieaugušais ir kā paraugs, atbalsts, padoma devējs, nesaskaņu risināšanas starpnieks un rotaļas attīstības veicinātājs un saskarsmes prasmju attīstīšanas lietpratējs. Pirmsskolā skolotāja profesija ir radoša, jo caur rotaļu bērni apgūst dzīvei nepieciešamās iemaņas, bērni nenojauš, ka patiesībā mācās, tāpēc skolotājam ir jābūt kreatīvam, inovatīvam un mūsdienīgam, lai katrā situācijā caur rotaļu palīdzētu bērniem sekmēt labestību. **Darba autores radošums izpaužas arī tieši vai netieši iesaistoties bērnu rotaļvides sagatavošanā vai iesaistoties rotaļās ar bērniem dažādu situāciju risināšanai.**

Pētījuma ietvaros, bērni tiek vēroti visā dienas rita gaitā: rīta cēlienā, ēdienreizēs, nodarbību laikā, pastaigājoties un atrodoties ārā rotaļu laukumā, pēcpusdienas cēlienā un

brīvajos brīžos, kad bērni brīvi nododas lomu sižeta rotaļām savā starpā. Īpaša uzmanība tiek veltīta bērnu savstarpējām attiecībām.

Turpinājumā tiek aprakstītas četras rotaļgrupas un to lomu rotaļas apraksti. Pēc vērojuma, skolotāja tiešas un netiešas līdzdalības rotaļā, tiek sniegta analīze bērnu savstarpējām attiecībām, nesaskaņu risināšanai un rotaļgrupas izveidošanās iemesliem.

1) Pirmā rotaļgrupa, trīs meitenes – Dana, Elīna un Tīna. Šīs meitenes vieno augsts saskarsmes prasmju līmenis, neviena no viņām nav izteikts līderis rotaļā, meitenes savā starpā labi saprotas, prot vienoties par rotaļas gaitu, sadalīt lomas, neuzspriežot nevienai to, ko nevēlas, no malas vērojot, darba autore izdara secinājumu, ka draudzību varētu definēt kā demokrātisku: viena ar otru rēķinās, uzklausa otras padomus, iesaka, ja izvēršas domu sadursme vai nesaskaņas, tās tiek pašu spēkiem atrisinātas bez grūtībām, asiem vārdiem vai dūrēm. Šāda veida nesaskaņu atrisināšana ir paraugs citiem bērniem, ka dūres vai necenzētas leksikas izmantošana nav atbilstošs līdzeklis, lai atrisinātu domstarpības. Meitenes ir tā iepazīnušas viena otru, ka rodas iespaids, ka viņas saprotas viena ar otru no pusvārda, viss notiek tik vienkārši, brīvi, nepiespiesti un saskaņoti, ka nav šaubu, ka meitenes ir labākās draudzenes. Apliecinājums iepriekš minētajam ir tas, ka viņas pavada visu savu brīvo laiku kopā, gan grupas telpās, gan ārā rotaļu laukumā, pastaigas laikā tiek izspēlētas dažādas lomu sižetas rotaļas, izmantojot savu aktiermeistarību, labas runas prasmes un dabā esošos materiālus (koki, akmentiņi, lapas, ziedi utml.).

Lielākoties meitenes nododas šādām lomu sižeta rotaļām – “**Ārsti**”, tas skaidrojams ar to, ka **Danas** māmiņa ir zobārste, kas arī bieži tiek izspēlēts sižetos. Lomas tiek sadalītas automātiski, visas pieņem un pielāgojas savām lomām, neviena nepretojas un netaisa neapmierinājuma scēnas, rotaļu bieži pavada skanīgi smiekli, jo meitenes aizraujas un savas lomas pilda atbildīgi un ticami. Skolotājai tiek lūgts, lai viņām tiek iedots dakterkomplekts, kur esošie ārsta instrumenti tiek lietderīgi izmantoti un izspēlēti rotaļas sižeta gaitā. Meitenes labprāt izspēlē “**Modes skates**”, tas pamatojams ar to, ka meitenes lielu vērību pievērš savam ārējam izskatam, interesējas par modi un apģērbiem, patīk dažāda veida aksesuāri. Izspēlē arī sižetu no “**Ofisa darba ikdienas**”, kas atrodas dramatisācijas interešu stūrī, kur atrodas dažāda veida apģērbs, ko var pielaikt un vilkt mugurā, lai labāk iejustos savās lomās, tur atrodas vecāku sarūpēti dažāda veida apģērbi (kleitas, šalles, svārki, lakati, apmetņi, maskas) un somas. Tiek izmantotas lomu sižeta rotaļās arī pašu atnestās mantas no mājām – rotaļu mobilie telefoni ar skaņu, mazas somiņas, ponijzirdziņi, bārbijas ar apģērbu kolekciju, dažāda veida grāmatas, kuras tiek izspēlētas lomās, atstāstot viena otrai pasakas sižetu, piemēram, “Trīs siventīņi”, “Sarkangalvīte”, “Pelnušķīte” u.c. Meitenes pašas rotaļu izvērš, reti, kad nepieciešama skolotāja palīdzība rotaļas sižeta turpināšanai vai nesaskaņu risināšanai. Šajā gadījumā darba autore

lielākoties paliek kā netiešs rotaļas dalībnieks, kā novērotājs ar mērķi būt līdzās nepieciešamības gadījumā. **Lielākoties meitenes lūdz skolotājam rotaļai nepieciešamo atribūtiķu (dakterkomplektu, konkrētu rotaļlietu utml darbības izvēršanai).**

Izvēlētās lomas tiek pildītas kvalitatīvi un aizrautīgi, skatot prieka smiekliem un meiteņu sarunām par viņu interesējošām tēmām. Izteikta līdera nav, visas meitenes ir līdzvērtīgas rotaļā, tas atkarīgs no rotaļas sižeta, taču meitenes prot pielāgoties un nereti arī uzņem savā rotaļā **Luīzi**, kurai ir vērojamas saskarsmes grūtības. **Darba autore kā skolotājs tieši vai netieši mēģina Luīzi iesaistīt lomu sižeta rotaļā tieši šajā rotaļgrupā**, jo meitenes ir labestīgas, ar pozitīvu skatu uz dzīvi, pieklājīgas, gudras, atvērtas draudzībai, izņemot zēnus, jo viņām nepatīk viņu rotaļas par automašīnām, robotiem, briesmoņiem, šaudīšanos un konstruēšanas elementiem. Meitenes nav asas vārdos, nekaujas, nepaceļ balsi viena uz otru, **Luīze** jūtas pieņemta un droša par sevi, jo pārējās meitenes labi pret viņu izturas un neatraida, bet tieši otrādi, mēģina izvērst lomu rotaļu plašāku, pamatojoties, ka ir jaunpienācēja rotaļgrupā. **Luīzes iesaistīšana konkrēti šajā meiteņu kompānijā tiek darīta ar nolūku, lai viņai nedarītu pāri ne verbāli, ne fiziski**, jo zēni meiteni apsūk un ir arī iekautījuši, kas izraisījis meitenei nepatiku pret pirmsskolu, grupas zēniem un bailes no pazemojumiem. Vecāki pārdzīvo par meitas neveiksmēm saskarsmē ar vienaudžiem, jautā ikdienā, ko viņa darīja pirmsskolā, kā pavadījusi laiku, ar ko spēlējusies, tāpēc **darba autore kā skolotājs rada Luīzei labvēlīgu saskarsmes un rotaļvidi ar Danu, Elīnu un Tīnu** tajās retajās dienās, kad meitene apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi. Labumus no tā visa saņem gan **Luīze**, gan nešķiramo meiteņu trijotne, jo jāpielāgojas un jāmaina rotaļas gaita, kas veicina saskarsmes prasmes un attīsta rotaļas sižetu citādākā virzienā. Arī ir skolotājam ir gandarījums vērot, kā meitene tiek labvēlīgi uzņemta rotaļgrupā, tiek celts **Luīzes** zemais pašvērtējums un bailes tikt nicinātai un pazemotai no zēnu, konkrēti **Valtera** un **Tomasa** puses. Darba autore atzīmē, ka **konfliktsituācija tiek risināta vecāku un vadības līmenī**, jo **Luīzes** vecāki nav vienaldzīgi par meitas ikdienu pirmsskolā.

Turpinājumā tiek aprakstīta pirmās rotaļgrupas lomu rotaļa “Dakteris”. Lomu sadalījums: Dana (dakteris), **Elīna** (kaķa saimniece), **Tīna** (kaķis), **Luīze** (palīgs), **skolotājs** (apmeklētājs/darba rūķis).

Dana, Elīna un Tīna izdomā spēlēt savu iecienīto rotaļu “Dzīvnieku dakteris”. **Noris aktīva rotaļvides sagatavošana, kur meitenes iesaista arī skolotāju, kurai lūdz iedod dakterkomplektu, sarkanu koferi ar nepieciešamajiem instrumentiem iekšā.** Dana pateicas skolotājam un dodas uz paklāja pie Elīnas un Tīnas, atver koferi un sakārto daktera darba pienākumu veikšanai nepieciešamos instrumentus uz paklāja. Tīna sameklē rotaļlietu kaķīti. Visas trīs meitenes ir bijušas visās lomās, jo regulāri galvenās lomas tiek mainītas, kas izslēdz rotaļgrupā izteiktu līderi, kurš otram uzspiež savu gribu.

Dana: *Labdien! Kas šodien pie manis ir atnācis?*

Elīna: *Labdien, dokter! Mani sauc Elīna, šis ir mans kaķītis Timo, viņam šodien sāp vēderiņš. Vai Jūs varēsiet mums palīdzēt?*

Dana: *Bet protams, nāciet iekšā manā kabinetā. Lai kaķītis apguļās uz muguras.*

Tīna: *Pamatojoties uz to, ka meitene tēlo kaķi, viņa nerunā, tikai ik pa laikam murrā, izdala tādas skaņas kā kaķis (mjau, ņau, mur). Meitene apguļas uz pakļāja un ļauj dokterim sevi apskatīt.*

Dana: *Paklausīsimies sirsnīņu (ar aparātu no daktersomas imitē sirds klausīšanos). Elpojam!*

Elīna: *Bet tas taču kaķītis, Dana, viņš tevi nesaprot, viņš nerunā.*

Dana: *Elpojam. Es savādam nevaru paklausīties.*

Tīna, Elīna: *Abas skaļi elpo.*

Skolotājs: *Tuk, tuk, tuk! (imitē klauvēšanu pie durvīm)*

Dana: *Kas tur ir?*

Skolotājs: *Mani sauc Darba rūķītis, es atvedu jums palīgu darbam, jo man liekas, ka dokterim ir pārāk daudz darba, nepieciešama palīdzība.*

Dana: *Lūdzu, nāciet iekšā manā kabinetā. Es pašlaik strādāju, man ir pacients.*

Elīna, Tīna: *sāk smieties, taču savaldās un turpina tēlot savas lomas.*

Skolotājs: *Dokter, vai jūs zināt, kas ir daktera palīgs un ko tas dara?*

Dana: *Jā, zinu, jo manai mammai arī ir palīgs (māmiņa strādā par zobārsti).*

Skolotājs: *Vai tu sev tādu gribētu, kas tev padod instrumentus un atver pacientiem durvis, atbild uz telefona zvaniem?*

Dana: *Jā, gribētu! Nāc, Luīze, būsi mans palīgs!*

Skolotāja: *Luīze, vai strādāsi pie dakteres Danas par viņas palīgu?*

Luīze: *Jā, labprāt.*

Dana Luīzei parāda dokterkomplektu, ļauj sev palīdzēt un kopā apskata kaķīti.

Elīna: *Kas kaiš manam kaķītim? (Tīna ik pa laikam ņaud kā kaķis).*

Dana: *Es domāju, ka viņam ir vēdergraizes, viņš būs ko sliktu apēdis.*

Luīze: *Tad jau viņam ir daudz jādzer ūdens.*

Dana: *Jā, protams. Notiek rosība ap kaķīti, tausta, skatās, smejas, paijā kaķīti (Tīnu).*

Darba autores secinājumi. Lomu sižeta rotaļa izvēršas garumā, rotaļa ilgst aptuveni 30 minūtes. **Luīze tiek pieņemta kā savējā rotaļgrupā ar skolotāja tiešu iesaisti, jo meitenei dotajā brīdī nebija ar ko spēlēties, sēdēja pie galda zīmēja un izskatījās apbēdināta, ka viņai nav drauga. Dana, Elīna un Tīna ir draudzenes, taču Luīze tiek pieņemta un pret viņu labi izturas rotaļas laikā. Tas apliecina to, ka meitenes ir iejūtīgas, draudzīgas, prot pielāgoties jaunajai situācijai un apveltītas ar bagātu iztēli. Šajā rotaļgrupā izteikta līdera nav, lomas tiek**

mainītas un visas savu reizi tiek pie galvenās lomas. Rotaļgrupas klimats ir pozitīvs, meitenēm piemīt labestīgas saskarsmes prasmes un empātija. Piemīt labas valodas runas prasmes. Viņas nelieto necenzētu leksiku, vienu otru atbalsta un papildina rotaļā, labprāt uzņem arī Luīzi savā grupā.

2) Otrā rotaļgrupa, divas meitenes – Beāte un Laura. Pēc darba autores vērojumiem jāsecina, ka abas meitenes ir izteiktas ar līdera īpašībām, patīk izrīkot un komandēt citus, vēlas būt pirmās visur un vienmēr, grib būt pārākas par citiem bērniem, patīk izrādīties ar jaunām drēbēm un mantām, lielās un salīdzina bērnus savā starpā. Meitenēm ir vidējs saskarsmes prasmju līmenis, kur nepieciešami uzvedību koriģējoši risinājumi, lai meitenēm veicinātu labestīgu saskarsmi rotaļās un komunikācijā ar citiem bērniem. Abas ir valdonīgas, straujas, asas un tiešas verbālajā komunikācijā, nereti citus bērnus iedunkā un apsūkā, uzspiežot savu rotaļas sižeta gaitu, grūtības abām sagādā padoto lomas, jo vienmēr vēlas būt priekšnieces vai galveno lomu izpildītājas, citādāk apvainojas, raud un taisa histēriskas scēnas, ņem nost mantas otram bērnam un dara pa savam kā tīk. Meitenes abas ir agresīvas saskarsmē ar citiem bērniem, neprot pielāgoties un risināt nesaskaņas mierīgā veidā, vienmēr izvēršas nepatīkami incidenti – raudāšana, kaušanās, mantu atņemšana otram bērnam, sava ES apliecināšana un demonstratīva, agresīva uzvedība, kas nereti skolotāja darbu sarežģī, jo neviena no meitenēm nav gatava piekāpties pirmā. **Nesaskaņas tiek risinātas ar tiešu skolotāja līdzdalību, piemēram, skolotāja iesaistās rotaļā un uzņemas konkrētu lomu, lai palīdzētu abām meitenēm un rotaļas gaita turpinātos bez nesaskaņām un asumiem.**

Paralēli rotaļā tiek iesaistīta Roze, kurai ir veselības traucējumi, pamatojoties uz to, ka meitene bieži apmeklē ārstus un rehabilitāciju, uz pirmsskolu nāk neregulāri. **Beāte un Laura labprāt viņu pieņem savā rotaļā ar skolotājas tiešu iesaisti,** pretējā gadījumā viņas nododas rotaļai tikai divatā. **Rozi ir viegli vadīt un kontrolēt, viņa pakļaujas un uzņemas jebkādu lomu, kādu viņai piešķir meitenes vai ir izdomājusi skolotāja. Roze neiebilst, bet labprāt iesaistās un ar iniciatīvu uzņemas savu lomu un to labi izpilda,** protams tas ir atkarīgs no tā, kā meitene konkrētajā dienā jūtās, tas ir atkarīgs no viņas pašsajūtas, jo nereti veselības dēļ, viņa arī mēdz būt agresīva un skaļa, kas savukārt saasina situāciju rotaļā un **skolotājam ir jāklūst par ceturto rotaļbiedru, jācenšas valdīt meiteņu straujos raksturus, lai neizvērstos kautiņš.** Tas tiek darīts rotaļājoties kopā ar šīm meitenēm līdz brīdim, kad darba autore saprot, ka vairs nav nepieciešama rotaļā, un var attīstīt maliņā un turpināt vērot rotaļas sižeta gaitas turpinājumu. Ja meitenes ir aizrāvušās un ar labu garastāvokli, rotaļa var turpināties ilgi, kas nereti turpinās arī nākošajā dienā.

Visbiežāk meitenes spēlē šādas lomu rotaļas – “Virtuve/kafejnīca”, kur meitenes izmantojot plastalīnu, cep dažāda veida kūciņas un pašizdomātus ēdienus. **“Dakteri”,** jo Beātes

māmiņa ir fizioterapeite, meitenes ārstē mīkstās rotaļlietas, veic masāžas. **“Veikals”** – skolotājam tiek palūgts kases aparāts un monētas, lai varētu izspēlēt veikala sižetus. Retu reizi meitenes ir arī sastopamas leļļu stūrī, kur tiek izspēlētas ģimenes ainas. Meitenēm ir vērojamas grūtības lomu sadalījumā, jo abas ir ar līdera īpasībām. **Nereti nesaskaņas tiek risinātas ar necenzētas leksikas un fiziskas ietekmēšanas veidiem, tāpēc ir nepieciešama skolotājas tūlītēja iejaukšanās.** Iespējams tas ir saistīts ar to, ka grupā rotaļlietas ir konkrētā daudzumā, ja būtu vairāk vienādu mantu, iespējams meitenes neiekārotu vienu un to pašu rotaļlietu vienlaikus. **Laura** uzņemas vairāk sieviešu lomas (māmiņa, māsa, bebis). Tas skaidrojams ar to, ka meitene ģimenē tiek ģērbta un pucēta kā meitene: kleitas, svārki, aksesuāri – somiņas, matu lentes, sprādzes, dažādu veidu jostas, piespraudes). Savukārt **Beātei** tuvas ir vīriešu lomas (brālis, tētis, šoferis), tas ir izskaidrojams ar to, ka meitenei ir vecāki četri brāļi, kuri tiek lomu rotaļās atdarināti. Meitene pēc vizuālā tēla arī ir puiciska. Pārsvārā ģērbjas biksēs, šortos, kreklīņā un mati tiek sasieti zirgastē.

Turpinājumā tiek aprakstīta otrās rotaļgrupas lomu rotaļa “Veikals”. Lomu sadalījums: Beāte (pārdevēja), Laura (kasiere), Roze (pircējs), skolotājs (pircējs).

Rotaļu uzsāk divas meitenes – **Beāte** un **Laura**. Pirms rotaļa sākusies, tiek sagatavota atbilstoša rotaļvide, kurā **meitenes iesaista arī skolotāju, kura iedod kases aparātu un paštaisītas naudas vienības.** Paņēmušas kases aparātu un naudas monētas, viņu lomu sižeta mērķis bija pārdot iepriekšējā dienā uzceptās plastalīna kūciņas, kas tika skaisti izdekorētas uz šķīvīšiem virtuvītes interešu centrā. Abas salika tirgojamo preci uz maza galdiņa, atnesa divus krēslus un apsēdās un tad sākās nesaskaņas abu meiteņu starpā, jo abas vēlējās būt galvenās lomas izpildītājas, darboties pie kases aparāta un otrai vajadzēja būt par pircēju, taču **Beāte** sāka kliegt, atņēma **Laurai** kases aparātu, iesita un aizskrēja uz grupas otru galu, apsēdās dusmīga pie galda un nodevās rotaļai viena pati. **Laura** palika raudam. **Darba autore kā skolotāja iejaucas nesaskaņu risināšanā, vispirms piegāja pie Lauras samīloja, pateica, lai mazliet uzgaida, tad aizgāja pie Beātes, kura bija ļoti dusmīga, cieši apskāva kases aparātu ar domu, ka tas tiks viņai noņemts.**

Skolotāja: Beāte, kā būtu, ja viena no jums būtu pārdevēja, kas pircējiem izdalītu kūciņas, bet otra kasiere, kas skaitītu naudiņu, ko teiksi, es būšu jūsu pirmais pircējs, es ļoti vēlos pagaršot jūsu abu ceptās kūciņas. Ejam? Beāte negribīgi, taču piekrīt. Abas dodamies atpakaļ pie **Lauras**, kura pa to laiku saklājusi galdu kā kafejnīcā.

Beāte: Es ņemšu no pircējiem naudu, bet tu (Laurai saka) dalīsi kūciņas. **Laura** jau ir nomierinājusies un piekrīt.

Skolotāja: Labdien, pārdevēja! Vēršas pret Lauru. Kas pie jums garšīgs nopērkams?

Laura: Kūciņas! Kādu gribēsiet?

Skolotāja: Lūk, šo (rāda ar pirkstu uz izvēlēto kūciņu), šī izskatās brīnumgarda!

Laura: Jā, tā ir. Tā ir sarkanā krāsā ar zemenēm un piena pildījumu. Lai jums labi garšo.
Pasniedz pircējam kūciņu uzservētu uz šķīvīša.

Skolotāja: Paldies. Cik man jāmaksā, kasierīt? Vēršas pret Beāti.

Beāte: I eiro. Aktīvi darbojas ar naudu un kases aparātu.

Tajā pašā laikā atnāk **Roze**, kura arī pamanījusi darbošanos ap kūciņām virtuvītes interešu centrā, vēlas piedalīties rotaļā kā pircējs. **Tā skolotājs kā vienīgais pircējs tiek nomainīts pret citu pircēju, kas ir bērns un rotaļa turpinās. Beāte Rozei izsniedz naudu un iepirkšanās turpinās.** Vēlāk šī rotaļa maina sižetu un pārtop par kafejnīcu, kur visas trīs meitenes (**Beāte, Laura un Roze**) sēž pie maza galdiņa un dzer tēju, ēd kūciņas, kā arī savā starpā sarunājas. No malas vērojot nekas neliecina, ka šī rotaļa draud izjukt vai radīsies konflikts.

Darba autores secinājumi. Rotaļas gaita apliecina to, ka Beātei ir valdonīgs raksturs, vēlas būt situācijas noteicēja, lai viss notiek pēc viņas iegribas, neprot piekāpties un atzīt savu vainu, bet turpina **Lauru** izrīkot, ka viņa būs kūciņu dalītāja, bet pati darbosies ar kases aparātu. **Beāte** ir nesavaldīga, dusmu uzplūdā mēdz nodarīt citiem bērniem fiziski un emocionāli pāri. **Par to ir daudz runāts individuāli ar meiteni un viņas māmiņu. Laura** ir ar līdera īpašībām apveltīta meitene, kura vēlas būt pirmā, galvenā, taču šoreiz meitene bija cietēja no **Beātes** agresīvās uzvedības, jo dabūja sitienu ar roku, raudāja. **Laura** mēģina piekāpties, kas ne vienmēr izdodas. **Skolotāja tieši iesaistījas nesaskaņu risināšanā meiteņu starpā, lai atkal viņas kļūtu par draudzenēm un turpinātu rotaļas iedomāto sižetu. Pieaugušais uzņēmās pircēja lomu, lai rotaļa varētu sākties. Netieši tika piesaistīta Rozes uzmanība, kas skolotāju nomainīja un parādījās rotaļā jauns pircējs.** Pamatojoties uz to, ka ne **Beāte**, ne **Laura** nevēlējās mainīties lomām, neviena neuzņēmās pircēja lomu, jo **Roze** visas kūciņas bija nopirkusi un rotaļa mainīja sižetu, pārtapa par "**Kafejnīcu**", kur visas meitenes sēdēja pie gada, imitēja tējas dzeršanu un kūciņu ēšanu. **Skolotājam šī rotaļgrupa vienmēr ir jāpatur redzeslokā, jābūt aktīvam vērotājam no malas, jo lielākoties ir nepieciešamība iejaukties vai novērst nesaskaņas, kas var kaitēt citiem bērniem.**

Paralēli darba autores tiešai vai netiešai līdzdalībai rotaļās ar bērniem, norisinājās individuālas sarunas ar vecākiem par saskarsmes grūtībām, kas skar viņu bērnu. Turpinājumā tiek aprakstīta darba autores kā **skolotājas un Lauras māmiņu sarunu kopanalīze**, kas iesākās negatīvi, jo runāt par saskarsmes grūtībām, kas skar viņu bērnu, ar vecākiem nav viegli. **Lauras māmiņa** pēc pirmajiem iespaidiem liekas asa rakstura sieviete, kaut gan āreji izskatās inteliģenta ar koptu ārieni. Māmiņai tika delatizēti atstāstīta **Lauras** uzvedība saskarsmē ar citiem. Sākotnēji **Lauras** māmiņa darba autori vainoja neprofessionalitātē, pieredzes trūkumā, nekompetencē, aizrādīja, ka **Laurai** netiek strikti noteiktas uzvedības

robežas, ka viņa ir jāradina pie stingrākiem noteikumiem un disciplīnas. Taču, kad arī citas darba kolēģes (kuras mainījās cita pēc citas), arī sūdzējās par **Lauras** slikto uzvedību un negatīvām runas manierēm, tad māmiņa sāka ieklausīties un aizdomāties par situācijas nopietnību un ticēt, ka bērnam tiešām ir saskarsmes grūtības, ko var kopējiem spēkiem novērst. **Laura** apsaukāja skolotāju ar nepieklājīgiem vārdiem, provocēja citus bērnus viņai pievienoties, skaļi, tīšuprāt spiedza, kāpa uz galda ar kājām un visādi mēdījās. **Šī situācija vairākkārt tika izrunāta ar Lauras māmiņu**, kura ticēja katram vārdam, jo labi pazina savas meitas izdarības ar kurām pati saskārās ikdienā. Taču viņa vienmēr mēģināja atrast kādu argumentu **Lauras** aizstāvībai. Skatoties no malas jāsecina, ka **Laura** pret viņu izturas tieši tāpat kā skolotājas stāstījumā. Šajā gadījumā, pēc vairākkārtējām sarunām, tika secināts, ka problēma tomēr ir meklējama ģimenē.

Darba autores secinājumi. **Lauras** vecāki dzīvo kopā bērnu dēļ, nav labvēlīga ģimenes vide, jo vecāki savā starpā nesaprotas. Bērni redz vecāku savstarpējās vēsās un rupjās attiecības saskarsmē vienam pret otru. Šo uzvedības modeli iespējams **Laura** ir pārņēmusi, vērojot vecākus un to izpauž pirmsskolā. Vecākiem ir sakārtojamas attiecības ģimenes locekļu starpā. **Darba autore laika gaitā sadraudzējās ar Lauru, tuvāk viņu iepazīna, izteica uzslavas, ceļot meitenes pašvērtējumu, ļāva dominēt rotaļājoties ar skolotāju.** Tie secināts, ka bērnam trūkst uzmanības un kopīgi pavadītā laika, kuru meitene ļoti respektē un pieņem.

3) Trešā rotaļgrupa, trīs zēni – Valters, Tomass un Roberts. Pēc novērotā darba autore secina, ka kopīgais, kas saista šo grupu ir abpusējas simpātijas un draudzība, jo viņi ir trīs nešķirami draugi ikdienā. Zēni interesējas, kas saistās ar automašīnām, robotiem, visa veida rotaļas ar konstruēšanas elementiem (dažāda veida konstruktori, koka klucīši, lego). Zēni no mājām uz pirmsskolu visbiežāk atnes automašīnas un robotus no multfilmām. **Tomasam** ir daudzveidīgi kuģi un automašīnas ar zemessardzes simbolikas elementiem, tas skaidrojams ar to, ka tētis ir jūrnieks un māmiņa ir karavīrs. Taču pats zēns apgalvo, ka nākotnē kļūs par ugunsdzēsēju. Šīs iepriekš minētās rotaļlietas (no mājām atnestās un grupā esošās) tiek izmantotas sižeta lomu rotaļu izpildījumā. Zēni ir iecienījuši konstruēt dažāda veida celtnes (garāžas, mājas, tiltus), pievienojot klāt atnestās rotaļlietas. Parasti zēni spēlē automehāniķus, policistus, autovadītājus, celtnieku lomas, mašīnu sacensības. Nav novērots, ka zēni spēlētu ģimenes ainas, izņemot **Tomasu**, kas retu reizi pievienojas **Danas** rotaļu grupai, uzņemoties kādu no vīrišķām lomām, jo **Tomasam Dana** simpatizē kā meitene. Zēns apgalvo, ka **Dana** būšot viņa sieva. Šajā rotaļu grupā līdera lomu vēlas uzņemties **Valters**, taču pēc autores redzējuma, jāsecina, ka **Roberts** un **Tomass** to nepieļauj, tādēļ galvenās lomas tiek mainītas rotaļas laikā. **Valters** ar **Tomasu** ir emocionāli rotaļās, var sākt kliegt, strīdēties un raudāt, taču **Roberts** ir tas, ka cenšās radušās nesaskaņas atrisināt. Ja kāda no zēniem nav pirmsskolā, tad rotaļu grupas klimats mainās uz labo pusi, jo ir vērojama vairāk labestīgas saskarsmes izpausmju

zēnu starpā. **Lomu attiecības** – zēni pilda lomas atbilstoši savai izvēlētajai, tēlo ticami, nereti **pārlietu aizraujas un ir vērojamas grūtības rotaļu pārtraukt pēc skolotājas lūguma**, kad jādodas pastaigāties vai jāapmeklē kāda nodarbība. **Darba autorei jābūt izdomas bagātai, lai ieinteresētu bērnus pārtraukt rotaļu un pievienoties viņai un citiem bērniem tālākām ikdienas gaitām. Tā, piemēram, skolotāja atļauj nejaukt uzceltās celtnes, lai rotaļu varētu turpināt vēlāk u.c. Zēni nelabprāt vēlas, lai rotaļā iesaistās skolotājs. Reālās attiecības** – visu trīs zēnu vecāki draudzējas savā starpā ārpus pirmsskolas, līdz ar to, nereti zēni brīvdienās ir satikušies un pavadījuši laiku kopā.

Turpinājumā tiek aprakstīta **trešās rotaļu grupas lomu rotaļa “Autosacīkstes”**. **Lomu sadalījums: Valters, Roberts, Tomass** (autovadītāji), **skolotājs** (sacensību vērotājs).

Rotaļvides sagatavošana notiek patstāvīgi bez skolotāja līdzdalības. Zēni vispirms no dažāda veida koka klucīšiem izveido ceļu ar barjerām, norobežojumiem, luksaforiem, atrod mazus cilvēciņus, ko izvieto kā skatītājus. Visi trīs zēni zina, kas ir autorallijs, autosacīkstes, jo ar ģimeni ir tās vērojuši gan pa televizoru, gan redzējuši klātienē. Tā rodas priekšstats par to, kā jāizskatās trasei. Zēniem patīk visa veida rotaļas, kur var iesaistīt konstruēšanu, celšanu. Grupā atrodas vairākas lielas kastes ar dažāda veida, krāsas, formas klucīšiem, ko zēni izmanto un uz paklāja top trase autosacīkstēm. **Trases izveide aizņem daudz laika, tāpēc skolotājs (darba autore) atļauj to nejaukt nost un atstāt uz nākošo dienu, lai zēniem nebūtu jāšāk viss no sākuma. Tiek novērtēts viņu ieguldītais darbs, lai rotaļa nevis sāktos no sākuma, bet gan izvērsti turpinātos.**

Valters: *Tā, trase gatava. Es braukšu sarkano mašīnu!* (Sporta mašīna).

Tomass: *Es braukšu ar zaļo mašīnu!* (Zemessardzes automašīna).

Roberts: *Es braukšu ar zilo mašīnu.* (Nav konkrētas automarkas).

Valters: *Kurš būs pirmais, tas uzvarētājs. Saņems balvā kausu.*

Tomass: *Es būšu pirmais. Zēni ar savām automašīnām nostājas katrs sava celiņa pusē, sagatavojas ātrai mašīnas iestumšanai, lai tā ripotu līdz finišam.*

Valters: *Sākam. Uzmanību, gatavību, starts! Zēni iestumj automašīnas un skatās, kura būs pirmā.*

Roberts: *Jēj, es pirmais.*

Tomass: *Man kaut kas nav kārtībā ar riepām. Pēta, skatās, jo nepatīk zaudēt.*

Valters: *O, esmu pēdējais. Pamēģinām vēlreiz? Zēni savā starpā sacenšas nepārtraukti, paralēli izdala autosacīkšu skaņas, mašīnas rūkoņu, sasiņ plaukstu. Emocijas ir spēcīgas: viņi iespiežas, saķer galvu, dejo “uzvaras deju”.*

Skolotājs: *Ko jūs zēni darāt?*

Valters: *Mums ir autosacīkstes, kurš būs pirmais. Pagaidām Robertam sanāk vislabāk. Viņam laikam ir ātra mašīna.* **Tomass** un **Roberts** skolotājam nepievērš nekādu uzmanību, **Tomass** nav īsti apmierināts ar savu sniegumu, dusmojas.

Tomass: *Paprasīšu mammai, lai nopērk man citu, jaunu un ātrāku mašīnu.*

Skolotājs: *Varbūt rītdien tev veiksies labāk, nepārdzīvo. Tev ļoti skaista mašīna, man patīk.* Zēni turpina tēlot autovadītājus un rotaļa turpinās. Skolotāju savā rotaļā neuzņem, ar savu ignorēšanu un atturību parāda, ka skolotāja klātbūtne nav nepieciešama, viņiem ir jautri un interesanti bez citu iesaistes.

Darba autores secinājumi. Rotaļa sākas ar ceļa (trases) konstruēšanu, kas aizņem ilgu laiku. Zēni savstarpēji labi sadarbojas, nesaskaņu nav, aktīvi darbojas un ir skaļi. Autosacīkstēs **Tomass** neprot zaudēt, dusmojas un nav apmierināts ar savu automašīnas sniegumu, lūgs vecākiem nopirkt citu mašīnu. **Roberts** priecīgs, jo šajā rotaļā viņam veicas un viņa mašīna uzvar. **Valters** cenšas būt līderis, visu noteikt, daudz runā rotaļas laikā, kamēr pārējie zēni koncentrējas vairāk uz gala rezultātu un automašīnu skaņu izdošanu. Taču **Roberts** un **Tomass** viņu par līderi neuzskata, vairākas pavēles ignorē vai izliekas tās nedzirdam. **Valteru** tas neiepriecina, taču scēnas un dusmu izpausmes neizrāda. Zēni kopumā rotaļas laikā ir ļoti skaļi, emocionāli, kliež, smejas un strīdas par to, kura mašīna bija pirmā pie finiša. Visi trīs iet mērīt, skatīties. Valoda ir bagāta un zinoša konkrētajā sfērā. **Nepatīk un nevēlas, ka skolotājs kā pieaugušais iejaucas vai iesaista kādu citu bērnu viņu rotaļā, kas nereti apgrūtina skolotāja darbu, kad nepieciešams tomēr iejaukties.** Bērni skaļi un tieši to nepasaka, bet ar savu uzvedību liek nojaust, ka citu klātbūtni nevēlas.

4) Ceturtā rotaļgrupa – Kristers, Marsels, Monika un skolotājs. Šos trīs bērnus vieno zems saskarsmes prasmju līmenis, nepārlicinātība par savām spējām, nesavaldīga rakstura īpašību iezīmes (necenzēta leksika, neadekvāta emociju izpausme, fiziska un verbāla citu bērnu aizskaršana, kliegšana, raudāšana un dusmošanās), taču neskatoties uz iepriekš minēto, bērni pārdzīvo, ka viņiem nav patstāvīgu draugu ar ko rotaļāties. Bieži vien šī **drauga lomu uzņemas skolotājs, kas bērnu nodarbina un ar viņu spēlējas**, ļaujot viņiem pašiem būt vadošajiem, noteicošajiem lomu sižetu rotaļās, tādējādi tiek celts bērna pašvērtējums. **Skolotājs ir tiešs un netiešs rotaļas veicinātājs, kā arī labestīgas saskarsmes prasmju attīstītājs.** Bērni tiek iesaistīti rotaļā, lai viņi nebūtu atstumti, vientuļi, bez draugiem, nomākti un garlaicīgi nepavadītu savu brīvo laiku. Bērni pēc rakstura ir sarežģīti, tas tiek skaidrots ar ģimenes vides problēmām. **Kristeram, Monikai un Marselam** patīk zīmēt, nereti, kad ir vērojamas disciplīnas un uzvedības problēmas vai citu bērnu aizskaršana, labestīgas saskarsmes prasmju trūkums, tad **skolotājs šiem bērniem piedāvā kopīgu zīmēšanas nodarbību pie galda.** Sēžot pie galda, bērni sarunājas, viens otram stāsta, ko ir uzzīmējuši, līdz ar to tiek veicinātas saskarsmes prasmes

bērnu starpā. **Skolotājs (darba autore) vairākas reizes šiem bērniem ir mācījusi, kā no papīra locīt lidmašīnas**, bērni to labprāt ir apguvuši, tāpēc ir izveidojusies interesanta un azartiska rotaļa “**Lidmašīnas**”, kur bērni uz paklāja lidina papīra lidmašīnas, izspēlējot dažāda veida lomas un sižetus. Pamatojoties uz to, ka **Monikai** aizbildņi nāk pakaļ uz pirmsskolu pašai pēdējai, **aptuveni stundu skolotājs ir meitenes vienīgais draugs**. Tiek liktas puzzles, pildītas darba lapas vai brīvais laiks tiek pavadīts sarunājoties ārā rotaļu laukumā.

Turpinājumā tiek aprakstīta **ceturtais rotaļu grupas rotaļa “Ķepu patruļa”**. **Lomu sadalījums: Kristers** puisēns – Raiders, glābējsuņi – Maršals, Čeiss, Zuma, Skaja, Everesta, Rokijs, Rabls, **skolotājs** – cietušais.

Kristers sēž grupas stūrī un raud. Slēpjas no visiem.

Skolotājs: *Krister, kas noticis? Kāpēc raudi?*

Kristers: *Man nav neviena drauga ar ko kopā spēlēties. Neviena negrib būt mans draugs. Ļoti pārdzīvo.*

Skolotājs: *Es gribu būt tav draugs. Draudzēsies ar mani?*

Kristers: *Jā, draudzēšos.*

Skolotājs: *Neraudi, ejam labāk kopā spēlēties. Nāksi? Kristers apstiprinoši pamāj ar galvu, pieceļas, iedod skolotājam roku. Ko tu gribētu darīt?*

Kristers: *Gribu likt lego.*

Skolotājs: *Labi, ejam sameklēsim lego kasti. Kaste tiek sameklēta, izbērtā uz galda, sākas rosība.*

Kristers: *Celsim kaut ko!*

Skolotājs: *Kādas multfilmā tev patīk visvairāk?*

Kristers: *“Ķepu patruļa”*

Skolotājs: *Par ko ir šī multfilma?*

Kristers: *Stāsts par septiņiem glābējsuņiem – Čeiss, Rokijs, Zuma, Skaja, Everesta, Maršals, Rabls. Zēns sauc suņu vārdus aizrautīgi, enerģiski un skaļi.*

Skolotājs: *Es zinu šo multfilmu un mana meita arī to skatās. Tur ir zēns vārdā Raiders. Mēs varētu no lego izveidot ķepu patruļas komandu.*

Kristers: *Jā, jā, dāvai! Zēns priecīgi smejas. Kādu laiku skolotājs kopā ar Kristeru no lego klucīšiem gatavos visus glābējsuņus. Tiek meklētas krāsas, izrunātas detaļas un izmēri.*

Skolotājs: *Palīgā, palīgā, man kaķis netiek lejā no koka. Jāzvāna Raideram! Hallo!*

Kristers: *Jā, te Raiders klausās. Ķepu patruļa, ķepu patruļa, nāk palīgā. Ar šo uzdevumu galā tiks Rabls. Rabl, uz priekšu, aiziet!*

Skolotājs: *Rabl, palīdzi, lūdzu, manam kaķītim tikt lejā no koka.*

Kristers: *Jā, protams, nekādu problēmu, paņēmsu savas kāpnas.*

Skolotājs: *Paldies, tev liels.*

Kristers: *Nav par ko. Tas mans darbs.*

Skolotājs: *Zvana Raideram. Paldies, Raider, par glābšanu.*

Kristers: *Peace! telefonu. Ķepu patruļa vienmēr gatavi glābt.*

Darba autores secinājumi. Zēnam patīk pavadīt laiku ar skolotāju. **Kristers** ir aizrāvis un liekas, ka ir aizmirsis, ka viņam dotajā dienā nav izveidojusies saskarsme ar kādu no grupas bērniem. Tas skaidrojams ar to, ka tajā dienā bija ļoti maz bērnu slimošanas dēļ. Grupā ir izveidojušās noturīgas rotaļgrupas. Līdz ar to **Kristeram konkrētajā dienā bija garlaicīgi un skolotājs uzņēmās rotaļbiedra un drauga lomu.** **Kristers** ir nesavaldīgs, skaļš, nereti agresīvs, taču tajā pat laikā ļoti pārdzīvo, ka viņam nevienmēr izdodas iekļauties rotaļā un ilgstoši noturēt draugus. **Šādā reizē skolotājs ir zēna vienīgais draugs.** Zēns ikdienā rotaļājas ar **Moniku** un **Marselu**, kad visi ir ieradusies pirmsskolā, bet rotaļgrupa nav noturīga, bērni ne vienmēr ir labā garastāvoklī, lai izveidotos labestīga saskarsme rotaļā.

Pētījuma gaitā norisinājās **individuālas sarunas ar vecākiem** rīta vai pēcpusdienas cēlienā, kad bērni tiek atvesti vai aizvesti no pirmsskolas izglītības iestādes. Individuālas sarunas ar vecākiem palīdz iepazīt konkrēto ģimeni tuvāk, izprast bērna saskarsmes prasmju izpausmes, palīdz konstatēt katras ģimenes bērna audzināšanas stilu un metodes. Sarunās ar vecākiem tika izrunātas bērna uzvedība pirmsskolas izglītības iestādē, meklēti cēloņi konkrētām uzvedības izpausmēm un kopīgi meklēti rinājumi, lai situāciju mainītu un bērnam uzlabotos labestīgas saskarsmes prasmju iemaņas. Visbiežāk sarunas norisinājās ar **Beātes, Lauras, Kristera, Marsela** un **Rozes vecākiem.** Uz atklātu sarunu par bērna pašizjūtu un dienas gaitā piedzīvoto lielākoties iniciatīva sākumā nāca no darba autores kā skolotājas puses, ar laiku vecāki paši sāka arvien vairāk un biežāk interesēties par sava bērna pašizjūtu un ikdienas gaitām pirmsskolā. Tas skaidrojams ar to, ka skolotājas iniciatīvas vadīti, vecāki aiz ieraduma izrādīja interesi un rūpes par saviem bērniem, kā arī iespējams, ka baidījās, ka konkrētā skolotāja arī neizturēs spriedzi, strādājot ar šīs grupas bērniem un aizies projām no darba, tādējādi izrādīja pretimnākšanu uz sarunu par bērnu destruktīvo uzvedību saskarsmē ar vienaudžiem. Darba autore konstatēja, ka ar vecākiem ir grūti runāt par saskarsmes grūtībām, kas skar viņu bērnu, jo ne visi vecāki vēlas atzīt problēmu un iesaistīties tās risināšanā.

Valtera māmiņa pie sava dēla saskarsmes grūtībām un negatīvām uzvedības izpausmēm vaino bijušo, vecāku kopīgi atlaisto skolotāju, jo neatbilda skolotāja profesijas ētikai viņas darba metodes un runas stils. Bērnam esot nodarītas fiziskas un morālas pārestības. **Roberta māmiņa** paziņoja, ka iestājusies augstskolā, studēs psiholoģiju. **Beātes māmiņa** meitenes uzvedību novel uz to, ka ir pārāk noslogota, jo viena audzina četrus bērnus, kā arī ģimenē pirms dažiem gadiem notika traģēdija, viņu dzīvesvietā pašnāvību pakaroties izdarīja bērnu tēvs. **Kristera un Beātes**

māmiņas apliecina darba autores novēroto, ka pilnmēness laikā abi bērni uzvedas līdzīgi, tad vērojamas arī vislielākās saskarsmes grūtības ar rotaļu biedriem. Viņi ir dezorganizēti, emocionāli asi reaģē uz visu apkārt notiekošo, grūti valdāmi un dažbrīd ir agresīvi saskarsmē ar citiem. Savukārt **Marsela māmiņa** visā vaino tēti, jo neskatoties uz to, ka nav šķīrusies, dēlu audzina viena, algo auklīti, jo strādā maiņas darbu. Māmiņa ir izmisumā, grib zēnam palīdzēt mainīties uz labo pusi, taču nezina kā, jo nereti pati netiek galā ar savu dēlu.

Kopumā visiem vecākiem grūti saprast un viņi nevēlas pieņemt faktu, ka ir kaut kādā mērā vainojami bērna saskarsmes izpausmēs ar vienaudžiem, kas ne vienmēr ir pozitīva rakstura. **Taču individuālās sarunas ar vecākiem ļāva skaidrāk saprast situāciju un apjaust problēmas dziļumu, vairāk tika izprasti bērnu uzvedības cēloņi un ikdienas darbā vērotas sekas saskarsmē ar vienaudžiem rotaļās, konfliktsituācijās un rotaļas izjukšanas gadījumos darba autore uzskatīja par savu pienākumu iejaukties un risināt labestīgas saskarsmes virzienā.** Tas apliecina to, ka bērns ar saskarsmes grūtībām nepiedzimst, bet to veido sakotnēji ģimenes vide un apkārtesošie cilvēki, kurus bērns vēro un izvēlas sev par paraugu atdarināšanai.

Darba autorei, kā šīs grupas bērnu skolotājai, individuālass sarunas ar vecākiem, bija visgrūtākais no darba pienākumiem ikdienā, kas nereti sarūgtināja, lika pārdomāt vecākiem sacīto un izvērtēt savas rīcības pareizību, jo bija reizes, kad gribējās noklusēt negatīvo saskarsmes izpausmju pieredzi ar konkrētu bērnu. Taču, neskatoties uz grūtībām, jāatzīst, ka skolotāja viens no svarīgākajiem ikdienas darba pienākumiem ir veidot dialogu ar bērnu vecākiem. Skolotājam ir jābūt profesionālim, kas spēj veidot uz savstarpējas cieņas balstītu sadarbību ar vecākiem, kas ir grūts uzdevums, jo nereti jāizrunā nepatīkamas lietas, taču jāspēj atrast kontakts un saskarsmes veids ar jebkura bērna vecākiem, jāspēj stāvēt pāri vecāku zināšanu trūkumam vai nepatīkai pret kādu ģimeni. **Visgrūtākais darba autorei bija personisko emociju kontrolēšana sarunā ar vecākiem,** jo ir jāatceras, ka vecāki ir jāinformē un jāizglīto nevis jākritizē par bērna saskarsmes grūtībām. **Sadarbība darba autorei ar vecākiem palīdzēja uzlabot labestīgas saskarsmes prasmju pilnveidošanos bērniem savstarpējās rotaļās, vairāk izprast uzvedības cēloņus un motīvus konkrētam saskarsmes veidam.**

Ikdienas ar bērniem, darba autore nodarbībās un brīvajā laikā vadīja **rotaļas ar mērķi veicināt labestīgu saskarsmi bērnu starpā.** Kopīgas rotaļas vieno, atraisa, veicina pozitīvas emocijas, rada piederības izjūtu grupai, kā arī attīsta saskarsmes prasmes organizētā veidā, rotaļā iesaistoties visiem grupas bērniem vienlaikus. Rotaļu mērķis ir veicināt bērnu izpratni par labestību kā vērtību saskarsmē vienam ar otru. Veidot priekšstatu par to, kas ir labi un kas slikti, izvērtēt savu rīcību, rosināt bērnus domāt par labo, apzināties un izprast labā un sliktā nozīmi, pastiprināti pievērst bērnu uzmanību viņu rīcības morālajiem aspektiem, kā arī veidot izpratni

par to, kā ikviena bērna uzvedība ietekmē apkārtējos. Turpinājumā tiks aprakstīti labestību veicinoši piemēri ar rotaļas starpniecību.

Rīta aplī **tika ieviests apskāviens**, kas riņķveida kustībā norisinājās ar katru bērnu, ko sākotnēji lielākā daļa bērnu nevarēja izpildīt un novera no otra bērna, Taču ar laiku bērnu emocijas atvērās pozitīvā virzienā un apskāviens nelikās vairs nepieņemams ikrīta sasveicināšanās rituāls. Kopīgās rotaļas novērš savstarpējos konfliktus un uz laiku zūd negatīvās uzvedības izpausmes, bērni aizmirst savstarpējās nesaskaņas un nepatiku, tas veicina grupas bērnu saliedēšanos un padara kopā būšanu patīkamu.

Labestības jēdziena izpratni veicinošas rotaļas, kas tika pielietotas ikdienas darbā ar grupas bērniem: “Kāda ir mana sirsniņa”, “Labie vārdi”, “Katram savs draudziņš”, “Labestības diena”, “Pieklājīgie ciemiņi”. Detalizēti rotaļu un rotaļnodarbību apraksti, ko darba autore ar nolūku izmantoja, lai veicinātu labestīgu grupas iekšējo klimatu un attīstītu saskarsmes prasmes vienam pret otru skatīt 4. pielikumu. Šīs rotaļas tiek izmantotas visā dienas ritā: rīta aplī, rotaļnodarbībā, pēcpusdienas cēlienā, kā arī pastaigas laikā.

Visvairāk bērniem patīk iesaistīties rotaļā “Katram savs draudziņš”. Rotaļā Bērni enerģiski un skaļi dzied, rotaļas laikā ik pa laikam atskan smiekli un sejās vērojams smaids. Sākumā, kad rotaļa tika mācīta, vairums bērnu nevēlējās ar visiem draudzēties, kategoriski atteicās sadoties rokās ar sev netīkamiem grupas biedriem, tas citreiz izraisīja asu vārdu sadursmi un konfliktu. Bija bērni, kuri to ļoti pārdzīvoja, sāka raudāt un demonstratīvi pameta rotaļas vietu un atteicās to turpināt. **Bērnu sarežģītās savstarpējās attiecības un saskarsmes grūtības apdraudēja rotaļas turpināšanu, kas prasīja darba autorei lielu izdomu, piepūli, personisko harismu un pārliecināšanas spējas, lai bērnus atgrieztu atpakaļ rotaļā un virzītu labestīgas saskarsmes virzienā.** Laika gaitā bērni paši bija iniciatori šai rotaļai, jautāja, lai skolotāja iesaistās tās vadīšanā.

Ikdienā bērni uz pirmsskolu drīkstēja nest tikai vienu mantu ar ko iet gulēt diendusu. Tika ieviesta rotaļa “Labestības diena”, kas norisinājās katra mēneša piektdienā, kad bērni drīkstēja nest uz grupiņu savas personiskās rotaļlietas no mājām ar norunu, ka dalīsies ar citiem bērniem. Sākums nebija viegls, jo bija bērni, kuri ne tikai nedalījās ar savām mantām, bet tās ar varu ņēma nost citiem bērniem. **Ar skolotājas tiešu/netiešu starpniecību bērniem uzlabojās saskarsmes prasmes šīs rotaļas ietvaros.**

Darba autore secina, ka skolotājam vadīt rotaļas konkrēti šiem bērniem ir liels izaicinājums, jo nereti jāstopas ar grūtībām, kuras iepazīstot bērnus tuvāk, var laikus paredzēt un izdomāt veidu, kā no tām izvairīties, lai rotaļas gaita netiktu pārtraukta un pilnvērtīgi turpinātos. Šādā veidā necieš citi bērni, kuriem nav vērojamas saskarsmes grūtības.

2.3. Pētījumā iegūto rezultātu apkopošana

Saskarsme sākotnēji attīstās ģimenes vidē, pēc tam bērns ar apgūtām saskarsmes prasmju iemaņām nonāk pirmsskolas vidē, kur jāveido attiecības ar citiem bērniem. Skolotājs ir kā palīgs labestīgas saskarsmes prasmju veicinātājs.

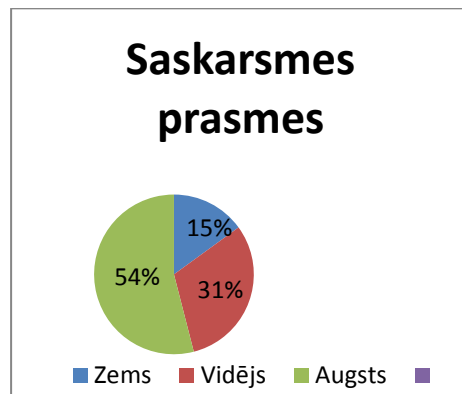
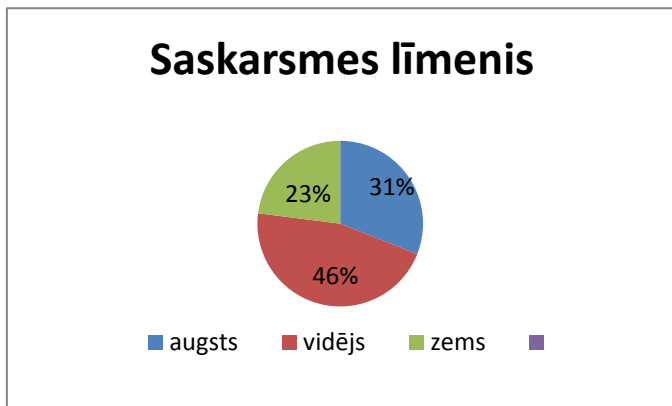
Pētījums notiek Rīgas X pirmsskolas izglītības iestādē. Tajā piedalās 13 vecākā pirmsskolas vecuma bērni. Pētījums ilgst no 2017. gada janvāra līdz 2017. gada aprīlim. Turpinājumā sekos pētījumā iegūto rezultātu analīze un salīdzināšana. Tika vērtētas bērnu saskarsmes prasmes 2017. gada janvārī un salīdzinājumā ar 2017. gada aprīli, kur darba autore kā skolotāja tieši vai netieši iesaistījās bērnu lomu sižeta rotaļās, nesaskaņu risināšanā un bija vairāku bērnu draugs tad, kad viņiem nebija ar ko spēlēties. Ir vērojamas pozitīvas atšķirības, kuru tendence liecina par to, ka skolotājs ir labestīgas saskarsmes veicinātājs ar tiešu/netiešu iesaistīšanos rotaļā (skat. 3. tabulu).

2. tabula. Bērnu saskarsmes prasmju salīdzinājums 2017. gada janvāris – 2017. gada aprīlis

Bērna vārds	Prot vienoties par rotaļas gaitu		Ievēro uzvedības normas rotaļā		Prot verbāli komunicēt		Ir patstāvīgi draugi rotaļās		Prot emocijas izteikt adekvāti situācijai (empātija)		Punkti	
Elīna	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	14	14
Dana	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	15	15
Tīna	2	2	3	3	3	3	2	2	3	3	13	13
Beāte	1	1	1	2	3	3	2	2	1	2	8	10
Laura	1	2	1	2	3	3	2	2	2	2	9	11
Valters	2	2	2	2	2	2	3	3	1	2	10	11
Roberts	2	3	2	2	2	2	2	3	2	2	10	12
Tomass	2	2	2	2	3	3	3	3	2	2	12	12
Luīze	2	2	2	2	3	3	1	1	1	2	9	10
Monika	1	2	1	1	1	1	1	2	1	1	5	7
Marsels	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	5
Roze	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	5	5
Kristers	2	2	1	1	2	2	1	2	1	1	7	8
Gads	2017 J	2017 A	2017 J	2017 A	2017 J	2017 A	2017 J	2017 A	2017 J	2017 A	2017 J	2017 A

Burtu J un A nozīmes skaidrojums tabulā: J – Janvāris, A – Aprīlis.

Kā redzams 3. tabulā **augsts saskarsmes prasmju līmenis** novērots 54 % (7 bērniem – Elīnai, Danai, Tīnai, Tomasam, Valteram, Laurai un Robertam), **vidējs saskarsmes prasmju līmenis** novērots 31% (4 bērniem – Beātei, Luīzei, Kristeram, Monikai), bet **zems saskarsmes prasmju līmenis** ir novērots 15% (2 bērniem – Marselam un Rozei). Procentuālais sadalījums skatāms 2. attēlā.

1. attēls. Bērnu grupas saskarsmes līmeņu procentuālais salīdzinājums 2017. gada janvāris – 2017. gada aprīlis

Darba autores secinājumi. Pētījuma ietvaros manāms, ka bērnu saskarsmes prasmes ir mainījušās, lielākoties uz labo pusi, diviem bērniem (**Marselam** un **Rozei**) nav vērojami uzlabojumi, kas savukārt apbēdina. **Rozei** tas ir saistīts ar veselības traucējumiem, savukārt **Marselam** tas varētu tikt izskaidrots ar to, ka izteikti trūkst ģimenes uzmanības un mīlestības, trūkst tēta ikdienas solī mājās.

Saskarsmes prasmju līmenis ievērojami ir uzlabojies **Valteram, Robertam, Monikai** un **Laurai**. Vislielākais prieks un gandarījums par saskarsmes prasmju uzlabojumiem ir par **Moniku** un **Lauru**. Tas ir pateicoties skolotāju ikdienas darbam ar bērniem labestīgas saskarsmes prasmju veicināšanā – skolotājs kā draugs rotaļās, nesaskaņu kopīga risināšana, iecietības veicināšana vienam pret otru ikdienā, kā arī pozitīva sadarbība ar vecākiem, kas uzklaušāja, pieņēma situāciju tādu, kāda tā ir, izmisīgi un ar centību palīdzēja savam bērnam uzvedību mainīt, tādējādi uzlabojot saskarsmi bērnu starpā. **Valteru** vecāki veda uz konsultācijām pie psihologa, kas ir devis arī savu ieguldījumu labestīgas saskarsmes veicināšanā rotaļājoties ar citiem bērniem. **Roberta** māmiņa arī ir ieguldījusi lielu darbu saskarsmes prasmju veicināšanā dēlam, paralēli uzsākot psiholoģijas studijas, tādējādi vairāk izprotot to, ko skolotājs cenšas pateikt. **Laurai** vecāki joprojām ir kopā, kā paši saka bērnu dēļ, kas arī ir labvēlīgi ietekmējis meiteni, jo ģimene nav izjukusi, bet spējusi pārvarēt grūtības un attiecību krīzi, netraumējot bērnus. **Monikas** fenomens nav izskaidrojams, taču pieņemu, ka meitenei ir iekšēji spēcīga motivācija, viņa vēlas būt draudzīga, grib pastāvīgu draugu loku, pēdējos mēnešos regulāri tikusi laicīgi vesta uz rotaļnodarbībām, kas veicinājis un sekmējis meitenes kopējās

zināšanas un sadarbības prasmes ar citiem grupas biedriem, ir ievērojami cēlies meitenes pašvērtējums, vairāk sev tic un ar centību, lielu zinātkāri tikusi mācību procesā uz priekšu.

Beātei arī ir ievērojami uzlabojumi labestīgas saskarsmes ziņā, pateicoties sadarbībai ar māti. Meitene ir kļuvusi nosvērtāka, savaldīgāka saskarsmē ar citiem un izrāda lielāku cieņu pieaugušajiem, arī savai māmiņai.

Savukārt **Kristers** ir sapratis, ka neviens ar viņu nedraudzēsies tikmēr, kamēr viņš nemainīs savas uzvedības izpausmes un attieksmi pret citiem bērniem, ko zēns motivēti cenšas darīt, lai tikai būtu rotaļbiedri un viņš nebūtu atstumts, taču tas ne vienmēr izdodas.

No iepriekš aprakstītā var secināt to, ka pieaugušais (vecāki, skolotājs) var labvēlīgi ietekmēt bērnu saskarsmes prasmju attīstību pozitīvā virzienā. Novērojot šīs grupas bērnus, jāsecina, ka **liels spēks un enerģijas, motivācijas avots bērnu saskarsmes prasmju uzlabošanās pārmaiņām ir ģimenes vides maiņa**. Ja ģimene pievērš bērnam uzmanību un ieinteresētību, bērns mainās uzvedībā, līdz ar to, saskarsme uzlabojas, to varēja novērot bērnu rotaļās.

Darba autores ieteikumi vecākiem. Vairāk pievērst saviem bērniem uzmanību, katru savu brīvo brīdi pavadīt kvalitatīvi ar bērnu – kopīgas pastaigas, rotaļāšanās, pasaku lasīšana, kopā darbošanās prieks un daudz sarunu. Ar bērniem ir jāsarunājas, jāatbild uz viņu uzdotajiem jautājumiem, jo ar negatīvu uzvedības un saskarsmes izpausmi bērns vēlas sev pievērst uzmanību un liek saprast, ka viņam kaut kāda vajadzība nav tikusi apmierināta, ka kaut kas nav kārtībā, lielākoties problēmsaknes ir meklējamas tieši ģimenē. Nereti vecāki to nevēlas saprast un pieņemt, tiek vainoti skolotāji, citi bērni un to vecāki, pirmsskolas izglītības iestāde. Prieks par dažiem šīs grupas vecākiem, kuri sadzirdēja un ieklausījās, saprata, cik liela nozīme ir kopā būšana un uzmanības pievēršana saviem bērniem. Ar bērniem ir jārotaļājas, jāiesaistās un jāizprot viņu rotaļas, tādējādi bērns tiek labāk iepazīts un izprasts, kā arī nepieciešamības gadījumā nav jākaunas meklēt profesionāla palīdzība, vai tas būtu psihologs vai logopēds vai kādas sporta aktivitātes ārpus pirmsskolas apmeklējuma, kas sniedz bērnam vēlamu ieguldījumu saskarsmes uzlabošanai ar citiem bērniem un pieaugušajiem, tādejādi uzlabojas uzvedība, attieksme, garastāvoklis un bērns jūtas labāk. Vecākiem ir jāsaprot, ka saskarsme sākotnēji veidojas un attīstas ģimenē un tikai vēlāk tā pilnveidojas pirmsskolā. Tās vērtības, uzvedības manieres un saskarsmes prasmes, kas tiek iemācītas bērnam līdz pirmsskolas apmeklējumam, ir vecāku atbildība. Bērns pirmsskolā demonstrē ģimenes saskarsmes veidu. Skolotājs palīdz ikdienā bērniem ar saskarsmes grūtībām iekļauties kolektīvā un rotaļās. Vecākiem jāstāsta noteikumi, jāveicina izpratne par labo un ļauno, pašiem ar savu saskarsmes veidu un uzvedības izpausmēm jārāda bērniem piemērs. Bērniem sagādā grūtības nesaskaņu atrisināšana mierīgā veidā, par to daudz jārunā.

Šis veiktais pētījums apliecina to, kam piekrīt darba autore, ka skolotājam ir jābūt bērnu draugam, jārotaļājas ar viņiem, tieši/netieši jāiesaistās rotaļās, lai tādējādi veicinātu bērniem labestīgas saskarsmes prasmju iemaņas, iemācītu nesaskaņu risināšanu mierīgā veidā, attīstītu bērnu talantus un iesaistītu saskarsmē ar citiem bērniem tos, kuriem ir vērojamas saskarsmes grūtības dažādu iemeslu dēļ. Skolotājs ir tas pieaugušais, kas grupas vidē noteikti pamanīs ikkatru bērnu, kam ir saskarsmes grūtības un palīdzēs bērnam attīstīties, pilnveidoties ierastajā vidē saskarsmē ar vienaudžiem rotaļas veidā, neatņemot laiku vecākiem. Skolotājs ir paraugs bērniem, padoma devējs, nesaskaņu risināšanas starpnieks. Ir ļoti svarīga skolotāja personība un attieksme pret bērniem. Ar bērniem ir jāsarunājas, saprotamā veidā jāskaidro noteikumi. Darba autore kā skolotājs to visu darīja bērniem nenojaušot – caur rotaļu.

Darba autores secinājumi

- Saskarsme ir tieksme mijiedarboties vienam ar otru, tas vērojams ikdienas rita gaitā pirmsskolā, kad bērni dalās rotaļgrupās un izvēršas sižeta lomu rotaļās. Bērniem grupā ir atšķirīgs saskarsmes prasmju līmenis, trīs bērniem ir saskarsmes prasmju grūtības, kur nepieciešams skolotāja ikdienas atbalsts, lai šos bērnus iesaistītu rotaļās ar citiem vienaudžiem un veicinātu saskarsmes prasmes caur rotaļu. Skolotājs ir draugs bērniem, kuriem tas nepieciešams.
- Ir divas izteiktas līderes grupā, kuras savā starpā draudzējas un rotaļājas, kas ne vienmēr izvēršas pozitīvi, jo meitenes ir valdonīgas un ar vidēju saskarsmes prasmju līmeni, kur nepieciešams veicināt vairāk empātijas īpašības pret citiem bērniem, attīstīt pielāgošanās un pakļaušanās prasmes, iemācīties nesaskaņas risināt adekvāti – bez kliegšanas, necenzētas leksikas un dūrēm, kas izvēršas par lielu pārbaudījumu skolotājam ikdienā, strādājot ar šīm meitenēm.
- Bērni ar augstu saskarsmes prasmju līmeni ir paraugs citiem bērniem nesaskaņu risināšanā, uzvedībā un saskarsmes prasmju veicināšanā tiem bērniem, kuri tiek uzņemti rotaļā.
- Savukārt tiem bērniem, kuriem ir zems saskarsmes prasmju līmenis, skolotājs (darba autore) uzņemas drauga un rotaļbiedra lomu, paralēli rotaļā tiek iesaistīti citi bērni, lai bērniem ar saskarsmes grūtībām celtos pašvērtējums un tiktu veicināta labestīgas saskarsmes prasmju pilnvērtīga apguve saskarsmē ar vienaudžiem caur rotaļu sižetiem.
- Bērni apvienojas rotaļgrupās abpusēju simpātiju, draudzības, kopīgu interešu un savstarpējo vecāku draudzības dēļ, kā arī šos bērnus vieno līdzīgas saskarsmes prasmes un intereses.

- Bērni rotaļājas lielākoties pa divi līdz četri bērniem vienā rotaļgrupā, taču sastāvs nereti tiek mainīts pamatojoties uz to, kādi bērni konkrētajā dienā ir ieradusies pirmsskolā. Izveidojušās rotaļgrupas ir patstāvīgas ikdienā, pienācēji rotaļā lielākoties ir skolotāja tieši vai netieši iesaistīti konkrētajā apakšgrupā.
- Ir bērni, kuri prot ilgi nodoties rotaļas sižetam, ir arī tādi bērni, kuriem nav tik liela pacietība vai izdoma, vai arī rotaļa tiek pārtraukta uzvedības izpaušmju dēļ, rodas nesaskaņas, kur nepieciešama nekavējoša skolotāja iejaukšanās.
- Skolotājs kā pieaugušais tieši/netieši iesaistās rotaļas gaitā, ir kā vērotājs vai vienkārši atrodas tuvumā bērniem ar mērķi nepieciešamības gadījumā palīdzēt. Skolotājs ir kā paraugs, kas iesaka, paskaidro, parāda, palīdz, iesaista un veido labvēlīgu grupas rotaļu vidi, kā arī saliedē bērnus savā starpā, risina nesaskaņas, motivē bērnus būt draudzīgiem un atbalsta kautrīgos bērnus ar saskarsmes prasmju grūtībām iekļauties rotaļā un veicināt saskarsmi ar citiem vienaudžiem.
- Ja darba autore kā skolotājs šī pētījuma ietvaros nebūtu tieši vai netieši iesaistījies rotaļā ar bērniem, tādējādi sekmējot saskarsmes prasmes, tad bērnu saskarsmes prasmes nebūtu pilnveidojušās, jo ir vērojama pozitīva saskarsmes prasmju izaugsme konkrētiem bērniem. Līdz ar to pieaugušā iesaiste bērna dzīvē un rotaļā ir nepieciešama, bērni vairāk iemācās, ja skolotājs ir viņu draugs, padoma devējs un rotaļbiedrs nevis tikai vērotājs no malas.

Secinājumi

Apkopojot teorētiskās atziņas, kā arī veicot pedagoģiskā izmēģinājuma darbību, darba autore secina:

1. Saskarsme ir attiecības, mijiedarbība, nepieciešamība, pamatvajadzība, komunikācija, kontakts, kas izpaužas nepārtrauktā cilvēka uzvedībā, attieksmē, domās, jūtās un savstarpējo kontaktu uzturēšanas manierē. Saskarsme sākas bērnam piedzimstot, tad attīstās ģimenē, vēlāk, ar iegūto priekšstatu par saskarsmi, nonāk pirmsskolas izglītības iestādē, kur saskarsmes prasmes turpina attīstīties un veidoties. Saskarsmes struktūrā izšķir trīs komponentus: **sociālā percepcija** – saskarsme sākas ar savstarpējo uztveri, **komunikācija** – informācija tiek nodota vārdiski (verbālā komunikācija) un bez vārdiem, ar ķermeņa kustībām, žestiem, pozu, balss intonāciju, mīmiku (neverbālā komunikācija), **interakcija** – saskarsmes procesā, veicot kādu kopīgu darbību, bērni cits citu ietekmē. Balstoties uz to bērniem rodas sadarbība rotaļas laikā, kur vērojamas labestīgas vai saskarsmes grūtību izpausmes, jo **neapmierinātās vajadzības ir spēcīgākais bērna uzvedības motīvs.**

2. Rotaļa ir 5 – 6 gadīgu bērnu dzīvesveids un galvenais attīstības virzītājs. Rotaļās bērni labāk koncentrējas, atceras, izzina pasauli, veidojas priekšstati, attīstās izziņas, intereses un intelektuālās spējas, veidojas psihiskie procesi, nostiprinās jūtas un attieksmes. Bērni dalās rotaļgrupās, balstoties uz draudzību un simpātijām. Nozīmīgākās no radošajām rotaļām ir lomu sižeta rotaļas, kam ir nepiespiests un brīvs raksturs, kas sekmē bērna jūtu, prāta un gribas attīstību, sava **ES** apzināšanos, patstāvību, māca radoši izmantot savu pieredzi, saskaņot to ar pārējiem rotaļu biedriem, veicina nesaskaņu risināšanas un pielāgošanās prasmes. Saskarsmes prasmju apguve ir svarīga un to vislabāk var vērot rotaļās.

3. Pētījuma ietvaros, darba autore piekrīt apgalvojumam, ka pirmsskolas vecuma bērnu labvēlīga attīstība galvenokārt ir atkarīga no skolotāja, viņa personiskajām īpašībām un profesionālās sagatavotības. Skolotājam ir tieši vai netieši jāiesaistās bērnu rotaļās, kas kopumā sekmē bērnu attīstību, prasmīgi jāveicina rotaļas gaitas attīstība, ja tā draud izjukt, laicīgi jāparedz un jānovērš konfliktsituācijas, jāatrasa un jāiesaista rotaļās bērni ar saskarsmes grūtībām, jāveicina un jāiesaistās labestīgas rotaļu vides izveidē. Bērnu labestīgas saskarsmes prasmes tiek pilnveidotas ar tiešu/netiešu skolotāja līdzdalību, caur labestību veicinošām kustību rotaļām, kas tiek izmantotas nodarbību un brīvā laika pavadīšanas brīžos, kā arī individuālām sarunām ar bērnu vecākiem. Pētījumā izvirzītais mērķis un uzstādītie uzdevumi ir īstenoti, pētījuma hipotēze, kas apgalvo, ka bērnu labestīga saskarsme veidosies sekmīgāk, ja skolotājs analizēs un prognozēs bērnu savstarpējās attiecību īpatnības, veicinās tieši/netieši bērnu labestīgu saskarsmi rotaļās ir pārbaudīta un apstiprinājusies. Ir vērojami uzlabojumi bērnu saskarsmes prasmju izaugsmē.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Albrehta, D. (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata.
2. Avotiņš, V., Prindule, L., Upmane, Z. (1981). *Bērnu attīstība mācību un audzināšanas procesā*. Rīga: Zvaigzne.
3. Ābele, A., Tauriņa, A. (2002). Fiziskās aktivitātes bērna pašapziņas sekmēšanā. *Bērna identitātes veidošanās pirmsskolas vecumā*. Liepāja: LiePA.
4. Baha, V. (2008). *Es varu! Rotaļnodarbības pirmsskolas vecuma bērniem saskarsmes prasmju attīstīšanai*. Rīga: Pētergailis.
5. Bakisa, A., Romēns, K. (1997). *Rotaļas ar bērnu vecumā no 1 dienas līdz 6 gadiem*. Rīga: Alberts XII.
6. Damberga, D. (1981). *Sešgadīgo bērnu savstarpējo attiecību izziņāšana un veidošana*. Rīga: Zvaigzne.
7. Dubkēvičs, L. (2006). *Saskarsme audzēkņiem*. Rīga: Jumava.
8. Dubkēvičs, L., Ķestere, I. (2003). *Saskarsme. Lietišķā etiķete*. Rīga: Jumava.
9. Dzintere, D. (1981). *Sīžetiskās lomu rotaļas bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne.
10. Dzintere, D. (1984). *Rotaļa un darbs bērnudārzā*. Rīga: Zvaigzne.
11. Dzintere, D., Boša, R. (1997). *Rotaļspēles*. Rīga: Mācību apgāds NT.
12. Dzintere, D., Pučure, I. (2003). Radošās rotaļas un spēles. *Es gribu iet skolā*. Rīga: Puse Plus, 35. – 38. lpp.
13. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa.
14. Fergus, P., Hughes (1999). *Children, Play and Development*. Copyright by Allyn and Bakon.
15. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
16. Kriķe, B. (1994). *Rotaļspēles. Prāta, emociju un gribas attīstīšanai pirmsskolā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts.
17. Kupčs, J. (1997). *Saskarsmes psiholoģija. Saskarsmes būtība*. Rīga: Zvaigzne ABC.
18. *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (1991). Rīga: Zinātne.
19. *Latviešu valodas vārdnīca* (1987). Rīga: Avots.
20. Lieģeniece, D. (1992). *Bērns – pasaulē, pasaule – bērnam*. Rīga: Zvaigzne.
21. Lieģeniece, D. (1995). *Sešgadīgu bērnu raksturojums un attīstība*. Liepāja: Liepājas Pedagoģiskā augstskola, Pirmsskolas pedagoģijas katedra.
22. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā (5 – 7 gadu vecumā)*. Rīga: RaKa.
23. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apgūvē 5 – 7 gadus veciem bērniem*. Rīga: RaKa.
24. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne.

25. Makarenko, A. (1977). *Pedagoģisko rakstu izlase*. Rīga: Zvaigzne.
26. Omārova, S. (2002). *Cilvēks runā ar cilvēku*. Rīga: Kamene.
27. Ošs, J., Rinks, J., Slavietis, J. (1993). *Rotaļnieks*. Rīga: Zinātne.
28. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000). Rīga: Zvaigzne ABC.
29. Plaude, A. (2008). *Bērns starp pieaugušajiem*. Rīga: Zvaigzne ABC.
30. Plotnieks, I. (1988). *Psiholoģija ģimenē*. Rīga: Zvaigzne.
31. Pļaveniece, M., Škuškoviņa, D. (2002). *Sociālā psiholoģija pedagogiem*. Rīga: RaKa.
32. *Psiholoģijas vārdnīca* (1999). Rīga: Mācību grāmata.
33. Pučure, I. (2000). Rotaļa – pirmsskolas vecuma bērnu pašapziņas sekmētāja? *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā*. Rīga: Izglītības soļi.
34. Romenkova, V. (1997). *Rotaļu attīstība*. Rīga: Vārti.
35. *Saskarsme audzēkņiem* (1999). Rīga: Jumava.
36. Sīle, S., Volkova, L. (2011). *Vērtību vēcelīte pasakās, rotaļās un spēlēs 5 – 6 gadus veciem bērniem*. Rīga: Zvaigzne ABC.
37. Špona, A., Čehlova, Z. (2004). *Pētniecība pedagoģijā*. Rīga: RaKa.
38. Špona, A. (2006). *Audzinašanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
39. Ušinskis, K. (1966). *Pedagoģisko rakstu izlase*. Rīga: LV1.
40. Andersen, R. E. (1998). *Relationship of physical activity and television watching with body weight and level of fatness among children*. JAMA. Pieejams: <http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=187368>.
41. Centrs Dardedze, SolidData. (2016). Bērnu audzināšana. Pieejams: http://www.centrsdardedze.lv/data/teksti/bernu_audzinasana.jpg.
http://www.centrsdardedze.lv/data/teksti/Rezultati_3-6g.pdf.
42. Hakala P.T. (2006). *Frequent computerrelated activities increase the risk of neck – shoulder and low back pain in adolescents*. European Journal of Public Health. Pieejams: <http://eurpub.oxfordjournals.org/content/16/5/536.full>.
43. Крайг, Г., Бокум, Д. (2005). *Психология развития*. СПб: Питер.
44. Latvijas skolu psihologu un sociālā atbalsta speciālisti. (2015). Bērnu laimes ienaidnieki Latvijā. Pieejams: file:///C:/Users/zaz/Desktop/Petijums_Berņu_laimes_ienaidnieki_Latvija.pdf.
45. Maslow, A. H. (1943). *A Theory of Human Motivation*. Psychological Review, 50. Pieejams: <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm/>.
46. Reņģe, V. (2002). *Organizāciju psiholoģija*. Rīga: Kamene. Pieejams: http://host-a.net/u/gramataselektroniski/Viesturs_Renge_Organizaciju_psihologija.doc.

47. Tīrgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS. (2007). Pedagoģam nepieciešamās profesionālās kompetences. Pieejams: www.viknva.gov.lv/shared/public/ESF/Petijumi/ped_nep_prof_komp.ppt.
48. Valsts izglītības satura centrs. (2013). Vadlīnijas bērnu un pusaudžu attīstības izvērtēšanai. Pieejams: http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/vadlinijas_attistibai.pdf.
49. Андреева, Г. М. (1980). *Социальная психология*. Москва: Московский университет. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Andr/.
50. Анцупов, А. Я., Шипилова, А. И. (1999). *Конфликтология*. М: ЮНИТИ. Pieejams: <http://sdo.mgaps.ru/books/KP1/M11/file/1.pdf>.
51. Бернштейн, Н.А. (1990). *Физиология движений и активность*. Учебное пособие. Москва: Медицина. Pieejams: http://elib.gnpbu.ru/text/bernshteyn_fiziologiya-dvizheniy_1990/go,4;fs,1/.
52. Кенеман, А. В., Хухлаева, Д. В. (1978). *Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста*. Москва.: Просвещение. Pieejams: http://www.ckofr.com/images/stories/dou/keneman_huhlaeva_fizicheskoe_vospitanie_detej_dv.pdf.
53. Выготский, Л. С. (1967). *Воображение и творчество в детском возрасте*. Психологический очерк. Москва: Просвещение.
54. Давыдов, С. Ю. (2005). *Морфофункциональные показатели и развитие моторики у детей 3-6-летнего возраста различных типов конституций*. Теория и практика физической культуры. Москва: Просвещение.
55. Жуковская, Р. И. (1975). *Игра и ее педагогическое значение*. Москва: Педагогика.
56. Менбжерицкая, Д. В. (1982). *Воспитателю о детской игре*. Москва: Просвещение.
57. Пензулаева, Л. И. (1988). *Физкультурные занятия с детьми 5 – 6 лет*. Москва: Просвещение.
58. Семушина, Л. (1978). *Правильно руководить сюжетно ролевыми играми. Дошкольное воспитание*.
59. Хоментаскас, Г. Т. (1989). *Семья глазами ребенка*. Москва: Педагогика.

Pielikumi

Saturs

1. pielikums. Rotaļas nozīme bērna attīstībā	62
2. pielikums. Rotaļas jēdziena skaidrojums	63
3. pielikums. Skolotājs dažādu autoru atziņās	64
4. pielikums. Rotaļas bērnu labestības saskarsmes veicināšanai.....	65
4.1. Kāda ir mana sirsnība	65
4.2. Labie vārdi	65
4.3. Katram savs draudziņš	65
4.4. Labestības diena	66
4.5. Piekļājīgie ciemiņi	66

1. pielikums. Rotaļas nozīme bērna attīstībā

Rotaļā bērns izzina apkārtejo pasauli. Rotaļas darbības rezultāts ir bērna attīstība. Rotaļāties bērns nav jāspiež, tas notiek dabiski. Rotaļāšanās ir neapzināta gatavošanās dzīvei (Plotnieks, 1988, 48). I. Plotnieks izdalījis desmit apakšgrupas, lai raksturotu rotaļu bērna attīstībā:

- rotaļās bērns apgūst zināšanas, mācās tās izmantot praksē. Tādejādi veidojas prasmes un iemaņas. Sākumā rotaļas ir vienkāršas manipulācijas ar priekšmetiem, tad priekšmetu un lietu izzināšana;
- rotaļās pilnveidojas bērna izziņas darbības mehānismi, galvenie psihiskie izziņas procesi: sajūtas, uztvere, atmiņa, domāšana un iztēle;
- rotaļās attīstās fantāzija, valoda, konstruktora spējas, jo nepieciešams radīt rotaļu apstākļus un priekšmetus;
- rotaļas organizē un disciplinē bērna kustības, attīsta fiziskās dotības;
- rotaļas audzina bērnā jūtas, parādās emocionālie pārdzīvojumi, ko izraisa attieksme pret rotaļu priekšmetiem, rotaļu biedriem, panākumiem vai neveiksmēm. Bērns savu lomu pārdzīvo pa īstam;
- caur rotaļu bērns apzinās sava dzimuma piederību, nostiprina savu pašapziņu;
- rotaļas vingrina bērnus sarežģītajā saskarsmes darbībā. Atdarīnot pieaugušo rīcību un izturēšanos, viņi rotaļājoties apgūst tā saskarsmes mehānismus;
- rotaļu situācijā izjūtam biedra atbalsts, atklājas rakstura īpašības. Attīstās prasmes uzņemties vadību, kā arī pakļauties;
- rotaļas var būt par morāles vingrinājumiem darbībā. Tajās labi parādās gan godīgums, gan blēdība, gan arī citas morāles kategorijas;
- rotaļas attīsta neatlaidību, mērķtiecību, disciplinētību un citas gribas īpašības (Plotnieks, 1988, 48 – 49);
- rotaļājoties, bērns netieši sagatavojas nākotnes lomām (Dzintere, Stangaine, 2007, 17);
- rotaļās bērni koncentrējas labāk un atceras vairāk nekā parastā situācijā rotaļas gaitā veidojas priekšstati, attīstās izziņas intereses un intelektuālās spējas, veidojas tīšie psihiskie procesi, nostiprinās jūtas un attieksmes (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 12);
- rotaļa rada bērnam emocionālo komfortu, līdzsvaru, apmierinājumu, prieka, brīvības un drošuma izjūtu, kas ļauj realizēt sevi (Sīle, Volkova, 2011, 11).

2. pielikums. Rotaļas jēdziena skaidrojums

Autori	Rotaļas skaidrojums
Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 150.	Interesanta, izklaidējoša rakstura nodarbība laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mācību mērķim. Svarīga mācīšanās darbība bērniem pirmsskolas un jaunākā skolas vecumā. Bērņības būtiska sastāvdaļa, attīstības un audzināšanas pamatveids. Jūtu, domas un jaurades skola.
Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 157.	Aktivitāte, kas sniedz gandarījumu neatkarīgi no rezultāta. Nenopietna un nemērķtiecīga darbība. Viena no pamatīpašībām ir izdomāta situācija. Rotaļā notiek iemaņu un prasmju attīstība, pieaugušā darbības imitācija un manipulācija ar aizvietojošiem priekšmetiem.
Latviešu literārās valodas vārdnīca, 1991, 653.	Darbība, ko veic, lai radītu prieku, sagādātu izklaidēšanos, un kam parasti raksturīga iztēlē radīta situācija un darbības objekti, kādu konkrētu (cilvēku, dzīvnieku u.c.) norišu atdarināšana.
Dzintere, Boša, 1997, 15 – 21.	Bērns un rotaļa ir nesaraujamai saistīti, jo tā bērņā rada prieku, enerģiju, kā arī attīsta viņu. Bērņa iekšējā pasaule parādās rotaļās. Rotaļa ir bērņa pasaule. Rotaļa ir bērņa garīgās eksistences līdzeklis. Rotaļa ir darbība, darbības kopums, ko veic, lai sagādātu prieku, izklaidēšanos un kam parasti ir raksturīga iztēlē radīta situācija un darbības objekti, kādu norišu, cilvēku, dzīvnieku u. tml. atdarināšana.
Kriķe, 1994, 3 – 6.	Neuzspiests, dabīgs pirmsskolas vecuma bērņiem piemērots bērņa prāta, gribas un emociju attīstīšanas līdzeklis ir rotaļa. Rotaļa ir brīva darbība, kur noteicoša loma ir rotaļnieka fantāzijai. Rotaļa ir bērņa dzīves organizācijas forma, kas palīdz bērņam sevi aizņemt. Rotaļa ir bērņa izzināšanas līdzeklis, jo rotaļā apkopojas, izpaužas un veidojas personības psihiskās dzīves puses. Rotaļa ir augsne, kur notiek domāšana – prāta, gribas attīstība.
Dzintere, 1984, 3 – 41.	Rotaļa ir obligāts bērņības pavadonis, galvenais bērņu darbības veids. Rotaļa ir brīva un nepiespiesta bērņa aktivitāte. Rotaļa ir pirmsskolas vecuma bērņa raksturīgākais darbības veids. Ta ir aktīva apkārtējo cilvēku dzīves atspoguļošanas forma. Rotaļās bērņi reproducē daudz dažādu detaļu no pieaugušo rīcības, uzvedības, valodas, attieksmes, izsaka savas vēlmes un ieceres, tajā izpaužas viņu radošā izdoma, aktivitāte un iniciatīva. Tieši rotaļās bērņš sper pirmos soļus kolektīva veidošanā, nodibina savstarpējas attiecības ar vienaudžiem.
Dzintere, Stangaine, 2007, 5 – 8.	Rotaļa, bērņš un bērņība ir nedalāmi jēdzieni. Rotaļa – bērņības pavadonis. Rotaļa – bērņa attīstības virzītājspēks. Rotaļā bērņš dzīvo savu bērņa dzīvi. Rotaļa sagatavo bērņu dzīvei.
Sīle, Volkova, 2011, 11.	Rotaļa ir viens no senākajiem cilvēka darbības veidiem, kas atdzīvina un atvieglo pašu neinteresantāko un garlaicīgāko darbu. Rotaļai pirmsskolas vecumā ir noteicoša un attīstoša loma, jo tās ir bērņa darbības veids, bērņa pašizpaušme, dzīves organizācija, kas pilnveido un attīsta viņu.
Выготский, 1967, 7.	Bērņa rotaļa nav vienkāršas atmiņas par pārdzīvoto, bet pārdzīvoto iespaidu radoša pārstrāde, to kombinēšana un jaunas īstenības radīšana, saistot to ar savām vēlmēm un interesēm.
Makarenko, 1977, 219.	Rotaļas prieks ir jaunrades prieks vai uzvaras prieks, vai prieks par skaistumu. Emocionālu apmierinājumu bērņi gūst no rotaļas, kurā ir prieks, jautrība, humors, kurās notiek dažādi atgadījumi. Rotaļa bez prieka pārstāj būt rotaļa.

3. pielikums. Skolotājs dažādu autoru atziņās

Autors	Jēdziena skolotājs skaidrojums	Atsauce
A. Špona	<p>Skolotājs vienmēr ir ciešā saskarsmē ar bērniem atšķirībā no citām profesijām. Skolotājs ikdienas kopējā darbā ir paraugs saviem audzēkņiem. Paraugšs ir īpašs dzīvesdarbības modelis, kas kalpo kā uzskatāms apstiprinājums, konkretizējums idejām, īpašībām, uzvedības normām, ko māca un vēlas ieaudzināt bērnos. Skolotāja funkcija ir rūpes par bērnu savstarpējās saskarsmes un sadarbības prasmju pilnveidošanos. Skolotāja ikdienas darbs vispirms saistāms ar komunikatīvo kompetenci – tā ir prasme uztvert un veidot attiecības ar kolēģiem, bērniem un to vecākiem, jo skolotājs, balstoties uz zināšanām par cilvēka psiholoģiskajām uztveres īpatnībām, var regulēt saskarsmi. Skolotāja pedagoģiskais takts – tā ir mēra izjūta skolotāja darbā, īpaši attieksmē pret bērniem. Viena no skolotāja uzvedības pamatiezīmēm, viena no spilgtākajām rakstura izpausmēm. Takta satura būtiskākais elements ir uzmanīga, pārdomāta un humāna attiesme pret bērniem un elastīga un pamatota audzināšanas paņēmieni izvēle un lietošana. Skolotāju darbības īpatnība ir tāda, ka viņš nepārtraukti mācās, lai mācītu citus, notiek nepārtraukts zināšanu apguves process.</p>	Špona, 2006, 183 – 193.
V. Golubina	<p>Skolotāja misijas galvenais uzdevums ir sekmēt bērna psihofizioloģiskās attīstības procesus, veikt bērna audzināšanu, veicinot viņa fizisko attīstību un norūdīšanos, attīstot viņa emocionalitāti, paplašinot bērna interešu loku, nostiprinot gribasspēku, attīstot pašapziņu un pašvērtējuma spēju kā vienu no personības pamatu veidošanās nosacījumiem, kā arī radīt intereses pilnu attieksmi pret apkārtējās dzīves norisēm. Lai skolotāja darbība un ietekme uz bērnu būtu labvēlīga, jābalstās uz pedagoģijas un psiholoģijas pamatnostādņēm.</p>	Golubina, 2007, 16.
D. Dzintere	<p>Skolotājam pašam ir jābūt tādām, par kādu viņš grib izaudzināt savu audzēkni. Svarīgi, lai skolotājs ir bērniem par atdarināšanas cienīgu cilvēku, lai viņš mērķtiecīgi, bet iejūtīgi organizētu bērnu uzvedību. Audzināšanas un mācību programmas prasību īstenošana pirmsskolas izglītības iestādēs galvenā loma ir skolotājam.</p>	Dzintere, 1984, 75.
K. Ušinskis	<p>Skolotājam jābūt atvērtam pret visu jauno, nepārtraukti sevi jāpilnveido un jāizkopj sava tikumiskā nostāja.</p>	Ušinskis, 1960, 187 – 188.

4. pielikums. Rotaļas bērnu labestīgas saskarsmes veicināšanai

4.1. Kāda ir mana sirsnība

Rotaļas mērķis – Veicināt savstarpēji draudzīgas un sirsnīgas attiecības.

Nepieciešamie materiāli un piederumi – Spilventiņš, no kartona izgriezta sirds, sirsnīgi un pamācoši attēli.

Rotaļas gaita – Lai veicinātu savstarpēji draudzīgas un sirsnīgas attiecības, skolotājs no kartona izgriež lielu, sarkanu sirdi, izveido tajā sirsnīglodziņus, kuros ielīmē attēlus, piemēram, kā meita apskauj māmiņu, lācītis sasveicinās ar meitenīti utt. Bērni sēž aplī un mūzikas pavadījumā pa apli padod spilventiņu. Brīdī, kad mūzika apklust, spilventiņš vairs netiek padots uz priekšu. Bērns, kura rokās spilventiņš ir nonācis, pienāk pie lielās sirds un atver vienu no daudzajiem sirsnīglodziņiem. Viņa uzdevums ir redzēto darbību atkārtot kopā ar blakussēdētāju, kas atrodas no viņa pa labi. Rotaļu turpina tik ilgi, kamēr visi lodziņi ir atvērti (Sīle, Volkova, 2011, 24).

4.2. Labie vārdi

Rotaļas mērķis – Veicināt emocionālu un labestīgu kopības izjūtu.

Nepieciešamie materiāli un piederumi – Mīkstā rotaļlieta.

Rotaļas gaita – Bērni sasēžas aplī un sadodas rokās, lai veicinātu ne tikai emocionālu, bet arī fizisku kopības izjūtu. Skolotājs katram bērnam pasaka kādu labu vārdu, piemēram: “*Kārlīti, tu šodien esi ļoti mīļš; Beatrise, tev šodien acis mirdz kā zvaigznītes; Tomass, tu smaidi tik spoži kā saule pavasara rītā*”. Pēc tam bērni, nodod mīksto rotaļlietu blakussēdētājam, cits citam pasaka kaut ko labu, bet jāievēro tas, lai laba vēlējumi neatkārtotos. Šādā veidā skolotājs mudina bērnus draudzīgi izturēties citam pret citu, saskatīt citos labo, rosina domāt par labo. Ja kāds no bērniem iepriekšējā dienā ir sastrīdējies, tad rotaļas gaitā viņš mācās izlīgt. Rotaļas pirmajā reizē tiek veikts viens aplis, bet ar katru nākamo reizi pievieno vēl pa aplim, lai bērni apzinātos, cik daudz labo īpašību var būt citos cilvēkos (Sīle, Volkova, 2011, 25).

4.3. Katram savs draudziņš

Rotaļas mērķis – Veicināt labestīgu saskarsmi vienam pret otru.

Nepieciešamie materiāli un piederumi – Necaurspīdīgs maiss (cisu maiss), skolotāja izgatavotas sēnītes ar punktiņiem vai jebkuri citi nelieli priekšmeti, kas saliekami pa pāriem, pēc

krāsas, formas, lietojuma vai kādas citas pazīmes – par vienu priekšmetu mazāk nekā rotaļas dalībnieku.

Rotaļas gaita – Bērni iet pa dejas ceļu un dzied dziesmu “Cisu maiss”. Kad pantiņš nodziedāts, skolotājs aicina katru bērnu izvilkt no maisa pa vienai sēnītei vai kādu citu priekšmetu un sameklēt savu draudziņu – bērnu ar otru tādu pašu sēnīti (uz sēnītes jāskaita punktiņi vai jāmeklē tādas pašas krāsas sēnīte). Kad tas izdarīts, tie bērni, kuriem ir pāris, atkal dziedot dziesmiņu, dejo pāri, bet, kam pāra nav, tam jādejo ar cisu maisu, kurā no jauna sabērtas visas sēnītes. Kad pantiņš nodziedāts, bērni vēlreiz izvelk pa sēnītei un sameklē sev jaunu draudziņu. Rotaļu turpina tik ilgi, līdz bērni paspējuši sadraudzēties ar visiem vai gandrīz visiem bērniem (Sīle, Volkova, 2011, 25 – 26).

4.4. Labestības diena

Rotaļas mērķis – Veicināt labestīgu saskarsmi un nostiprināt pieklājības normas bērnu starpā.

Nepieciešamie materiāli un piederumi – Bērnu rotaļlietas.

Rotaļas gaita – Grupiņā kā tradīciju var ieviest “Labestības dienu”, kad bērni mācās dalīties ar savām rotaļlietām. Skolotājs ar bērniem pārrunā, ka nav jābūt skopiem, jāprot dalīties ar savām mantām, jābūt pieklājīgiem, kā arī runā par to, kas ir labestība, kāpēc ir jābūt labiem citam pret citu. Šajā dienā uz bērnudārzu atnes kādu savu rotaļlietu, ar kuru ļauj spēlēties citiem bērniem. Katrs bērns pieiet pie cita bērna, ar kura rotaļlietu viņš labprāt spēlētos, un palūdz īpašniekam, vai drīkst spēlēties ar viņa rotaļlietu. Rotaļlietas īpašnieks pastāsta, kas par šo rotaļlietu būtu jāzina. Piemēram: *Rotaļu automašīnai ir trausla piekabe, un ar to jāspēlējas ļoti uzmanīgi vai lēli ir saaukstējusies, un ar to nevar daudz skriet un blēņoties, lai nesakarst un nav temperatūras utt.* Bērni ne tikai mācās būt labestīgi, daloties ar citiem, bet arī apgūst saskarsmes prasmes un pieklājības normas, lietojot vārdus *lūdzu, paldies, piedod* (Sīle, Volkova, 2011, 55 – 56).

4.5. Pieklājīgie ciemiņi

Rotaļas mērķis – Veicināt pieklājības, ētikas normas un iecietību vienam pret otru, vairot labestīgas saskarsmes izpausmes ikdienā.

Nepieciešamie materiāli un piederumi – Krēsls, galds, papīrs zīmīšu rakstīšanai, zīmuļi vai flomāsteri, tabula novērojumu pierakstīšanai, šķīvis, krūzīte, dakšiņa, karote, salvetes.

Rotaļas gaita – Visas dienas garumā (brokastīs, pusdienās un launagā) bērniem, ēdot pie galda, jāiztēlojas, ka viņi ietur maltīti restorānā. Skolotājs iejūtas viesmīļa lomā, kas pieņem un pasniedz pasūtījumus, kā arī vēro bērnu uzvedību pie galda visas dienas garumā, fiksējot to novērojuma tabulā (lieto pieklājības frāzes, izmanto galda piederumus, nešūpo kājas zem galda, izmanto salveti, neslauka muti piedurknē/galdautā, nespēlējas ar ēdienu, nespēlējas ar galda piederumiem, nedzied pie galda, nešūpojas uz krēsla, nečāpstina un/vai nestrebj, prot uzturēt kārtību savā vietā pie galda).

Pirms katras ēdienreizes var skaitīt šādu pantiņu:

Rociņas gar sāniem,

Kājiņas ir kopā,

Mutītes ir aizvērtas,

Muguriņas taisnotas.

Visiem labu apetīti!

Paldies!

Lūdzu!

Pie galda īpaša uzmanība jāpievērš tam, kā bērni sarunājas cits ar citu, vai pasaka *Paldies!*, *Lūdzu!*, kā uzvedas pie galda.

Dienas beigās bērni, ja iespējams, noskatās animācijas filmu “Sisidra” (Rīgas Kinostudija, 1977). Pēc filmas noskatīšanās skolotāja ar bērniem pārrunā, kādas pieklājības normas jāievēro pie galda.

Lai nostiprinātu bērnu zināšanas par labu uzvedību un padziļinātu izpratni par sabiedrībā pieņemtajām pieklājības normām, skolotājs kopā ar bērniem nodzied kādu dziesmiņu par pieklājīgu uzvedību. Pēc tam skolotājs pauž savu atzinību, uzrakstot katram bērnam mazu zīmīti par to, cik labi viņš ir uzvedies pie galda, kādas pieklājības normas ir ievērojis. Šim nolūkam tiek izmantota visas dienas garumā piefiksētā informācija novērojuma tabulā. Zīmītē var ielīmēt arī attēlu, kas izsaka izjūtas.

Arī ikdienā, kad bērnam kāds pasaka vai izdara kaut ko labu, skolotājs iesaka uzrakstīt uz lapiņas mazu pateicības vēstulīti. Šādā veidā bērni iemācās, ka arī mazas pateicības piezīmes var būt ļoti svarīgas citiem cilvēkiem, jo labas manieres ir daļa no cieņas izrādīšanas un rūpes par citiem cilvēkiem (Sīle, Volkova, 2011, 62 – 64).